

BESKRIFNING OCH HISTORIA

OM

GAMMELBACKA EGENDOM

I BORGÅ SOCKEN

SAMMANSTÄLD

AF

V. M. von BORN.

BORGÅ, 1895.

TRYCKERI- & TIDNINGSAKTIEBOLAGET.

BESKRIFNING OCH HISTORIA

OM

GAMMELBACKA EGENDOM I BORGÅ SOCKEN

SAMMANSTÄLD

AF

V. M. von BORN.

BORGÅ, 1895.
Tryckeri- och tidningsaktiebolaget i Borgå.

Enkefrierinnan Fanny von Born,

f. von Haartman,

min kära fru moder, för hvars räkning jag i sexton år handhaft högsta ledningen af Gammelbacka egendoms förvaltning, tillegnas, på hennes 71:sta födelsedag den 8 december 1894, detta arbete värdsamt af

en tillgifven son:

V. M. von Born.

Sammanbringning och egareföljd.

Gammelbacka egendom, en af de största i Borgå socken, består af två allodialsäterier, Gammelbacka och Pepot, samt ett enstaka frälsehemman Estbacka, hvartill under senare tider kommit Stor-Öhmans och Lill-Öhmans skattehemman äfvensom Estvik frälsehemman, alla tre i Emsalö by på norra ändan af ön med samma namn, belägen 8 kilometer utåt hafvet från egendomens båtstrand.

Liggande endast 3 kilometer från Borgå gamla stad och den ännu uråldrigare Borgbacken samt invid farleden upp till dem, har denna egendom otvifvelaktigt varit ett af de områden, där odlingen i socknen tidigast fattat fäste. Själfva namnet kunde anses tyda därpå; men antagligare är dock, att namnsammansättningens första led, Gammel, icke är ett adjektiv, utan ett fordom icke ovanligt egennamn, ej sällan äfven användt såsom familjenamn. Af ställets läge — gården ligger på en å norra sidan brant sluttande höjd — har naturligtvis namnets senare del uppkommit. *)

Äfven Pepot **) måste anses till sin härledning svenskt, ehuru till sin betydelse eller sammansättning svårt att utreda. Svenskt är äfven namnet Estbacka,

*) Skrifves äfven Gamlebacka, Gambelbacka, Gamblebacka och Gammalbacka.

**) Pepott, Pepåt, Pepått, Peepot, Peepott, Peepått eller Pejpot.

ehuru det, likasom Estvik, tyder på en samtidig eller kanske tidigare finsk bosättning. Emsalö *) åter leder sitt ursprung från finskan — kanske Emä-salo, moder-ön (= hufvudön i arkipelagen där) — likasom ännu tydligare den nära Estvik inskjutande Kivitakaviken (= viken bakom stenen, en stor häll); men alla småholmarna, liksom äfven uddar, vikar och egor, bära mest svenska namn. Svenska äro äfven alla namn under hufvudgården, med undantag af torpet Suoranda — suo-ranta = kärrstrand — hvilket ligger nära kanten af en stor mossa vid egendomens spets i norr, och antagligt är att någon invandrande finne nedsatt sig där vid en tidpunkt, då de förmånligare egorna redan voro af svensktalande odlare besatta. Bland de svenska namnen erinrar likaså Lappnäs torp och den nära derinvid liggande »Paskaviken» om finsk bosättning.

Gammelbacka och Pepot säterier hafva hvar sin skilda historia, som begynner på 1500-talet under Gustaf Vasas tid. Vi skola söka ur förgätenhetens dunkel uppleta de skilda trådarna och följa dem hvardera för sig, till dess de under 1700-talet förenas i gemensama öden, och därunder skola vi äfven finna, huruledes strögodsens så småningom samla sig kring stommen, till dess egendomen företer bilden af ett konsolideradt helt.

I högre eller mindre grad är egendomarnas historia jämväl deras egares, och vi skola bland dessa finna personer, som äfven tagit en betydelsefull del i gestaltandet af vårt lands allmänna förhållanden.

De älsta uppgifterna om egarne af Gammelbacka och Pepot äro mycket knapphändiga och delvis hvaran-

*) Skrifves äfven Emsalo, Emsala och Hämsalöö (II. 7).

dra motsägande, särskildt hvad beträffar Pepot. Så skrifva sig både Per Hermansson Fleming, underlagman i södra Finland, † 1532, och hans son Herman Fleming, slutligen fältmarskalk, † 1583, utom till andra egendomar jemväl till Pepot. Äfven en Henrik Eriksson Risbit på 1500-talet synes hafva skrivit sig till Pepot. Gammelbacka åter uppgifves i en å egendomen befintlig egareförteckning år 1547 hafva egts af en enkefru Martha Gustafsdotter, men något vidare stöd för denna uppgift finnes icke. Antagligast är att båda egendomarna, af hvilka Pepot är den äldre, tillhört den gammal-finska ätten Ållongren, men genom arfsfall åtskiljts. Detta antagande vinner bekräftelse af de genealogiska samligarna i svenska riksarkivet rörande Ållongrenska ätten, och i enlighet med uppgifterna i desamma, kompletterade af öfriga källor, upptages egareföljden ända till slutet af 1500-talet, då hvarje osäkerhet på detta område upphör.

Den första i arkiven kända egaren af Gammelbacka allodialsäteri, år 1573, är

Fru Hebla, dotter till Måns Nilsson af ätten Stjernkors *) och hans 2:dra hustru Karin. Hebla var två gånger gift. Första gången med Nils Persson af ätten Ållongren**), som var son till Per Nilsson till Pepot, 1532—35 häradshöfding i Borgå och Hollola härader, och hans hustru Cecilia (om hvilken vidare nedanför under Pepot). Före 1564 vorden enka, emottog hon 1573 och 1574 särskilda konungsliga förlänningar och gifte sig sedermera med Nils Olofsson, som 1578 förekommer såsom ryttare och som innehafvare af Gammelbacka; uppgifves hafva

*) Gammal finsk ätt, adlad 1410.

**) En gammal finsk ätt, introducerad 1625.

blifvit adlad af konung Johan III, bevistade Uppsala möte 1593, s. å. slottslofven i Åbo och 1594 i Narva samt öfverste 1598. Nils Olofsson, som under striderna emellan konung Sigismund och hertig Karl troget stått på sin konungs sida, blef vid intagandet af Viborgs slott af hertigen tillfångatagen och jämte många andra högtbetrodde män dömd till döden och d. 30 sept. 1599 halshuggen samt hans hufvud, uppspikadt på en järnstång, satt öfver stadens Karelerport. Hans samtliga gods förklarades förväkade, dock icke Gammelbacka, hvilket ej var hans, utan redan före 1592 öfvergått till Nils Perssons och Heblas

Son *Måns Nilsson* (Ållongren); kommendant; var en af dem, som d. 9 jan. 1602 underskrefvo den finska adelns trohetsförsäkra ntill hertig Karl; gifte sig d. 2 mars 1595 på Sunnäs i Ulfsby med Ingeborg Gustafsdotter Fincke, dotter till »gubernatorn» i Finland Gustaf Fincke*) och Mætta Stensdotter, och förskref därvid henne såsom morgongåfva Gammelbacka sätesgård och en gård, benämd Karby, äfvensom en gård i Borgå stad, etthundra ungerska gylden och tjugu lödig mark silfver (I. 1.***) — Från Måns Nilsson, som lefde ännu 1616, öfvergick egendomen till

Sonen *Johan Månsson* (Ållongren), hvilken i öppet bref af d. 6 mars 1620 (I. 2) å Yläne gård utfäste densamma till morgongåfva åt sin hustru Hebla, dotter af

*) Ätten Fincke, som uppgifves härstamma från Livland, förekommer såsom i Finland bosatt år 1381, då Bo Jonsson, Drots i Sverige, gaf sin sven Finka frihet och frälse på alt det gods, som nämde Finka ägde i Åbo biskopsdöme, samt utgick på svärdssidan med Gödich Fincke 1617.

**) Bland andra, som »hulle på glaffven» och i egenskap af vittnen underskrefvo detta morgongåfvobref, må nämnas Hans Tott till Siundby, hvilken medlem af denna urgamla ätt omnämnes hvarken af Anrep eller Lagus.*

Hieronymus von Birckholtz *) och Anna Joakimsdotter, född Fleming. Skref sig senare äfven till Nygård. Var 1638 assessor. i Dorpts hofrätt; blef sedan slotts-hauptman på Wadske-Narven. Lefde ännu 1654. Genom köp öfvergick egendomen därpå d. 1 maj 1627 (I. 3) för ett pris af 3,000 riksdaler i guld **) till

Enke-friherrinnan *Gertrud Fabiansdotter von Ungern* till Strömsbärgh, »emedan» — såsom orden i köpebrevet lyda — »mehrbe:de gård Gammellbacka alldeles ligger mig och min kära hustru olägligitt, hvarföre äro vij och nu förorsakade vårdne dett uti laga kööp förse-lie». Köpebrevet är bevittnad och underskrifvet äfven af Johan Månssons svåger Hieronymus v. Birckholtz ***), som därjämte afgaf en skriftlig förbindelse att jämte svågern stå hemul för nämnda köp, »äm så skee kunde, adt nu någon woro, eller framdeles komo, som hennes Frudöme tilltallthe om Gambellbacka gårdh, eller och dess underliggiande ägår, ehwad namn de hälst hafva kunde» (I. 4). Ytterligare förekommer en skriftlig försäkran af Johan Månssons fäderne-frände (antagligen syskonbarn), Nils Persson (Ållongren) till Haiko, dagteknad d. 16 augusti 1630 att icke väcka börsanspråk i anledning af nämnda köp (I. 5), hvarpå följde d. 28 sept. 1630 häradsrättens (I. 6) och d. 26 okt. s. å. lagmansrättens fastebref (I. 7) å egendomen för fru Gertrud v. Ungern. Ätt de ofvan-nämnda vidtagna försiktighetsmåttén för säkerställandet af den nya egarinnans okvalda besittning af Gammelbacka

*) Urgammal adlig ätt, som från Mark-Brandenburg inkom till Sverige och där naturaliserades 1625.

**) Motsvarande efter beräkning af spanmålspriserna då och nu för tiden omkring 20,000 Fmk.

***) Han var gift med Johan Månssons syster Helena Månssdotter, och antagligen äfven bror till Johan Månssons hustru.

ingalunda voro öfverflödiga, framgår tydligen däraf, att klander senare verkligt väktes öfver friherrinnan v. Ungerns åtkomst af fastigheten af Matts Tönnesson, adlad 1627 under namn af Creutzhammar, såsom gift med Johan Månssons syster Elisabet. Genom Åbo hofrätts dom af d. 1 juli 1642 (I. 8), hvilken stadfästes genom kongl. Majestäts dom d. 30 juli 1647 (I. 9), tryggades likväl Friherrinnan vid sin eganderätt. — Dotter till ärkebiskopliga rådet Friherre Fabian Georgsson von Ungern-Sternberg *) och hans fru Gertrud Georgsdotter von Waldens, var hon två gånger gift. Första gången med Henrik Kaspersson Wrede**), ryttmästare, † d. 24 sept. 1605, och andra gången sedan 1609 med Joakim Berendes***), slottslofven på Viborg 1611, ståthållare på Koporien 1614, kammarråd 1621, ståthållare öfver Riga slott och stad 1622, † d. 11 november 1623. I detta senare äktenskap föddes d. 16 september 1610

Sonen *Fabian Berendes*, till hvilken Gammelbacka efter moderns död d. 13 oktober 1649 genom arf öfvergick. Han var en af Karl den X:s förnämsta krigare och deltog i såväl det polska som danska kriget. Såsom öfverste för ett dragonregemente 1654 upphöjd i friherrligt stånd. Avancerade slutligen till generalmajor. † d. 3 maj 1678. I förbigående må här nämnas, att, likasom

*) Ätten, härstammande från Böhmen, fortlevver sedan 1455 i Östersjöprovinserna.

***) Ätten, som härstammar från Italien, invandrade under Karl den store till Tyskland och därifrån i början af 1500-talet till Estland. Under konung Karls krig med polackarna hade Henrik Wrede i slaget vid Kerkholm med uppoftande af sitt eget lif räddat konungens, för hvilken undersåtliga trohet hans enka och barn erhöello betydande förmåner, samt sönerna Kasper och Karl Henrik Wrede 1653 upphöjdes i friherrligt stånd.

****) Ätten stammande från Frankrike och i Sverge adlad 1574.

hans bror Johan från faderns första äktenskap med Anna von Rosen låtit på sin bekostnad bygga ett orgelverk till Borgå kyrka, äfven Fabian Berendes med föräringar ihågkommit samma kyrka. — I sitt 1652 ingångna äktenskap med Katarina Johansdotter Sparre, född 1613, † 1688, hade han inga manliga afkomlingar, och utslocknade altså med honom den friherrliga ätten på svärdsidan. Af hans två döttrar ärfde efter hans död

Dottern *Ebba Berendes* Gammelbacka. Född d. 2 nov. 1648 och † d. 18 april 1709, var hon sedan 1672 gift med öfversten Friherre Lars Axel Mörner*), född 1642, † 1676, och hade med honom

Dottern *Agneta Brita Mörner*, som efter moderns död tillträdde egendomen. Född d. 26 maj 1675 och gift 1:a gången 1700 med löjtnanten Friherre Göran Ulfsparre, † s. å. och andra gången 1716 med majoren Jakob Wallrawe, † 1726. — Genom köp öfvergick här- efter d. 31 aug. 1732 säteriet jämte Jontas därunder lydande frälsehemman i Hangelby af Sibbo socken, för 10,000 daler kopparmynt**), till

Majoren *Magnus Wilhelm Sprengtport****) (I. 12), hvilken därå d. 20 januari 1735 undfick häradsrättens fastebref (I. 13). Sprengtport tillbytte sig sedermera med löjtnant Carl Fredrik Nordenberg frälsehemmanet Estbacka emot Jontas frälsehemman, »efter berörde Estbacka ligger nära till Gammelbacka gård och Jontas frälsehemman vid

*) Den Mörnerska ätten härstammar från Tyskland och är mycket gammal. Spridde sig närmast från Brandenburg till Sverge, där den 1627 naturaliserades.

***) Motsvarande efter spanmålsvärde inemot 20,000 Fmk.

***) Släkten, som härstammar från Tyskland, kallade sig Rolandt före adlandet 1651, introducerades 1723 samt antog vid upphöjandet i friherrligt stånd 1766 namnförändringen Sprengtporten.

Erichsnäs — — Som skedde i Borgo stad den 23 Martij 1741» (I. 14). Född 1685 och 1:a gången gift 1712 med Anna Margareta Amnorin, dotter till en kyrkoherde i Karelen, efterlefdes Sprengtport vid sin d. 27 okt. 1744 inträffade död af sin hustru i andra giftet sedan 1739, Elsa Katarina Ulfsparre, född 1703 och † 1782, dotter af löjtnanten Göran Ulfsparre af Broxvik*) och Elisabet Stake. På grund af inbördes testamente af d. 30 mars 1739 tillträdde enkan egendomen jämte ett skuldbelastadt bo, men sålde densamma redan d. 30 okt. 1747 för 24,000 daler kopparmynt**) åt

Öfversten Friherre *Kristoffer Konrad Bildstein*, född 1672, två gånger gift och † barnlös d. 16 febr. 1752 på sin egendom Drägsby, som ligger rå i rå med Gammelbacka, nordväst därom. Med honom utgick hans ättegren***), och egendomen innehades därefter af hans enka Eva Elisabet Ugglas samt efter hennes död 1758 af hennes barn i ett tidigare gifte, sonen majoren Gustaf Ehrenstolpe samt döttrarna Katarina Charlotta, gift med öfverstelöjtnanten Kasper Johan Boije, och Anna Helena, gift med öfverstelöjtnanten Karl Magnus Palmstruch****). — Då emellertid ofvannämnda försäljning skett dels utan begifvande af Magnus Wilhelm Sprengtports söner i första giftet, Johan Wilhelm och Karl Henrik, de där den tiden vistades utomlands, dels, beträffande de omyn-

*) Urgammal svensk adlig ätt.

**) Incl. inventarier för 304 daler; hela köpeskillingen motsvarande efter spanmålsvärde ungefär 20,000 Fmk.

***) Ätten inkom i slutet af 1500-talet från Tyskland till Sverige, där den 1686 adlades under namn af von Bildstein och 1720 upphöjdes i friherrligt stånd, hvarvid det ursprungliga namnet återtog.

****) I hvilken sistnämndes bo egendomen år 1772 upptogs såsom tillgång (VIII 6).

diga barnen, nämligen Jakob Magnus och Maria Kristina*) från första, samt Göran Magnus från senare giftet, utan vederbörligt tillstånd; så begyntes 18 år efter köpet af Karl Henrik Sprengtporten, då kapten och † 1766, samt fortsattes af d. v. kaptenen Göran Magnus Sprengtporten, för egen del och å de två andra brödernas vägnar, en intressant rättegång emot afl. Friherre Bildsteins rättsinnehafvare för att frånvinna dem egendomen. Redan 1748, medan lagfart å egendomen för Bildsteins räkning pågick, hade d. v. konduktören Jakob Magnus Sprengtporten, just blefven myndig, oafsedt han själf några månader tidigare såsom nära myndig underskrifvit köpebrevet, nedsatt bördeskillning och anmält hinder emot vidare lagfart; men utan att saken vidare fullfölja. Sålunda hade fastebref å egendomen den 10 november 1750 för den nye egaren utfärdats. Icke desto mindre ledde denna 15 år därefter väkta rättegång till önskad resultat. Anspråket, som godkänts af häradsrätten, underkändes väl både af lagmansrätten och hofrätten (i hofrätten med 4 röster emot 2), men Kongl. Majestät fann, i dom af d. 5 juli 1773 (I. 26), att den om Gammelbacka säteri och Estbacka frälsehemman slutna handeln borde, såsom olaglig, ogillas, och förklarade sökanden berättigad att emot återbetalning af köpeskillingen, hvartill denne sig erbjudit, och sedan han efter mätismanna ordom guldit alla å godset emellertid gjorda nödiga och nyttiga förbättringar, vid laga fardag tillträda och därefter såsom sin välfångna egendom behålla samma gods**). I enlighet med denna

*) Icke upptagen i Aureps ättartaflor; född på 1720-talet, 1746 inväklad i en olycklig kärlekshandel och † gift mellan 1747 och 1766.

**) Bland kuriositeter från denna rättegång må antecknas, att Sprengtportens juridiska ombud, d. v. mag. docens Matth. Calonius,

dom återgick egendomen i Sprengtportenska ättens ego emot köpeskillingen med tillskott af en öfverenskommen ameliorationssumma af 12,000 daler kopparmynt, och uppbud erhöles d. 12 okt. 1775 (I. 27). — Den för egendomen sålunda erlagda löseskillingen 36,000 daler kopparmynt motsvarade i anseende till penningevärdets sjunkande under mellantiden icke fullt det 1747 betingade priset, och häri torde en af orsakerna till återvinningstalan böra sökas. En medvärande anledning var väl äfven den omständigheten, att Sprengtportens mor kort efter nämnda försäljning kommit att genom köp, på sätt nedan skall beskrivas, förvärfva det af henne redan förut på arrende innehafvande, närmast invid liggande säteriet Pepot, hvarigenom en sammanslagning till förmån för egendomarnas både ekonomi möjliggjordes. Vi skola därför nu öfvergå till skildringen af Pepots tidigare öden.

Pepot ägdes tidigast, såvidt man har sig bekant, af *Olof* (Ållongren) i Pepot. Från honom öfvergick egendomen sedan genom arf till

Sonen *Nils Olsson* (Ållongren) och därefter till dennes

Son *Per Nilsson*, 1532—1535 härads höfding i Borgå och Hollola härader, förut nämnd såsom fader till den Nils Persson, som var gift med Hebla Månsdotter på Gammelbacka *). Gift med en dotter till Jakob Bengtsson af adliga ätten Dufva, **) Cecilia, ***) som åtminstone åren 1545—1555 innehade Pepot, hade Per Nilsson jämväl

slutligen prokurator m. m., af hofrätten enhälligt fäldes till 30 daler silfvermynts böter, för det han »med anstötliga utlåtelse missfirmat lagmansrätten.»

*) En dotter, Anna Persdotter, var gift med Hans Larsson (Björnam) till Isnäs och deras dotter Anna åter med ståthållaren Arvid Tönnesson Wildeman till Tjusterby.

**) Urgammal finsk adlig ätt.

***) Enl. Anreps ättartaflor »Sissela», dotter till Jakob Bengtsson på Näset (vid Borgå) och Margareta, Ture Månssons på Borgå

Sonen *Ture Persson* (Ållongren), som åtminstone från 1560 skref sig till nämnda lägenhet. Han var ryttmästare, bevistade 1560 års riksdag i Stockholm och undertecknade det d. 30 juni s. å. fattade Riksens Ständers beslut. Lefde ännu 1575. Han var gift med Brita Fleming, dotter till ståthållaren i Åbo Peder Johansson Fleming*) och Karin Sparre. Efter sin förste mans död och före 1579 gifte sig Brita Fleming med Sten Gustafsson Fincke, broder till den Ingeborg Fincke, som var gift med egaren af Gammelbacka, Måns Nilsson (Ållongren). Bemålde Sten Fincke var 1592—1593 befallningsman på Tavastehus och följande året ståthållare där sammastädes, till denna befattning af konung Sigismund utnämnd. Betecknande för den oreda och osäkerhet, som denna tid var rådande i Sverges rike, då mången man under striden mellan hertig Karl och konung Sigismund var tvehågsen, till hvilkendera han rätteligen borde sluta sig, är den skrifvelse, som till Sten Fincke afläts af hertig Karl, då han i sept. 1597 kommit öfver till Finland, »lagligen och tillbörligen» det här rådande oskicket »till att afskaffe och komma Landett till roo och eenighet igjen», och hvilket bref, dagtecknad Åbo slott den 3 okt. 1587 inledes af de om ej särdeles vänskaplig känsla vittnande orden: »Wi tvifle intet, Sten Fincke, att thu

kungsgård dotter. Lagus däremot i Finska Adelns gods och ätter kallar henne Cecilia Engelbrektsdotter till Isnäs förut gift med Matts Larsson Creutz, som dock är i denna ätts genealogi okänd. Af en urkund i egendomens arkiv (II. 2) befinnes, att Hebla Månsdotter till Gammelbacka d. 11 juli 1579 tilltalade Sten Fincke till Pepot bl. a. om en »syster deel i förde Pepott, som saliga hustru Sissilia på Ijsnäs hade giffvit båda sin barn i theras lifstid». I en annan, dock icke officiell urkund (II. 7), kallas hon åter, möjligen af misstag, »Cicilia Persdotter»; i räfstetingsdomen af d. 5 aug. 1545 (II. 1) åter »välbördig qvinna hustru Cicel till Pepot».

*) Urgammal finsk adlig ätt.

well lenge sedhan hafver förstått, för hvad orsak Wi hit till thenne Landzende kompne ähre — — —» Då emottagaren af denna skarpa skrifvelse likväl icke lät förmå sig att vackla i sin trohetsplikt mot konungen, blef han jämte många andra vid det blodbad, som hertigen d. 19 nov. 1599 lät i Åbo anställa, halshuggen. Sten Finckes och Brita Flemings

Dotter *Karin Fincke* hade redan före sistnämnda år tillträdtt godset. Hon hade ingått äktenskap med Ivar Arvidsson Tavast*) till Kuriala. Denne lefde utan känd tjänst. Halshuggen d. 30 sept. 1599 vid Viborg på samma gång som fadern Arvid Henriksson Tavast, hvilken var ståt-hållare på samma slott, då äfven den såsom gift med Hebla Månsdotter till Gammelbacka omnämde Nils Olofsson af-rättades. Hans likasom öfriges gods förklarades förvär-kade under Kronan, men Karin Fincke utvärkade sig hertig Karls bref den 7 juli 1601 att hon finge behålla sina modernegods, men hvarken faderns eller mannens. Karin Fincke hade med Ivar Tavast

Sonen *Sten Ivarsson Tavast*, som före 1618 till-trädde egendomen. Lefde utan tjänst och var gift med Anna Horn af Kanka^s**), dotter till ståthållaren Göran Henriksson Horn till Haapaniemi och Vuorentaka med Brita Hansdotter Björnram***), samt blef af Åbo hofrätt dömd till döden för dråp å kornetten Fredrik Bosin, hvilken dom, sedan hans maka fruktlöst hos adeln anhål-lit om intercession för honom, genom kongl. reskript af

*) Urgammal finsk adlig ätt.

***) Urgammal adlig ätt, från Brabant invandrad.

***) Urgammal finsk adlig ätt; sköldebrefvet renov. 1562, introducerad 1643.

d. 13 april 1644 stadfästes och antagligen s. å. sattes i värkställighet. De hade tre barn, af hvilka

Dottern *Ingeborg* ärfde Pepot före 1666. Hon blef gift med major Kristian Fredrik von Wedel *), född 1650 i Finland, blef naturaliserad 1670 och † 1675. Efter sin mans död sålde enkan d. 3 juli 1685 fastigheten till

Grefve *Fredrik Stenbock* till Bogesund **), son till grefve Erik Stenbock och hans första fru Katarina v. Schwerin ***), samt lagman i Norra Finne lagsaga. Priset erlades sålunda, att köparen öfvertog en skuld till banken å 4,000 daler (s:mt) och en annan till riksrådet Lars Fleming å 2,000 riksdaler kopparmynt ****), och grefve Stenbock erhöll laga fasta d. 10 nov. 1690. Död 1699, efterlefdes han af sin hustru Friherrinnan Helena Lorendotter Creutz, född 1657, † 1730, dotter till amiralgeneralen Friherre Lorentz Creutz till Sarvlaks †) och Friherrinnan Elsa Duwall. Hans enka ingick ett andra äktenskap med generallöjtnanten Friherre Georg Johan Maidel ††) till Wredenhagen i hans 2:dra gifte, född 1648, friherre 1693, † 1710 i Reval. — Den »stora ofred», som med århundradets början ingick, drabbade Pepot tungt. Ännu d. 20 aug. 1707 kunde grefvinnan och hennes man där hålla bröllop för den senares dotter i 1:sta giftet, Hedvig Helena Maidel och grefve Gustaf

*) Urgammal adlig ätt, som härstammar från Mark-Brandenburg.

**) Urgammal svensk adlig ätt, som 1651 upphöjdes till greflig värdighet.

***) Urgammal adlig ätt från Pommern.

****) Hela priset sålunda efter spanmålsvärde nu motsvarande vidpass 19,000 Fmk.

†) Urgammal finsk adlig ätt; se vidare Sarvlaks egendoms historia af V. M. v. B., sid 121.

††) En gammal adlig ätt från Östersjöprovinserna.

Creutz *), men d. 11 maj 1708 brände ryssarne Pepot gård och sköflade sedan egendomen upprepade gånger. Härtill sällade sig bekymret af en inväcklad rättegång om själfva eganderätten till godset. Grefve Stenbock synes nämligen hafva »under sitt vistande å denna orten en anseelig gäld gjort» och äfven i öfrigt varit en i affärer mindre ordentlig man. Egendomen hade han inköpt med sin hustrus pengar, och för att säkerställa henne utfärdade han 1686 en revers å 8,000 riksdaler specie, som 1696 vid häradsrätten intecknades, men då hon å denna revers sökte uppbud (d. v. s. immission och lagfart), protesterade han och förklarade 1698 reversen »ogrundad och pro forma utgifven». I afvaktan på ett emotsedt banklån hade grefven emellertid året förut af välb. fru Maria Strämschiöld, genom hennes en systerson Johan Pontin, upplånat en större summa, men då frågan om bankolånet genom grefvens död icke nådde sin fullbordan, hade Pontin »med söta ord och föreställande af den fahra, som Pepåt både för Kongl. Maj:t och Kronan samt andra bem:te hennes sal. mans privata kreditorer **) öfverhängde, intalet och förledt fru Generalinnan att skriftligen tillåta honom få söka däruti immission, dock emot hans revers och höga bedyrelser, att han, efter erhållen immission, skulle densamma straxt henne tillställa, på det hon kunde vid possessionen trygg och oturberad förblifva; hvilket Pontin ej efterkommit, utan sedan han d. 17 april 1699 förmådt sig landshöfdingens

*) Född 1683, † 1746; såsom en egendomlighet kan antecknas, att alla de i detta äktenskap födda barnen, 11 till antalet, dogo utan bröstarfvingar.

**) Bland hvilka särskildt må nämnas hennes svägerska afl. landshöfdingen Lorentz Creutz' enkefru, grefvinnan Hedvig Eleonora Stenbock på Sarvlaks.

immission, skall han på ganska argt och illfundigt sätt bragt reversen fru Generalinnan ur händerna och henne oveterligen uti fru Maria Strömschiölds namn, utan någon uppvisat fullmakt, d. 26 Oktober 1700 utvärkat häradsrättens fasta samt sig med hr landshöfdingen v. Palmenberg uti handel inlåtit». Detta »svek och bedrägeri,» som synes hafva utmynnat i förfalskning eller åtminstone radering af fru Strömschiölds namn under köpebrevet, hade Pontin gjort »af orsak, att han som ofrälse man icke kunde sälja en sätesgård och förty öfvertalt bemälda sin moster att upphäfva sig för säljare samt köpebrevet i sitt namn uppsätta och underskrifva, ändock hon intet annat intresse däruti skulle haft än att få sina Pontin lånta penningar igen». Vid sådant förhållande och då generalinnan ansåg sig ega preference i Pepot framför andra kreditorer, yrkade hon, »att hvad således till hennes prejudice och förfång förelupit måtte upphäfvas, och hon vid Pepot såsom sin lagfångna egendom bibehållen varda». Och pröfvade den Kongl. Rätt af Storfurstendömet Finland, genom dom af d. 12 juli 1716 (i anseende till kriget afsagd i Stockholm) (I. 10) visserligen icke den af generalinnan i anspråk tagna preferensen till hela Pepot (hvilket hon genom immissionen synbarligen ville undandraga grefvens öfriga kreditorer) vara i lag grundad; men emedan den Pontin—Strömschiöldska fordran var grefvens enskilda gäld, för hvilken makans giftorätt icke borde häfta, och generalinnan blifvit af Pontin förledd att låta honom söka immission i hela gården, fann Kongl. Rätten »skäligen att hvad på ofvannämnda sätt genom Pontins oanständiga förfarande kommit att förelöpa till fru generalinnans prejudice uti dess egande giftorätt eller en 3:dje del i Pepot, upphäfves och hon vid berörda sin rätt

händhafves». Genom denna rättegång, som vidtog kort efter det godset d. 4 maj 1700 till landshöfdingen Justus v. Palmenberg försåls och under hvars förlopp såväl denne, utan att någonsin tillträda egendomen, som fru Strömschiöld och Pontin aflidit, hade väl icke mera än $\frac{1}{3}$ af Pepot kunnat bevaras för friherrinnan Helena Maidel, f. Creutz, men antagligen afstodo Palmenbergs arfvingar för undvikande af vidare komplikationer till henne återstoden för motsvarande andel i köpeskillingen. — Egendomen, som emellertid, enligt hvad af domen framgår, »med dess räntor efter Kongl. Reduktionskommissionens bref af d. 16 febr. 1700 intill d. 20 dec. 1705 stått under seqvester» och sålunda äfven hotats med reduktion, hade nu lyckligen återgått till sin förra egarinna, men d. 10 dec. 1725 försålde hon Pepot till sin brorson

Grefve *Carl Creutz*. Född 1685, var han kapten vid skånska dragonerna; 1709 tillfångatagen i slaget vid Pultava, blef han förd till Tobolsk i Sibirien och erhöi efter återkomsten till hemlandet majorstitel 1722, † d. 20 april 1740. Gift med sin svägerskas halfsyster friherrinnan Barbro Helena Wrede af Elimä, † 1759, dotter till öfverstelöjtnanten friherre Fabian Wrøde i hans senare äktenskap med Gertrud von Treijden. Emellertid hade, redan förrän denna öfverlåtelse gjordes, majoren Gustaf Erik Tavast d. 18 juli 1724 i Åbo hofrätt anmält, att Pepot tillhört dess farfader Gustaf Stensson Tavast och icke på något sätt från honom lagligen abalienerats, samt d. 30 april 1729 hos hofrätten utvärkat ej mindre anstånd med den af grefve Creutz sökta lagfarten än äfven rådrum att sin rätt till egendomen lagligen styrka (I. 11). Vid sådant förhållande synes grefve Creutz icke ansett

rådligt att fullfölja köpet, utan, sedan han emellertid år 1728 af sin kusin och hustrus halfsvåger majoren friherre Karl Johan Creutz d. ä. på Sarvlaks tillhandlat sig det gamla, hos den friherrliga grenen kvarblifna släktgodset Malmgård i Pärnä och där slagit sig ned, utarrenderade han å sin förbemälda fasters vägnar d. 8 maj 1730 Pepot åt egaren af Gammelbacka, förutnämde major Magnus Wilhelm Sprengtport*). Utan att dessförinnan hafva hunnit vidare anhängiggöra sitt klandër afled Gustaf Tavast 1731, och i 18 år hvilade nu frågan; men då kuratorn för hans omyndiga barn d. 26 jan. 1748 för 6,000 daler kopparmynt**) försålde Pepot till Sprengtports förbemälda enka, majorskan Elsa Katarina Ulfsparré***), af hvilken han äfven emottagit 1730—44 årens arrende för godset, så uppflammade tvisten å nyo, i ty att både den nya köparen och emellertid afl. grefve Creutz' rättsinnehafvare sökte lagfart å detsamma. Efter åtskilliga omgångar, hvarunder bl. a. enkemajorskan af häradsrätten ålagts å nyo utbetala nyssnämnda arrenden åt Creutzska sterbhuset, fann slutligen hofrätten i dom af d. 21 juni 1762 (I. 21) kärandena, som dåmera voro Anna Maria Tavast, gift med kapten Johan Munsterhjelm, och Ulrika Tavast, enka efter löjtnant Gustaf Ernst Schmiedelfelt, icke i någon måtto hafva styrkt sitt påstående, att Pepot tillhört deras faders faderfader Gustaf Stensson Tavast, och pröfvade förty skäligt »att upphäfva och förkasta kärandenes ofvannämnda obestyrkta talan och anspråk å det

*) För 260 daler kopparmynt om året, motsvarande kapitaliseradt å 5 % efter spannmålsvärde något öfver 10,000 Fmk i kapital.

**) Motsvarande efter spannmålsvärde ungefär 5,000 Fmk.

***) Som året förut, såsom förut beskrifvet är, afhändt sig Gammelbacka egendom.

omtvistade Pepot säteri;» och emedan de »utan minsta skäl i denna sak med rättegång besvärat sina vederparter, som därigenom uti flere år jämväl blifvit hindrade ifrån en dem tillständig fullkommelig förvaltning af godset», kändes de skyldiga att i rättegångskostnad erlægga 80 daler s. m. På grund af denna dom fingo Creutzska sterbhushets arfvingar d. 3 nov. 1764 omsider fastebref å Pepot (I. 22). I fråga om själfva eganderätten till Pepot var utgången af denna långvariga tvist, under hvilken både grefven och grefvinnan Creutz hunnit aflida, jämförelsevis likgiltig, ty då genom denna rättegång lagfarten å 1748 års köp afstannade, utvärkade sig enkemajorskan Sprengtporten af enkegrefvinnan Creutz för egen del och å dess omyndiga dotter Hedvig Christinas vägnar d. 28 juni 1753 en skriftlig förbindelse, undertecknad äfven af hennes redan till myndig ålder komne söner Johan Carl, Jakob Ernst och Gustaf Philip, af innehåll att »i fall Carl Creutz' enkefru och arfvingar återvinna Pepot säterie — — — som afl. hr majoren Gustav Erik Tavasts sterbhus och arfvingar velat sig tillegna och hvarom sagde sterbhus' kurator hr lagmannen välborne Jeremias Wallen slutit köp med aflidne majoren Sprengtports enkefru Elsa Katarina Ulfsparre — — — så försäkra och förklara vi på det kraftigaste till sidzt välbem:te frus säkerhet såsom den, hvilken ifrån orten åt Swärje ärnar sig begifva, att till merbem:te fru Ulfsparre vilja för 6,000 daler k. r. mt försälja och aflåta sagde Pepot säteri med alla dess tillhörigheter — — —» (I. 15). Och medan tvisten ännu var anhängig i hofrätten, försiggick den i ofvannämnda skriftliga förbindelse utlofvade försäljningen i särskilda köp-bref af d. 10 maj och 23 aug. 1763, »emedan Fru Majorskan välborna Elsa Katarina Ulfsparre enligt gjordt

aftal åtagit sig att frijkalla mig (försäljaren) och mina öfriga medarfvingar för alt bekymmer, besvär och kostnad samt all annan olägenhet, som berörde rättegång och dess befordrande till lyckeligt slut med sig föra kan» (I. 16, 17, 19); hvarjämte åt sonen kaptenen Jöran Magnus Sprengtporten medels utfärdad fullmakt, dagtecknad Malmgård, d. 28 maj 1763 (I. 18), lämnades »att å Creutzska sterbhusets vägnar slutel. utföra processen angående Pepot sätter emot Tavastiska Sterbhuset». I särskildt salubref af d. 24 jan. 1764 (I. 20) afstod äfven kaptenen Göran Karl Ulfsparre åt sin »kära Faster*) sin frus Hedvig Kristina Creutz' andel i egendomen, dock med förbehåll om rätt till återlösen såsnart den försåldes utom köparens bröstarfvingar; till hvilken öfverlåtelse nyssnämnda fru slutligen äfven själf d. 18 juni 1765 skriftligen gaf sitt bifall (I. 23). — Genom dessa öfverlåtelser, i förening med ofvan återopade hofrättsdom, som stadfäste säljarens rätt till egendomen, hade således Pepot för en köpesumma af 6,000 daler kopparmynt lagligen öfvergått i ego till

Enkemajorskan *Elsa Katarina Ulfsparre*, och undfick hon å Pepot häradsrättens faste- och skötningsbref d. 28 nov. 1766 (I. 24), sedan eganderätten till godset sålunda i 40 år varit tvist underkastad. — Genom gåfvobref af d. 19 maj 1767 öfverlät härpå Elsa Katarina Ulfsparre Pepot till sin »käre son», förut omförmälde, d. v.

Kaptenen *Göran Magnus Sprengtporten*, emedan — såsom orden i öfverlåtelsehandlingen lyda — »min höga ålder jemte flere dermed förknippade svåigheter nu mera sätta mig utur stånd at längre umbära det lugn, hvars åtnjutande en mödosam landthushållning mig

*) Elsa Katarina Ulfsparre var näml. syster till hans fader, Johan Göransson.

härtills betagit, hvaremot jag till dödedag i hans hus mig anständig skötsel och soutien förbehåller, jämte det han skall vara förbunden att betala all den skuld, hvarför jag må för tiden häfta.» *) (I. 25). Några år senare, år 1773, skedde äfven på förut beskrifna sätt återbördandet af Gammelbacka och Estbacka, hvilka 1747 af henne försålt åt friherre Bildstein, och från denna tid sammanfaller Pepot säteris historia med Gammelbacka, i ty att dessa båda fastigheter sedan den tiden varit oskiljaktigt förenade.

Sålunda voro nu de båda tvillingsegendomarna, Gammelbacka och Pepot jämte Estbacka hemman, på en hand förenade hos

Göran Magnus Sprengtporten, född d. 16 aug. 1740, slutligen general af infanteriet och generalguvernör i Finland 1808, rysk grefve 1809, † 1819; gift 1:a gången 1764 med sin kusins dotter Anna Elisabet Glansenstjerna, f. 1746, † 1785, — sorgligt ryktbar i Finlands historia. Lika ihärdig, som han varit i de rättegångar, som ledde till egendomens konsolidering, lika obeständig visade han sig såsom deras lagligen tryggade egare; ty såsom afslutning på ett redan d. 25 maj 1777 om egendomen upprättadt tioårigt arrendekontrakt försålde han d. 24 december 1778, själfva julaftonen, emot en köpeskilling af 144,000 daler kopparmynt eller 8,000 riksdaler specie **) Gammelbacka, Pepot och Estbacka samt det därunder lydande kronohemmanet Spakis (I. 28) till

*) Majorskan Sprengtporten lefde härefter i 15 år och afled på Sesta i Hollola socken, som sonen erhållit i testamente af en släkting.

**) Motsvarande efter spannmålsvärde 78,000 Fmk.

Majoren *Henrik Henriksson Blåfjeld* *), född 1731 † 1783 samt 1770 gift med Katarina Charlotta Heijken-sköld; och erhöilo dessa makar härå uppbud d. 29 mars 1779 (I. 29). Men genom en egendomlig ödets lek — eller fastmer med hänsyn till den lösningsrätt till Pepot numera öfverstelöjtnanten Göran Karl Ulfsparre, på grund af förut omförmäldt förbehåll, nu lagligen sökte göra gällande — återgick egendomen snart igen till Sprengtportenska ätten, i ty att major Blåfjeld »efter moget öfvervägande» d. 20 januari 1781 sålde densamma (I. 30) till den redan i det föregående omnämde

Friherre *Jakob Magnus Sprengtporten*, född 1727, friherre 1766, generallöjtnant 1772 och † 1786; historiskt ryktbar genom sina åtgöranden vid 1772 års revolution, till hvilken äfvensom till regementsförändringen han under riksdagen 1771 uppgjorde en plan åt Gustaf III. I sammanhang med detta köp, hvarvid priset i anseende till gjorda förbättringar höjdes till 8,500 riksd. specie, upphäfdes också d. 15 mars s. å. (I. 31) nyssnämnda eventuella rätt till återbördande af Pepot, dock icke för skyldskaps skull allena, utan emot en ersättning, motsvarande hela den ursprungliga köpeskillingen för systerlotten. Jakob Magnus Sprengtporten, som d. 8 nov 1783 undfick 3:dje uppbudet å egendomen (I. 32), dog d. 2 april 1786 ogift och slöt själf sin friherrliga ättegren. Genom arfskifte af d. 26 maj 1792 (I. 33)**) kom hans äldre

*) Gammal finländsk ätt, adlad 1476.

***) Vid detta till följd af mellankommet krig fördröjda arfskifte, som enligt särskildt näd. förordnande hölls i Stockholm, bevakades, enär den aflidnes halfbroder Göran Magnus Sprengtporten 1790 lagligen förvärvat alt sitt gods, förty äfven Kronans rätt, och hade därförinnan den lifdömde »Jöran Magnus Magnussons» sons, omyndige kornetten Gustaf Wilhelm Sprengtportens t. f. kurator, professorn Mathias Calonius, haft tillfälle att sig i saken förklara.

Broder Friherre *Johan Wilhelm Sprengporten* därpå i besittning af egendomen efter ett värde af 9,000 riksdaler specie. Född 1720, friherre 1766, generallöjtnant 1775 och † 1795; bekant bland annat därigenom, att han såsom minister i Danmark underhandlade om giftermålet mellan d. v. kronprinsen, sedermera konung Gustaf III, och danska prinsessan Sofia Magdalena, samt jämte e. o. ambassadören riksrådet och öfverstemarskalken grefve Adam Horn d. 29 sept. 1766 underskref äktenskapskontraktet. Var två gånger gift. Hans första äktenskap med grefvinnan Ulrika Charlotta Taube, † 1780, var barnlöst, hvaremot han med sin andra hustru grefvinnan Sofia Lovisa Mörner af Morlanda hade två barn, en dotter Ulrika Sofia, född 1793, och en son Jakob Wilhelm, född 1794. Med Kongl. Maj:ts och Riksens Götha Hofrätts i Jönköping tillstånd, hos hvilken hans enka anhållit om att få för sina omyndiga barns räkning sälja deras i Finland efter fadern tillfallna arfvegods, emedan de voro »belägna vid ryska gränsen, nära etthundra mil från de omyndigas i Sverige varande öfriga egendom, och till åbygd och häfd mycket förfallen» (I. 34), sålde hon d. 4 juli 1797 (I. 35) egendomen samt besittningsrätten till kronhemmanet Spakis i Bengtsby för en summa af 13,333 riksd. 16 sk., hälften i specie bankomynt och hälften i riksens ständers kontors kreditsedlar, till

Kaptenen *Wenzel Ludrig Toll* *) och dess fru Margaretha Langensköld, den förre född 1766 och † 1817 i Sverge, dit han 1811 öfverflyttade. 3:dje uppbudet å köpet erhöles d. 20 nov. 1798 (I. 36). — Under denne egares tid införlifvades med de öfriga lägenheterna

*) Af en ursprungligen holländsk ätt, som 1772 naturaliserades såsom adlig i Sverge.

d. 10 mars 1805 (B. I. 4) Stor-Öhmans skatteaugments-hemman i Emsalö by, försäldt af dess egare kommissarien Esaias Hagelin och hans hustru för 2,333 $\frac{1}{3}$ rdr. riksgälds *), hvilket hemman därförinnan, såvidt känt är, egts af bondeenkan Anna Henriksdotter till 1768, apotekaren i Borgå Johan Gustaf Bergström 1768—1796 och krigskommissarien Johan Henrik Fischer 1797—1805; och erhöles å hemmanet 2:dra uppbudet d. 22 nov. 1805 (B. I. 5). — Genom köp öfvergingo sedermera alla dessa fastigheter d. 6 april 1811 (I 37) för ett pris af 40,000 rdr. svenskt banko **) till d. v.

Öfverstelöjtnanten *Samuel Fredrik von Born* ***) och »hans lagligen trolofvade brud», fröken Katarina Elisabet von Morian. Han var född d. 2 juli 1782, ingick i militärtjänst, deltog i 1808 års krig och steg till kapten vid Svea lifgarde, öfverstelöjtnants afsked 1810, vicelandshöfding i Uleåborg 1819, landshöfding där 1820, ledamot i Kejs. Senatens ekonomiedepartement 1826 med rättighet att därstädes intaga säte näst efter senatens viceordförande och s. å. förordnad att t. v. förestå viceordförandebefattningen, afsked 1828, † d. 15 nov. 1850 i Helsingfors; sammanvigd d. 24 juni 1811 i Pärnä kyrka med

*) Motsvarande efter spannmålsvärde omkr. 10,000 Fmk.

**) Motsvarande efter spannmålsvärde inemot 70,000 Fmk.

***) En gren af denna i Tyskland urgamla adliga ätt inflyttade i början af 1500-talet till det svenska Pommern, där sedermera Herman Henrik von Born inträdde i svensk krigstjänst, blef fången vid Pultava 1709 och år 1750 erhöles romerskt (tyskt) riksadelskap såsom en särskild gren af ätten. Hans söner Karl Bernhard och Henrik Samuel Herman von Born undfingo d. 13 sept. 1772 naturalisationsbref bland Sverges ridderskap och adel. Introd. på svenska riddarhuset 1776 under N:o 2,083 och på Finlands riddarhus immatr. 1818 under N:o 153; 1864 upphöjd i friherrlig värdighet och 1865 introd. under N:o 47. Samuel Fredrik von Born var son till nämde Karl Bernhard von Born.

Katarina Elisabet von Morian, född på Sarvlaks d. 5 febr. 1793, † d. 18 okt. 1835 i Åbo, dotter till lagmannen Johan Kristoffer von Morian*) och hans fru i första giftet Kristina Katarina Rothkirch**), född 1772, † 1795. Fastebref för dem är utfärdadt d. 15 okt. 1812 (I. 38). — Den 18 aug. 1821 inköptes utaf öfverste Adolf Nordenskiölds enka Hedvig Eleonora, född Lilliehöök, för ett pris af 4,000 rdr. riksgälds***) (B. I. 7) Estvik i Emsalö by belägna frälsehemman, till hvilken försäljning, så vidt gälde dottern fröken H. M. Nordenskiölds arfsandel, hofrätten genom utslag af d. 5 sept. 1835 gaf tillstånd (B. I. 9). Detta Emsalö s. k. ödes hemman — öde redan före stora ofreden — hade presidenten friherre Jöns Kurck († 1652) d. 8 okt. 1651 tillöst sig af Kronan, och hans sonsons sonson fänriken friherre Axel G. Kurck († 1800) öfverdragit till landshöfdingen friherre Anders Henrik Ramsay († 1782), hvarefter hemmanet gått i arf till dennes dotter Sofia Lovisa, gift med landshöfdingen Otto Wilhelm Ramsay († 1806), samt d. 27 juni 1787 af dessa makar försålts till öfverste Nordenskiöld († 1821) för ett pris af $166\frac{1}{3}$ rdr. specie.****) — Fröken von Morian hade redan före giftermålet i arf efter sin d. 23 januari 1811 aflidne fader erhållit Knuts, Lassas och Klemets frälsehemman i Norrveckoski by †), hvilka han d. 27 juli 1795 tillhandlat sig af sin syster-

*) Urgammal adlig ätt, härstammande från Westfalen, i Sverge naturaliserad 1739.

**) Urgammal adlig ätt, härstammande från Schlesien och i Sverge introd. 1634.

***) Motsvarande efter spannmålsvärde 3,000 Fmk.

****) Motsvarande efter spannmålsvärde omkring 1,600 Fmk.

†) Vid arfskiftet beräknade till 3,294 rdr. banko, motsvarande efter spannmålsvärde inemot 12,000 Fmk.

son majoren Anders Erik von Köhler och dess fru Sofia Juliana Ramsay. Efter sin d. 13 maj 1820 aflidne halfbroder vicehärads höfdingen Karl Gustaf von Morian ärfde och öfvertog Katarina Elisabet von Morian jämte sin man år 1822 äfven Sarvlaks stora egendom i Pärnä socken *). — Genom arfsförening af d. 29 mars 1851 (I. 39), därvid egendomen uppskattades till ett värde af 33,000 rubel silverver (= 142,000 Fmk), tillföll densamma sedermera

Yngre sonen Friherre *Johan August von Born*, född d. 29 aug. 1815 på Gammeibacka, steg i Kejs. Senatens ekonomiedepartement till protokollssekreterare 1842, adjoint hos guvernören i Åbo och Björneborgs län 1855, öfverdirektör vid tullvärdet s. å., friherre 1864, senator 1865, afsked 1873, vicelandtmarskalk 1872 och landtmarskalk 1877—78; afled i Helsingfors d. 29 okt. 1878; gift d. 3 sept. 1844 med Hedvig Lovisa Fransiska von Haartman, dotter till generaldirektören, statsrådet Karl Daniel von Haartman**) och hans första fru Maria Helena Rosina Franzén, skaldens dotter. — Den 12 febr. 1853 utvärkade sig Friherre J. A. von Born fastebref å Estvik hemman (B. I. 11), hvarå lagfart år 1821 af förut antydd orsak icke beviljats (B. I. 8). — Under hans tid förstorades godset med Lill-Öhmans skattehemman i Emsalö by — hvilken by sålunda numera i sin helhet tillhör egendomen. Detta hemman, som åren 1860—67 egdes af bonden Karl Gustaf Andersson och dess hustru Anna Lovisa Brandt, samt dessförinnan af den förstnämdes föräldrar, öfverläts nämligen genom köpe-

*) Se vidare: historia och beskrifning om Sarvlaks egendom, sammanställd af V. M. v. B., 1888 i tryck utgifven.

**) Denna antagligen tyska släkt har åtminstone 200 år varit i Finland och adlades 1810.

bref af d. 7 december 1867 emot en köpeskilling af 10,000 finska mark, förutom några mindre, allaredan indragna sytningsförmåner, och erhöles därå fastebref d. 10 februari 1869. (B. I. 14, 15). — Efter Friherre J. A. von Borns död tillföll genom arfskifte af d. 25 febr. 1879 (I. 40) och efter ett skiftesvärde af 185,000 Fmk egendomen

Yngre sonen Friherre *Frans Mikael von Born*, född d. 10 januari 1865 i Helsingfors och †, omyndig, d. 16 oktober 1881 på Gammelbacka. — Uppbud å fånget erhöles d. 3 febr. 1880 (I. 41). På grund af arfsförening af d. 2 febr. 1882 (I. 42) öfvertogs godset nu, efter samma värde, af den aflidnes

Moder Enkefriherrinnan *Fanny von Born*, född d. 8 december 1824 i Åbo.

Under hennes tid försåldes genom särskilda köpebref af d. 29 juli 1894 och för en sammanlagd köpeskilling af 42,000 Fmk ofvannämnda Knuts, Lassas och Klemets frälsehemman i Norrveckoski by (VIII. 25), hvilka, sedan deras tidigare dagsvärksskyldighet längesedan ersatts med penningeafgäld, voro af ingen ekonomisk betydelse för själfva egendomen. Dessutom afskildes, genom afhandling af d. 6 maj 1895 och emot ett pris af 1550 Fmk, från Stor-Öhmans hemman en parcell af 6,59 hektars vidd, för Enkefriherrinnans älstas dotters, Fanny Elisabets räkning. — Uppbud å egendomen utvärkades d. 3 sept. 1894 (I. 43).

För bättre öfverskådlighets skull sammanfattas ofvanstående uppgifter i följande två tablåer, utvisande gången af egendomens bildning och egareföljden:

Egareföljd på Gammelbacka egendom i Borgå socken:

Gammelbacka.						Pepot.					
Ega-rens n:o	Den föregående	Namn och titel	Tillträdde godset	Afträdde godset	Egotid: år	Ega-rens n:o	Den föregående	Namn och titel	Tillträdde godset	Afträdde godset	Egotid: år
1	— —	Hebla Månsdotter (<i>Stjernkors</i>), gift med 1:o Nils Persson (Ållongren), 2:o) Nils Olofsson, öfverste	före 1564	efter 1579		1	— —	Olof (Ållongren) i Pepot			—
—						2	son	Nils Olsson			—
2	son	Måns Nilsson (Ållongren), kommandant	före 1592	efter 1616		3	son	{ Per Nilsson häradshöfding (1532), g. m. Cecilia Jakob Bengtsons dotter (<i>Dufva</i>)	före 1545	efter 1555	—
3	son	Johan Månsson „ slottshauptman	före 1620	16 ¹ / ₅ 27		4	son	{ Ture Persson, ryttmästare, gift med Brita Fleming, omgift med Sten Fincke, ståtållare, † 1599	före 1560	1575	—
4	köp	Gertrud von Ungern , g. 2:o m. Joakim Berndes † 1623	1627	† 16 ¹³ / ₁₀ 49	22	5	dotter	Karin <i>Fincke</i> , g. m. Ivar Tavast † 1599	1576		—
5	son	Fabian <i>Berndes</i> , frih., generalmajor	1649	† 16 ³ / ₅ 78	29	6	son	Sten <i>Tavast</i>	före 1579	efter 1592	—
6	dotter	Ebba „ g. m. frih. L. A. Mörner	1678	† 17 ¹⁸ / ₄ 09	31	7	dotter	Ingeborg <i>Tavast</i> , g. m. Kr. Fr. v. Wedel † 1675	före 1599		—
7	„	Agneta Brita <i>Mörner</i> , friherrinna	1709	17 ³¹ / ₈ 32	23	8	köp	{ Fredrik Stenbock , grefve, lagman g. m. Helena Lorentzdotter Creutz	1644	16 ³ / ₈ 5	41
8	köp	{ Magnus Vilhelm Sprengtport , major, g. m. Elsa Katarina Ulfsparré, test.	1732	† 17 ²⁷ / ₁₀ 44	15	9	„	{ Karl Creutz , grefve, major, d. f:s brorson, g. m. Barbro Helena Wrede; samt deras barn, som sålde godset åt:	1685	† 1699	{ 40
9	köp	Konrad Kristofer Bildstein , frih., öfv., och hans senare hustrus arfvingar	1747	17 ⁵ / ₇ 73	26	—	—	† 17 ²⁰ / ₄ 40	† 1759	{ 38	
10	(återbörd)					10	köp	Elsa Katarina Ulfsparré, g. m. Sprengtport	1725	† 17 ¹⁰ / ₁₂ 25	
11	son	Georg Magnus Sprengtporten, öfverste	1773	17 ²⁴ / ₁₂ 78	5	11	son	Georg Magnus Sprengtporten , gen. gåfvobref	1763	17 ¹⁹ / ₅ 67	4
									1767	17 ²⁴ / ₁₃ 78	11

Ega-rens n:o	Den föregående	Namn och titel	Tillträdde godset	Afträdde godset	Egotid: år
(11)	(son)	(Georg Magnus <i>Sprengtporten</i> , rysk grefve † 1819)	(1767 o. 1773)	17 ²⁴ / ₁₂ 78	(11 o. 5)
12	köp	Gustaf Henrik Blåfeld , major	1778	17 ²⁰ / ₁ 81	2
13	„	Jakob Magnus Sprengtporten, frih., gen. löjtn.	1781	† 17 ² / ₄ 86	5
14	broder	Johan Vilhelm „ „ ambassadör, och hans barn	1786	† 17 ²⁵ / ₁₂ 95	{ 11
—				17 ⁴ / ₇ 97	
15	köp	Wentzel Ludvig Toll , kapten	1797	18 ⁷ / ₄ 11	14
16	köp	Samuel Fredrik von Born , landshöfding	1811	† 18 ¹⁵ / ₁₁ 50	39
17	son	Johan August „ „ frih., senator	1850	† 18 ²⁹ / ₁₀ 78	28
18	„	Frans Mikael „ „ „	1878	† 18 ¹⁶ / ₁₀ 81	3
19	moder	Fanny von Born, f. von Haartman, friherrinna	1881		

Gammelbacka

egendoms i Borgå socken sammanbringning.

Åtkomet- år	Åtkomet- sätt	Lägenhetens namn och kamerala natur	Allo- dial- säteri	Frälse- h:n	Skat- tehn	Man- tal
—	—	Gammelbacka allodialsäteri	1			1 ^{1/2}
17 ²³ / ₃ 41	byte	Estbacka frälsehemman		1		1 ^{1/2}
17 ¹⁰ / ₅ 63	köp	Pepot allodialsäteri	1			1
18 ¹⁰ / ₃ 05	"	Stor Öhmans skattehemman i Emsalö by		1	1	1 ^{1/2}
18 ¹ / ₄ 11	arf	Knuts *) frälsehemman i Norrveckoski by		1		1 ^{1/2}
"	"	Lassas *) d:o d:o		1		1 ^{1/3}
"	"	Klemets *) d:o d:o		1		1 ^{1/3}
18 ¹⁸ / ₈ 21	köp	Estvik d:o i Emsalö by		1		1 ^{1/6}
18 ³ / ₁₂ 67	"	Lill Öhmans skattehemman d:o			1	1 ^{1/3}
	(7)	S:a	2	5	2	5 ^{1/6}
		*) Sålda 1894, hvarför afgår	—	3	—	1 ^{1/6}
		Saldo	2	2	2	4

Egotillhörigheter och råer.

Likasom flertalet äldre egendomar vid kusten har Gammelbacka formen af en spetsvinklig triangel med något utbugtade sidor och basen åt sjösidan. Hufvudråpunkterna äro till antalet nio, nämligen, från spetsen medsols räknadt *Mossakors*, vid allmänna landsvägen, 2,569 meter derifrån *Malmsten*, äfven Stora stenen kallad vid Gammelbackavägen, 2,185 meter derifrån *Koksten*, i sjön 34 meter utanför *Kokudden*, 1,143 meter rårätt därifrån ut i vattnet en punkt *Litt. K.* liggande på raka linien emellan jordfasta stenen X vid stranden af Tarkis råtorp och *Skörsten* i Stensböle fjärden, omkr. 2,075 meter vinkelrätt därifrån nämnda *Skörsten*, omkr. 862 meter därifrån i spetsig vinkel öfver Lakasundsholmen *midten af Lakasundet* emellan Svinö och Killingöns yttersta udde i norr, från denna midt i riktning 7,12 meter förbi nämnda udde omkr. 1,000 meter ungefärliga midten af *Furuholmen*, omkr. 656 meter rätt därifrån *Råbäcks rå*, på sjöstranden af fastlandet, dock med en utvikning längs midten af vattnet, samt 2,076,5 meter därifrån *Mossaholm*, hvarifrån afståndet till *Mossakors* är 2,586 meter. Hela denna omkrets, inom hvilken emellertid både Svinö, tillhörig Borgå stad, och Klobben, som eges af Kråkö, falla, utgör i längd 15,152 meter; däraf likväl endast 9,416 meter belöpa sig på fastlandsråsträckningen från *Råbäck* till *Kokon udde*, emellan hvilka åter afståndet längs stranden är ungefär 3,400 meter.

Egendomens nyss beskrifna omkrets är i öfrigt hel och obruten, men från öster inskjuta tre ängsstycken, behöri-

gen röslagda, hvilka af ålder höra dels Johannesberg dels Näse egendom till, nämligen: till förstnämnda egendom Besbacka och Skogängar, den norra, med en bas längs hufvudrån af 404 meter samt en af rårösenä N:ris 1—8 betecknad omkrets af 895 meter, utgörande i areal 7,70 hektar, samt Besbacka södra eller lilläng, med en bas af 174 meter samt en af rösenä N:ris 9—13 utmärkt omkrets af 384 meter, utgörande i areal 1,32 hektar, äfvensom till Näse egendom Paskaviksäng och Kokonåker med en bas af 524 meter, en af rösenä N:ris 14—16 och hafsstranden betecknad omkrets af omkr. 756 meter samt en areal af ungefär 5,30 hektar.

Några bestämda råer emellan Gammelbacka, Pepot och Estbacka hafva icke funnits. Åker och äng blefvo under tidernas lopp storskiftade, men beträffande skog och utmark förblef det ända till sammanslagningen vid den förlikningsdom, som d. 11 juli 1579 af riksråden Erik Gyllenstjerna m. fl. å rådhuset i Stockholm gafs, då «ärligh och välbyrdig fru Heble till Gamblebacka tilltalade ärlig och välbyrdig Steen Fincke till Pepott om en fiskebäcke, som han ville stänge henne ifrån» m. m., »uthi så måttē att the och theres effther: de arffvingar skola vare effther thenne dagh lijke deelachtige och lohtagne i skoger, skiuler*), uthmarker, så och för: ne bäck och andre fiskevatten» (II. 2). Ännu 1666 (II. 6) heter det, att Pepot och Gammelbacka »innanom samfälta egor än begagna». Dock medförde själfva gårdarnas och egornas läge, att Gammelbacka, som hade större mantal, förnämligast nytjade de västliga och norra delarna af

*) Betyder skogsbackar och kantskog inom hägnad, samt annan skog, där folk och få kunna söka skydd mot sol, bläst och regn.

samfälligheten, medan Pepot brukade den sydöstra delen, ända till »stora stenen», som äfven kallades Pepot sten.

Såsom redan nämdes tillhör icke *Svinö* egendomen, ehuru liggande fullständigt innesluten i dess område. Otvifvelaktigt är att denna betydande holme, som är i areal omkr. 112 hektar, i älsta tider hört till Pepot och Gammelbacka samfällighet. Huru, när och af hvad orsak densamma ursprungligen blifvit därifrån abalienerad, torde förblifva en det förgångnas hemlighet; men att holmen i tiden blifvit »förvärdad» under kronan bestyrkes af åtskilliga handlingar, och att detta skett för politiska orsakers skull öfverenstämmar både med forna tiders sed och en gängse tradition. Med afseende å såväl de kulturhistoriskt intressanta episoder, som de egendomliga ego- och grannelagsförhållanden, hvilka hafva sitt upphof i denna abaliénation, skola vi egna denna fråga en utförligare framställning, än hvad redan tillförene någon gång i tryck af intresserade forskare meddelats.

Den älsta urkunden om *Svinö* är af d. 5 aug. 1545 — således för 350 år sedan. För räfstetinget, som då hölls i Borgå län och länsmansgård, trädde då »välbördigh qvinna hustru Cicel (= Cecilia) till Pepott i Borgo socken och clagade till några borgare i Borgo staadh at the medh velle och uthan hennes loff och minne, fijka och fahra thet fiskievatn veedh Svijnöö som under pepot gårdh af älldher leegat hafver, och beviijste hoon medt et gammalt råbreff*) som herr Erich Flemingh medh sidt breff fornijat hafver**), att emillan

*) Af lagman Olof Pedersson (i Landom, lagman i Helsingland 1471, 1483, (?)).

**) Antagl. det i II. 9 åberopade pergamentsbrevet af 1514 fredagen efter S. Påfvelds dag (d. 27 januari); Erik Fleming, riddare, var bl. a. 1525 lagman i Södra Finland.

pepot och krocköö skulle these råår vara then skillnadh som är fäst vedh koockudden ther ginest öfver till Svijnöö så till store steenen i Svijnöö nässedt tädhan till Fuhruholmen, hvilcket ahrende vij och nemden ransackade och i saningh förfohro at för:ne Svijnö var förverckat unndher Croonan halfpartenn oh then andre parten unndher staden undantagandis thet fiskievaten undher pepot gårdh legat hafver therföre dömde vij för:ne holme halfparten under Cronan och halfparten unndher staden och thet fiskievaten unndher Svijnöö till peepot gårdh så här efter som härtill effter thet så gammalt vahr och uhrminnes häfdh på kommne till efverdeliga ägo» — — (II. 1). — Härmed var det ett konstateradt faktum att det förverkade Svinö till hälften tillhörde kronan och till den andra Borgå stad, som följande år, 1546, erhöill utvidgade privilegier. Icke desto mindre synes det hafva lyckats Ture Perssons till Pepot »etterleffverska» fru Brita Pedersdotter (Fleming) att af konung Johan III d. 13 juli 1576 på Tavastehus*) »förmå sig» ett kongl. bref, »innehål- lande att en holme benämnd Svinö som för några år sedan blef lagd under Borgå gård, är bemälda enka igengifven, och att hon densamma under dess förriga bostad Pepot gård obehindradt behålla må» (åberopadt i II. 6)**). Men andra tider kommo. Johan III afled, och hans son konung Sigismund besegrades och utträngdes af hertig Karl, som kräfde blodig hämnd på konungens trogne anhängare. En icke ringa del af den finska adeln förlorade lif och gods. Bland dem var, såsom förut är

*) Enl. en senare uppgift Terfsund eller Tårffwesundh.

**) Eller, enligt II. 7, med dessa »formalier»: eftersom Svinö fru Brita på Pepot tillförene tillhört hafver och för några år under Borgå gård lagd blef, den samma ön igen tillbaka från Borgå gård tages och henne fru Brita till Pepot igengifves.

nämndt, äfven Brita Flemings gemål Sten Fincke och hans dotters, dåvarande egarinnan till Pepot, Karin Finckes make Ivar Tavast. Med njuggan nöd kunde Karin Fincke rädda sitt modernegods Pepot; men halfva Svinö togs återigen ifrån egendomen och lades genom konfirmationen på Borgå stadspriviligier d. 11 jan. 1602 *) under staden: »efter offte:tte Borgå boer hafva uti underdånighet låtit gifva oss tillkänna, att de intet synnerligt utrymme der vid staden hafva antingen till mulbete, vedbrand eller annat — — derför så hafva vi nådigst bevilligat och samtyckt att de under staden måge behålla en ö benämnd Svinö med alla dess tillydande egor och rättighet, hvilken de tillförene half hafva innehaft.» Och bekräftades dessa privilegier sedan ej mindre af hertigen såsom konung vorden, än äfven af följande regenter.

I 64 år synes Borgå stad härefter hafva fått ostörd tillgodonjuta frukterna af sitt förhållande 1599, då »konung Karl landet intog och Borgå stads innevånare bevieste sin herre och konung den lydnad och hörsamhet, som de pligtskyldige voro, som i kongl. konfirmationen Anno 1607 med mera omröres» (II. 7). Men år 1666 kom det till en konflikt emellan staden och egaren af Gammelbacka säteri Friherre Fabian Berendes, hvilken afverkade stock på Svinö, med den påföljd att, efter en amper skriftvexling dem emellan, borgmästare och råd å stadens vägnar d. 30 april skickade till d. v. »generalguvernören öfver Storfurstendömet Finland med Viborgs län, Österbotten och Åland,» Friherre Herman Flemingh, en skrifvelse, däri de, likasom äfven muntligen under det Fleming om sommaren s. å. höll generalmönstring i Bor-

*) I handlingarna talas om en donation af d. 13 jan. 1602 (II. 5).

gå, »sig besvära öfver det intrång och våldsvärkan, som generalmajoren välborne hr Baronen Fabian Berendes dem och staden uti deras rätta possess och egendom uppå en holme, Svinö benämnd, skall tillfogat hafva;» hvarför, och som äfven Berndes både skrift- och muntligen öfver Borgå stad sig besvärade, generalguvernören «förorsakades deras klagomål och besvär till förhör taga.» Därvid invände Berndes emot 1602 års donation »att, oansedt samma tvistiga halfva del af Svinö, uti de förra oroliga tider vore från hans gård Gammelbacka, samt Pepot kommen, så förmodade han likväl Svinö, så väl som andras egendom, förmedels en allmän amnestia böra hemfalla till sin rätta egare igen,» och gjorde anspråk på en urminnes häfd, »hvilken synes concernera (-angå) allenast den tiden förr än be:te halfva Svinö under Kronan förbruten blef,» samt ingaf en (dock icke autentisk) kopia af 1576 års kongl. bref om holmens restituerande under Pepot, såsom ett kraftigt skäl efter som brefvet vore äldre än donationen. Generalguvernören, som fann att »der ett slikt kongl. bref vore till, då äro ju tvänne kongl. bref, som lydde emot hvarandra, af hvilka det samma måste vinna vitsord, som hans Kongl. M:t sjelf i nåder approberandes varder,» visade förty parterna till Kgl. Maj:t eller till dess reduktionskollegium, samt »pålade dem beggesides med injurirer och mera sådant emellertid att innehålla,» och visade parterna för öfrigt i denna del till laga domstol. Detta, som d. 16 juli muntligen resolverades i Borgå, itererades sedan uti en skriftlig resolution, utfärdad »af Viborgs stad den 30 augusti 1666, på dragande generalguvernörsembetes vägnar.» *)

*) Försedd med Flemings underskrift och sigill samt kontrasignation af Erland Hjärne (II. 5); sigillet bärande en rundskrift, hvar-

Denna hänvisning till Kong. Maj:t och det redan då fruktade reduktionskollegium synes icke hafva behagat de tvistande parterna, och då generalguvernören i resolutionen tillika antydt att staden t. v. vore att betraktas såsom possessor, så uttog Fabian Berndes omedelbart å borgmästare och råd samt borgerskapet stämning till ett urtima häradssting, som d. 31 augusti hölls på Gammelbacka, och därvid dessa, enär de »uppvakta» generalguvernörens resolution i hufvudsaken, förmente sig vara »för denna gången excuserade» att i saken svara; men då »de Borgåbor nästan onödigt synas vilja undandraga sig action», pröfvade häradsrätten icke oskäligt att emellertid upptaga kärö-målet, som äfven af hofrätten, på Berndes' där framställda klagan, dit förvisats. Men sedan Berndes' ombud Sven Falk framställt klägö-målet, fann Häradsrätten, då staden icke velat »comparera och svara», att man icke kunde vidare inlåta sig i saken, hvilken hemställdes hofrätten (II. 6). Där synes emellertid äfven stadsmyndigheterna hafva anmält tvisten, som enligt hofrättens befallning ånyo upptogs till ransakan vid häradsrätten d. 4 febr. 1667, närvarande därvid i H. Exc. Hr Generalguvernörens ställe krigsfiskalen Johan Plagman. Under åberopande af stadens privilegier och sin häfd beklagade sig dess ombud öfver att Berndes, utom förenämnda stockhygge, äfven 1666 om sommaren lätit borttaga stadsboernas not och båtar under Svinö och dem bortfört till Gammelbacka strand samt sålunda med våld velat stänga dem från fisket under holmen. I en vidlyftig skrift genmälte nu Berndes, som tryggade sig vid 1545 års dom och 1576 års

af orden »in Liebelis d (dominus) in Vilmäs et Hätö» tydligen urskiljas; Erland Hjärne, okänd för Anrep m. fl., var antagligen en broder till Urban Hjärne, som adlades 1689.

bref, i hufvudsak: att hans vederparter hade »med hinderlistiga praktiker (= baksluga konster) anno 1602 för-
 mått höglofl. i åminnelse Kon. Karls bref på Svinö, hvilka
 bref de på omilda berättelser och praktisk handel hafva
 bekommit» (på ett annat ställe säges, »dem de med hin-
 derlist och på vrång berättelser hafva sig förmått»), men
 hvilka »ingalunda och med intet skäl höglofl. Kong Jo-
 hans bref hvarken döda eller omkullkasta», helst »arvin-
 garna till Pepot och Gammelbacka hafva sig alltid till
 hofva och i kongl. tjenster bruka låtit» och sålunda voro
 »mediterade personer»; — att staden sedermera, änskönt
 redan »Sten Ivarsson (Tavast) till Pepot har halfva Svinön
 vederkändt och Borgå stadsboerna med hugg och slag på
 Svinön öfverfallit,» sig understådt på Gammelbacka och
 Pepot deler af Svinö hugga sveder, föröda mark och
 skog samt förföra (= bortföra) säden, äfvensom angripit
 egendomarnas folk och fiskebåtar samt notredskapen bort-
 tagit m. m.; — att borgmästare och råd vidare, d. 23
 april s. å., »arresterat» en af Berndes hos en borgare i
 staden inköpt skuta och densamma med våld och rån
 behållit, till stor skada för hans transporter och afsätt-
 ning på Stockholm samt redan anställda sjöfolk; — att
 hans tjenare blifvit i staden vid broändan af vakten
 oqvädad för skälm och bernhytsare *) samt våldförd, der-
 vid vakterne äfvensom postmästaren beskylt Berndes för
 att hafva uppbränt stadens ria på Svinö, hvilket sedan
 såsom ett allmänt rykte gått öfver hela landet och ända
 till Stockholm, Berndes och hans höga militära ära till
 synnerlig vanvördnad och olidlig skymf: hvarför allt nu
 Berndes »underdånigst, vedertjenstvilligst, ödmjukeligen,

*) Bärnheutare — antagligen Bärenhüter = björnvaktare, ett
 skällsord, som den tiden t. o. m. vid riksdagar brukades.

tjenstvilligen» begärte Rättens skydd mot sådant förtryck, våld, orätt och äreröriga handlingar. Till detta genmäle fogade ombudet för Pepot, ofvannämde Sven Falk, dels en beskrifning af en om våren 1665 försiggången sammanstötning emellan stadens och Pepot fiskare, hvarvid dessa senares redskap först borttogos och sedan med anropad hjälp återtogos allt medan det de tvistande slogo hvarandra med åror och stänger, dels en såsom tidsbild synnerligen karakteristisk skildring af en samma år om sommaren försiggången vida allvarligare sammandrabbning på trätopplatsen, i väsentliga delar så lydande:

»Jag (Sven Falk) är vorden af mitt herrskap allvarligen anbefald att, medan som jag förordnad var att resa till Nyland, dersammastädes min herres gårdar att besigtiga — — särdeles om Pepot, som af de orolige borgare i Borgå blef ansökt, medan, som förnimmes, att de ön med svedjor alldeles förskämt hafva; hvarför jag tillföre inbyggarene i staden varnade och sade de skulle sig med Svinö intet befatta, visandes dem därhos en kopia af kong Johans bref; men de alt sådant oakadt framgent menade sitt förehafvande att fortsätta, därpå jag andra dagen gårdens folk af Pepot till mig tog, drog öfver till Svinö, skar en båt full säd och förde den hem till Pepot gård, trygger i mitt förehafvande. Omsider som var den 23 juli uppbådade borgmästare och råd *) borgerskapet i staden, att de med full gevär honom följa skulle, de voro sinnade att hämnas, medan som jag en liten båt ny säd, till vederkänsla af min herrskaps egendom, tagit hade. Då båten tog land, kl. vidpass 10 på dagen, ankom i 8 båtar borgmästaren i Borgå med sitt borgerskap, på 130

*) »I egen person, efter öfverstånden allmän rådstuga» (II. 6) — den manhaftige borgmästaren hette Johan Plagman.

beväpnade män, som staden tillkom, alla med bössor, musköter, pistoler, hillebarder, björns pjut, värjor och annat gevär, samt rodde alt uti en front och full ordning, liksom de med min herres tjänare och åbo en fältslakt och drabbning hålla ville. Emedan båtarne, stora och mycket med folk lastade, ej väl till lands flyta kunde, lät borgmästaren sitt folk flux utur båtarne stiga, somliga i vattnet och somliga som de bäst kunde och gitte på landet komma, deras bössor färdige gjorde, deras värjor utdrogo och blottade och sig alt på fientligt sätt mot mig och min herres folk betedde, däröfver jag förorsakad var att rida neder till dem och fråga, hvad orsak de hade att bestiga min herres land och säteri och det med sådan fientlig armature och utrustning, med blotte svärd, brinnande luntor, oppspände bössor och hvad mera fientlig tecken de öfvade. Medan som jag dem frågade, hvad de hade ärnat, blef mig flux till svar gifvet: du skälm, du tjuf, du röfvare, du landslöpare, du hundsvott etc.; fordrade och mante mig, jag skulle ned af hästen och slåss med dem med värja. »Jag slåss eller brukar ingen värja, utan I gören ett fientligt våld på min herres land, hvilket I svårt hafven att försvara; är något som Eder misshagar och tyckes vara för när skedt, vi äro, Gud ske lof, i fredligt land, bruken lag och rätt, där vill jag svara till alt jag gjort hafver, kommen i håg kongl. ordningar och plakater, dem I bryten. Medan jag det ordet plakater nämde och åberopade, sköto de på mig tre skott och det med en hop förgiftiga skällsord, som man ej värre kunde upptänka eller nämna, däröfver jag ock tvungen vardt min bössa, som jag fram på sadeln hade, uppspanna och i full vänd-om ridande ett skott gjorde, därpå de igen tu skott på mig gjorde. Jag un-

dandrog mig, så mycket jag kunde, och var en ensämn-
 mer karl, likväl lupo och förföljde de mig alt intill tom-
 ten med skott och blotta värjor och stort anskri in furio,
 altså att alt folket på gården måste flykten taga och sig
 på varande tid i skogen hålla och förborga; desslikes
 hafva de sökt efter mig och folket i skogen med bössor
 och spjut, så att intet ställe på min herres egor var,
 därpå min herres folk kunde trygger vara för sådant
 fientligt infall och våld; hvarpå de lyfte säden uppå
 deras båtar och således med stor victoria rodde dädan
 igen till Svinö. Såsom nu detta ärende mycket ovanligt
 är, uti vårt k. fädernesland, att sådana fläckar som Borgå
 skulle sig understå att göra ett upplopp bland sina gran-
 nar, komma dem i gevär — — själf gripa till gevär med
 hundra och flere män, därtill uppägga och till sig tubba
 andra främmande, som i deras trätor och sak intet hafva
 att beställa, är mycket eftertänkligt och i alla måtto
 tumult och uppror likmätigt; ty hvad behöfves lag och
 rätt, när egentagande makt och våldsrån brukas. — —
 Jag vänder mig till samtliga Ridderskap och Adel, såväl
 högre som lägre, att de min herre såväl som dess intres-
 sent liden skada, våld och skymf, tillika med oss, öfver
 sådant ondt exempel klaga och sollennissime protestera,
 ihågkommandes hvad före detta isynnerhet i denna lands-
 orten adelen skymf, förtryck, våld och orätt är händt vor-
 den.» — —

I ett jämförelsevis färglöst skriftligt bemötande häf-
 dade borgmästare och råd på förut angifna grund sin
 rätt och invände att i 1576 års bref icke urskiljdes om
 det var östra eller vestra delen af Svinö, som Pepot skulle
 återfå, och att denna »halfva Svinö del var intet arf
 såsom själfva Pepot sätesgård, utan benådningsvis gifven,»

hvarjämte hemställen gjordes att Berndes »måtte tillhållas att ställa real caution för sig till ändamål att stånda och svara, som han påbegynt, till sådana ohörliga (= oerhörda) beskyllningar*)» (II. 7).

På grund af dessa vid underrätt verkställda ransakningar afsade Åbo Hofrätt d. 24 maj 1667 följande kortfattade sentens och dom: För de skäl ad acta finnas, erkänner Rätten, att Borgå stad behåller Svinö, såsom sin rätta egendom. Expenserna vare härmed å båda sidor upphäfna. Tvisten om fiskevattnet tillika med förelupna injurier och skadestånd dem emellan, så remitteras sådant till häradsstinget, lagligen att upptagas och afhjelpas» (II. 8).

Då saken vid häradsrätten ånyo förekom, d. 17, 18 och 19 februari 1668, synas parterna hafva tröttnat på injurierna och skadeståndsanspråken, eftersom rättens slutna »sentens» endast innehåller: att »ändock — — förmedels inlagda högstsalig konung Karl den niondes donation fiskevattnet under Svinö förmenas Borgå stad tillkomma förmedels dem därutinnan bem:te ös rättighet doneras, likväl emedan i högstbem:te kongl. privilegio icke särdeles urskiljs fiskevattnet under bem:te ö, ej heller veterligt är, huruvida deras rättighet sig extenderar; och af kongl. räfstedom dat. 1545 samt förra examinerade vittnen uti ransakningen 1667 den 4 februari och inlevererade attesten till att intaga, att Pepot och Gammelbacka alltid haft prioriteten och bem:te ö ifrån fiskevattnet, särdeles afsöndras, och Pepot tillerkännes, ej heller suffICIENTER bevist dess possessores sedermera sin rätt förverkat; ty erkänner Rätten Pepot med dess intressent

*) I denna skrift nämnes första gången förre egaren af Gammelbacka Johan Månsson med tillnamnet »Ollongreen» (II. 7).

vara närmaste egande till fiskevattnet under Svinö efter förb:te räfstedoms innehåll, dock Borgå stad så här efter som härtill efterlätet hvad de med sämja och enighet sig härutinnan till godo åtnjuta kunna» (II. 9). Ehuru väl, enligt ett mer än 100 år senare företedt utdrag ur hofrättens protokoll för d. 30 april 1669, emot denna dom vad å ömse sidor erlagts, har det icke kunnat utredas eller ådagaläggas att målet blifvit sedermera af lagmansrätten handteradt, än mindre att domen blifvit ändrad (II. 22); hvarför densamma, såsom nedanföre skall visas, ehuru varande allenast underrätts decision, kommit att förblifva den grund, på hvilken i förening med 1595 års räfstedom hela den i långliga tider så högviktiga frågan om fiskevattnet kring Svinö rättsligen trots upprepade angrepp hvilat.

I mer än ett århundrade rådde nu fred i Svinöfrågan; men missämjans frö låg kvar, och urkunderna råkade i glömska. Majoren Blåfield, som i slutet af år 1778 tillträdde Gammelbacka, tog med energi sig an dess lagliga säkerhetsställande till råer och egoförmåner, hvaraf följden vardt en serie egodelningsrättstvister, bland hvilka en äfven kom att gälla det gamla Eris'-äppet emellan staden och egendomen, Svinö med dess fiskevatten. Kråköboerne hade nemligen emot Gammelbacka egaren påyrkat »rättigheten att ega och nyttja fiske å Furu-, Klubb-, Ängs-, Käring- och Tjufholmarna» samt en med dessa anspråk öfverensstämmande sjörå; men då uppträdde Borgå stad såsom tredje part med liknande yrkanden baserade på stadens obestridda eganderätt till Svinö, medan åter Blåfield för Gammelbacka räkning gjorde preantion på hela vattnet vester om Svinö ända till Skjörsten (= Bisalsten), som förmenades vara den i 1514 års

råbref omnämnda »stora stenen i Svinö näset (näfvet? röset?). Sedan kommissionslandtmätaren Th. Winter emellertid å kartan (N:o 3) affattat Kråkö »circumference» samt de olika pretantionslinierna (II. 18), och syn till utredande af den »stora stenens» rätta läge förgäfves hållits, afgjordes frågan af Egodelningsrätten genom dom af d. 2 juni 1780 (II. 21) och af Kongl. Maj:t, dit parterna ömsesides dragit saken, genom d. 8 mars 1782 gifvet utslag, dessmedels bl. a., i öfverensstämmelse med Egodelningsrättens dom, fiskevattnet under Svinö på grund af 1545 års råfstedom och jemlikt häradsrättens dom af 17—19 febr. 1668, ånyo förklarades tillhöra Pepot-sätsgård, jemte det de främmande anspråken på ofvannämnda holmar förkastades (II. 24).

Ännu ett århundrade skulle dock förgå innan den gamla tvistefrågan vardt i alla delar reglerad — år 1883. Dessförinnan hade emellertid dramats fjerde och icke minst viktiga akt utspelats. Äfven denna började under form af en rågångsförrättning, hvartill förordnande d. 4 aug. 1847 af Borgå stad utverkats, för att få råarna utstakade emellan stadens å ena, samt Näse, Pepot och Gammelbacka säteriers fiskevatten å andra sidan. Vid början af denna förrättning, hvars ändamål antagligen äfven var att i någon mån göra staden oberoende af Gammelbacka egendom i fråga om lastageplats med tillhörande vattenområde, upprepades å stadens vägnar påståendet att vattnet under Svinö tillhörde staden ända till segelleden samt en linie dragen från Tjufholms-ören till Käringsholmen och därifrån genom Lakasundet till Skjörsten; men då nyss åberopade Kgl. Maj:ts utslag af d. 8 mars 1782 af af egaren till Gammelbacka landshöfdingen von Born företeddes, under medgifvande »att Borgå stads boer

tillsvidare måge idka fiske å stranden af Svinölandet till den del som vettar åt Borgå sida der de sådan rätt begagnat» (= mot Ruskis, eller östra stranden af Svinö), anmälte stadens ombud att den tilltänkta fiskevattnens rågången »med afseende å detta företedda höga utslag förblifver beroende». Medan sålunda staden försigtigtvis drog sig tillbaka, avancerade egendomen, som kort därpå, efter den äldre landshöfdingens år 1850 inträffade död, öfvertagits af hans energiske son d. v. protokollsekreteraren J. A. von Born, och under fortgången af omnämnda landtmätareförrättning yrkade denne att egendomens fiskevatten rundt om hela Svinön måtte medels sjöråer bestämmas, emedan »det tillsvidare skedda medgifvandet för Borgå stadsbor komme att upphöra» och egaren af Pepot hädanefter sjelf ville hela fiskevattnet begagna (II. 35). — Närmaste anledningen till detta kraftiga ingripande var följande. I saknad af lämplig egen plats hade Borgå stad åtminstone sedan 1730-talet haft af Gammelbacka egendom såsom skeppsvarf arrenderad Hammars lastageplats med tillhörande vattenområde, men detta kontrakt hade år 1830 utgått, hvarefter staden i närmare 20 år saknade både hamn- och varfsplats. Då detta förhållande icke i längden kunde fortfara, hade en af stadens handlande i bolag med en skeppare år 1849 utvärkat sig magistratens tillstånd att å Lotsudden af Svinö holme anlägga ett skeppsvarf, och bygde der en skonert, för hvilket ändamål bädd och bryggor i vattnet inrättades samt stockflottor der angjordes. Härigenom kränkt i sin eganderätt till vattnet och sitt fiske hade landshöfdingen von Born dels utvärkat vitesförbud hos guvernören mot vidtagande af slika för fisket skadliga åtgärder, dels väckt åtal emot dem vid häradsrätten, samt, för att så att säga handgrip-

ligen visa dem ohållbarheten af deras företag, i vattnet midt framför det under byggnad varande fartygets förstam uppfört ett nothus. Då nu fartyget i september 1850 skulle utskjutas, företogo sig de båda bolagsmännen, som icke accepterat landshöfdingens förslag att emot en afgift af 50 rubel silfver till socknens fattigkassa få nedtaga och ånyo uppföra nothuset, att en natt med 40 mans tillhjälp lönligen och sjelfrådigt nedtaga detsamma, hvarefter fartyget utsköts. Men fartyget stannade i sin fart i och med detsamma ett bösskott jemte hurrarop hördes från den motsatta stranden, och vid närmare undersökning påträffades en sten å den glattade rännan i sjön, längs hvilken fartyget skulle utlöpa, så att detsamma först på tredje dagen kunde lösfås och bringas i sjön*). Bolagsmännen skyndade sig att återuppföra nothuset, men undgingo emellertid icke att i berörda genom Hans Majestäts utslag af d. 27 nov. 1852 afgjorda rättegång fällas till böter, viten och ersättningar af hvarjehanda slag (VI. 15). Sjelfva varfsfrågan åter, i hvilken fiskevattensegaren äfven tagit sig talan genom besvär hos guvernören, återförvisades först af denne och förkastades sedan, hvarpå Hans Majestät d. 5 okt. 1853 af formela skäl upphäfde allt som i saken vidtagits (VI. 16). Dermed fick äfven hela saken förfalla, och detta så mycket hellre som redan 1849 Hammars skepsvarf och lastageplats till ett konsortium i staden ånyo utarrenderats, samt för öfrigt aftal om fartygs byggande och utskjutande å Svinö numera i godo uppgjordes (IV. 8). — Det var såsom sagdt under ett slags krigstillstånd i Svinövattnet,

*) Denna kalamitet fann ett vittne »se misstänkligt ut», men att fiskevattnets egare skulle haft sin hand med i denna ödets lek, djärfdes icke ens de anklagade påstå.

påminnande om forna tidens förut beskrifna fejder, som rågången fortsattes, och stadens ombud dervid underlätto icke att efter gammal vana påyrka att åtminstone östra hälften af fiskevattnet kring Svinö borde på grund af urminnes häfd tillerkännas staden. D. 13 augusti 1851 afslutades denna rågång, och fastslogs härvid ånyo Pepot säteris rätt till hela fiskevattnet kring Svinö inom de af egaren måttfullt pretenderade, nuvarande sjöräerna*), jemte det själva holmens periferi å karta affattades och framdeles skeende tilländningar tillerkändes Pepot, helst desamma förorsakade minskning i dess fiskevatten (II 35). Ett under förrättningens fortgång hos guvernören utverkadt vitesförbud för Borgå stadsbor att fiska å vattnet eller berga sjöfoder upphäfdes väl af hofrätten, men sedan rågången slutförts, förnyades detta förbud och vann, ehuru öfverklagadt både i hofrätt och hos Hans Majestät, på grund af ett af stadens ombud begånget formfel laga kraft. Rågången hade emellertid å stadens vägnar dragits under domstols pröfning. Denna rättegång, hvilken stadens ombud genom hvarjehanda invändningar, oriktiga uppgifter och knep lyckades tack vare lagmansrättens flathet i flere år förlänga, förlöpte så att både häradsrätt, lagmansrätt och hofrätt, »enär staden icke gittat visa ens den minsta rättighet till fiskevattnet omkring någon del af Svinön», enstämmigt »förkastade käromålet såsom i allo obefogadt» samt faststälde rågångsförrättningen till laga kraft och efterrättelse, och slutade sålunda att Hans Majestät, enär stadens ombud först en dag efter fataljetidens utgång med sin ändringsansökning inkommit, icke

*) Af hvilka den i och vid Stensundet, enligt gjordt och medgifvet förbehåll, icke finge utgöra hinder för fiskevattensegaren att, såsom af ålder, till erforderligt afstånd från land utkasta sin not.

ville ingå i pröfning af hvad han till vinnande af ändring i hofrättens dom anført, utan komme denna dom såsom laga kraft vunnen att lända till efterrättelse (II. 36). På detta tragikomiska sätt slutade denna akt, och man vore nästan frestad tro att Borgå stadsbor, eller åtminstone deras ombud, då resultaten af deras anlopp mot Svinö-fiskevattnet blefve allt snöpligare, afsigtligen läto det slutliga afgörandet formelt bero på försummade fataljer, hvarmed prestigen kanske troddes bättre bevarad. —

Den femte och tillsvidare sista akten i Svinö historia är mera enkel och kort. Det vattenområde, som på nyss beskrifna sätt vunnit sin lagliga begränsning så att säga utåt, borde ju följdriktigt begränsas äfven inåt d. ä. emot sjelfva holmen. Detta blef en gifven konsekvens deraf, att tillanderingarna, som ju enligt lag och dom voro vattenegarens, genom Borgå ås inverkan hastigt ökades. Någon tid efter friherre J. A. von Borns död fogade därför hans äldre son, i egenskag af förmyndare för den yngre, hvilken erhållit egendomen, anstalt om fullständig rösläggning emellan holmen och dess omgivande vatten. Ännu gjordes å stadens vägnar några svaga försök att protestera, dervid äfven de gamla längesedan lagligen undanrödjade skälen uppletades ur arkivens gömmor, samt frågan om hvilket vattenstånd som skulle läggas till grund för räläggningen debatterades. Efter särskilda försök att finna ett skäligt medelvattenstånd, stannade omsider sökanden lika med förrättningslandtmätaren vid att lägga holmens å 1851 års rågångskarta noga utsatta periferi till grund för rösläggningen, hvarvid enligt båda parternas önskan gränsen så vidt möjligt uträtades, så att den nu består af 36 raka linier emellan lika många skilda rösen. Detta skedde år 1883

(II 37) och fastställdes följande år af häradsrätten, och på samma gång röslades äfven, medels tre rösen och fyra raka linier, strandgränsen från Koksten råpunkt uppåt Paskaviken emot Näse egendom, som dåmera öfvergått i stadens ego. Jemlikt å Borgå stads vägnar gjordt och å andra sidan bifallet förbehåll utpålades och röslades sedermera, år 1887, från Svinö elfva vägar eller öfvergångar från holmen till farleden, af hvilka en till '10 och de öfriga till 6 alnars bredd, vinkelrätt emot tillandningsråerna, dock med rätt att bibehålla de snedt utskjutande bryggorna till dess de förfölle (II. 38).— Genom nyssbeskrifna uträtning af strandgränsen förlorade väl egendomen ett och annat viksbotten, men vann åtskilliga icke obetydliga landrensor, delvis fasta och skogbärande samt egnade till platser för små villor eller andra byggnadsanläggningar (IV. 62 och 63), delvis åter såsom strandområden af värde för resp. villalottsinnehafvare på holmen (IV. 60).

Denna å fredlig väg erhållna landvinning, hvilken såsom en dag för dag i bredd tillväxande jernring omsluter det gamla tvistefröet, Svinö holme, bildar sålunda afslutningen af en närmare 400-årig fejd, hvars hufvudmoment utgöras af åren 1514 och 1545, holmens beröfvande, — 1668, vattnets, närmast vestra delens, tillerkännande genom häradsrättsdom, — 1782, Kongl. Majestäts stadfästelsedom, — 1851, hela vattnets begränsande genom yttre råer, — 1883, räläggning af tillandningarna inåt holmen. —

I sammanhang med frågan om Svinö-vattnet behandlades, såsom omförmäldt är, både 1780 och 1851 frågan om *råsträckningen emot Kråkö*. Af förut intagna 1545 års räfstedom framgår, att den gamla rån emellan Pepot och Kråkö gick från Kokudden genast öfver till Svinö,

så till stora stenen i Svinö näset och tädan till Furuholmen. Redan år 1663 d. 15 och 16 juni hade emellertid häradsrätten afsagt »det Kråkö skall hafva fritt tillstånd så under Lakasund och Ängesholmen, som Klåbben att hafva sin notedragt tillika med Pepot efter som de ålders skola hafva varit vana dersammastädes samfält att draga, och detta så länge och intill dess att någon dem med uppenbara skäl laglig kan derifrån drifva» (II. 4). Inför egodelningsrätten år 1780 sökte väl Pepot-egaren, under förmenande att Sjørsten var den mångomtvistade »stora stenen,» få sjörån emot Kråkö dragen derifrån gerad till Furuholmen, öfver Killingudden, som sålunda komme att falla på Pepot sidan; men egodelningsrätten fann genom dom, som i denna del af Kongl. Majestät d. 8 mars 1782 faststälts, att rån borde gå från Sjørsten såsom hörnrå »till Lakasundet, hvaraf hälften tillhör Kråkö och andra hälften Svinö (fiskevatten), och derifrån icke öfver utan om Killingsö udde till medelpunkten af Furuholmen, der den från Råbäck fastdömda rå dragna linien öfver djupet och segelleden också bör stanna; — — och således ega Kråkö boerna så väl i kraft af den ren fastdömda råsträckningen, som 1663 års häradsdom laglig rättighet att fiska under Killingsön i Lakasundet, och annorstädes under samma ö, hvilkom icke heller emot samma dom kan förmenas att nytja samfält fiske med Pepot å Ängsholmen, hvilken till jorden — — tillhör Pepot*), äfvensom Pepot egaren ej kan förmenas att nytja samfält fiske med Kråkö på Klåbben efter samma dom, änskönt denna holme till hela dess jord så väl som

*) »Som tillika med Gammelbacka en egare underlydt, men hvilken sistnämnda egendom ingen rättighet till någon af de tvistiga små holmarna efter inlupna underrättelser eger».

Furuholmen till hälften är Kråkö tillhörig — —; enär det i öfvervägande tages att linien dragen från Lakasundet, sedan — — Kråkö icke kunnat betagas fritt fiske under Killinggön, träffar så nära Ängsholmen, att fisket under samma holme på Kråkö sidan, om linien följas skulle, blefve för hvardera parten onyttigt». (II. 21)*. Vid 1848—51 års ofvan beskrifna rågång öfverenskommo egarene af Gammelbacka och Kråkö, d. 18 juli 1850, att råleden från midten af Lakasundet till midten af Furuholmen, der ett gammalt röse fanns, skulle gå »på tolf alnars afstånd från Killinggös yttersta udde — —; hvad åter deras rätt till fiske och fiskevatten angår, gäller stadgandet i nämnda egodelningsrättsdom till framtida efter rättelse» (II. 35). — Vid samma tillfälle nämndes midten af Furuholmen äfven såsom det ställe, der »den från motstående Gammelbacka och Haiko sätesgårdar emellan, ifrån Råbäck råpunkt bestämda råled stadnar», och senare upphögs derifrån i sakegarenes närvaro rålederna ej mindre åt Lakasundet än ock åt Råbäcks rå; men då en något tidigare samma år verkställd sjörågång kring Haiko (II. 33 a), på sätt nedanför närmare beskrifves, utdragit dessa egendomars landrå rakt i sjön ungefär till segelleden, måste denna hållas för vattenrå emellan Gammelbacka och Kråkö, så långt ifrån Haiko sjörån till dess raka linien emellan Furuholms röset och Råbäcken möter, genom hvilken invikning åt Gammelbacka sidan Klåbben sålunda äfven förblir inom Kråkö vattenområde. För öfrigt träffades d. 6 april 1895 emellan egarene af Gammelbacka och Kråkö egendomar sådan öfverenskommelse, att Kråkö afstod från rätten att nyttja

*) I samma dom förklaras äfven Käring- och Tjuholmen ostridigt för Pepot gårds tillhörigheter.

samfält fiske med Pepot å Ängsholmen, emot det att Pepot eftergaf rätten att vid samma fiske öfverskrida sjörån i Grundfjärden äfvensom att nytja samfält fiske med Kråkö på Klåbben, så att hvardera egendomen hädanefter ensam eger tillgodonjuta egen strand och eget vatten vid Ängsholmen och Klåbben (II. 40).

Bland egendomens landråer har den *emot Näse* tidigast och oftast varit föremål för tvist. Redan d. 30 juli 1631 vid häradsstinget i Borgå socken behandlades en träta, som emellan Sten Ivarsson till Pepot och Karl Linlöf till Näse gård »en tid lång varit hafver om deras egor», »derom granneliga ransakades, dock befanns att dessa efterskrifna råer äro rätta rår och åtskilnad emellan förb:de Pepot och Näse, som är första änderå, på (en stor sten*) Koucksudden, derifrån rårätt till Kouksberg, och dädan och till en stor sten uppå malmen, der des egor ändas, och Gammelbacka egor vidtager; och hvilka rår och rör välb. Karl Lindelöf sjelf här för rätten bekände att vara rätta rår», hvarjemte parterna ålades att efter som råstrecket utvisade uppsätta en rågård emellan sina egor (II. 3). Härmed borde ju hvarje anledning till stridighet för framtiden varit undanröjdade. Men så blef icke fallet. Redan år 1674, vid häradsstinget d. 20 och 21 november, yppade sig ånyo en »jordatvist emellan tvänne säterier Näässi och Peepot, om rå och rör, är ock nu skälen på begge sidor uppvisa, hvaribland finnes dom mot dom, så att denna tvist meriterar vidare ransakan — — emellertid relaxeras lagligen den seqvestrerade veden, som landbon på bem:te Näässi huggit hafver» (II. 11). Och vid häradsrättens

*) Dessa ord äro öfverstrukna i originalet, om hvars autenticitet särskilda bevis införskaffats (II. 3, 20).

hösteting d. 21 och 22 november 1698 besvarade sig ånyo Pepot-egaren att kapten »Efvert Joakim Jordan på Näse förlidne sommar sönderhuggit en gårdsgård på Pepot egor och således låtit uppbeta till 15 parmar hö af dess äng, den han håller för, som varit Pepots och Näsegårds rå och egoskilnad; hvartill Jordan förklarade att ängen tillhörde Näse, men för 8 år sedan blifvit af Pepot egaren olagligen instängd, samt att han, Jordan, »håller sig vid rålinien och strecket emellan begge änderåerna — — och allenast sökt konservera sina egna egor; nu som Rätten ingen efterrättelse har af allt detta, hvem samma äng och egor rätteligen tillkommer och huruvida de emellan begge änderåerna under strecket falla, så kan — — angående gårdsgårdens nedhuggande, såsom accessorio icke sententieras, innan som in loco, medelst riktig justering, bepröfvadt är, hvilkendera gård tvistige egorna derigenom tillfalla kunde» (II. 12). — Den kort härefter inträffade »stora ofreden,» i förening med den förut beskrifna långvariga första rättegången om eganderätten till Pepot, vållade att denna »justering» icke kom till stånd förrän år 1745 d. 21 maj, då landtmätaren Nils Westermarck, efter af Näse-egaren majoren J. A. von Schleicher utverkadt vederbörligt förordnande, å karta upptog den tvistiga rån, hvilken af Näse-egaren, på grund af verkställda odlingar vid Paskaviken, flyttats från Kokudden till Paskavikens vestra kant och derifrån i åtskilliga bugter dragits vester om Kuckoberget upp emot Malmsten; hvarpå saken underställdes häradsrättens afgörande (II. 14). Den samtidigt ånyo uppflammade senare rättegången om sjelfva Pepot vållade väl åter uppskof med afgörandet, ända till dess majoren Blåfield, vorden egare af både Pepot och Gammelbacka, ånyo

upptog frågan inför egodelningsrätten. I dom af d. 2 juni 1780, hvarvid Kongl. Majestät genom d. 20 juni 1782 gifvet utslag lät förblifva, fastställes rätta linien från Malmstens erkända rå till Koksuddens ren fastdömda punkt, en temligen stor sten i vattnet, att skilja parterna emellan, men Näse gård bibehölls vid de under dess Kokstorp i alla tider brukade nyttigheter i åker och äng vid Paskaviken på Pepot sidan, dock att fiskevattnet under dessa häfder, på grund af 1545 års råfstedom, borde till Pepot afträdas (II. 22, 25). — Sålunda blef hvarje frö till tvist om denna råled för framtiden aflägsnadt. Vål stannade i början af ofvan omförmälda rågångsförrättning 1848—51 sakegarene i ovisshet om hvilkendera stenen vid Kokudden som vore den rätta ändran, enär rågatan i skogen var alldeles tillvuxen; men sedan densamma upphuggits, fixerades denna råpunkt och uträddes periferin omkring Näse tillhöriga Paskaviksegorna, hvarefter råleden röslades och förseddes med vettare samt råhågnaden skiftades, — allt i godo öfverenskommet och af häradsrätten d. 3 sept. 1852 fastställt (II. 35 och karta n:o 5).

Icke heller *råsträckan emot Johannesberg*, Malmsten — Mossakors, har undgått upprepade tvister, särskildt beträffande den inskjutande odlingsmarken. Så hade generalmajoren Fabian Berndes, egare af Gammelbacka, och fru Ingeborg Stensdotters till Pepot tjenare, förbemälde i Svinötvisterna så manhaftige Sven Falk, år 1666 låtit »af Sparbacka *) ria 8 lass otröskad spannmål, som på trätessveden skuren var, om nattetid olagligen med vållande hand borttaga och bortföra», »oaktadt Sparbacka sveden på sina egna

*) Som jemte Skinnarbacka egdes af grefve Leonard Wittenberg och sedan förenades till Johannesberg egendom.

egor skulle huggit hafva». Med anledning häraf hölls d. 8 maj 1668 häradsyn på platsen, dervid dessa råer »nemligen först stora stenen, som ligger närmare Gammelbacka*) vid allmänna vägen, den Sparbacka och Näset hålla för rå, och så linea recta till Mossakors, som åtskiljer åtskilliga andra byar, — — dömdes stendiga och fasta att förblifva — — emellan Sparbacka på den ena, och Gammelbacka samt Pepot på den andra sidan, der emellan en medelrå upprättas skall, så att trätesplatsen delas i tu; — — dock hvars och ens urminnes och gamla ängar, som inom den andres råstreck falla kan, hvar och en förbehållna;» och dömdes särskilda af egendomens underhafvande, som verkstält då mera aflidne Sven Falks befallning, till böter (II. 10). Emot denna dom angående Mossakors rå appellerades väl å Sparbacka vägnar under lagmannen; men om besvären fullföljts och med hvad utgång är icke känt, och antagligt är att åtminstone icke någon ändring i domen egt rum, enär sådan icke under efterföljande råtvister åberopats. Emellertid synes sjelfva domen, hvaraf i arkivet icke finnes annat än en år 1824 bestyrkt afskrift af den i Åbo hofrätt förvarade domboken, hafva under tidernas lopp råkat i fullkomlig förgätenhet. Ty, ehuru väl den kände landtmätaren Timoteus Winter å sin år 1779 upprättade karta öfver Gammelbacka, Pepot och Estbacka egor, liksom äfven landtmätaren Johan Bonej vid år 1798 företagen egodelning emellan Gammelbacka torpare, utstakat råleden rakt emellan Malmstenen och Mossakors, äfven Korsbergs rå kallad, var det med knapp nöd Gammelbacka-egaren 1799 undgick åverkansböter då han tilltalade

*) A hvars vägnar ett stenröse 50 goda steg längre bort pretenderats såsom hörnrå.

egarinnan af Johannesberg för det hon låtit bortföra 29 lass af Gammelbacka torpare på egendomens sida om råsträckningen, men inom hennes rishag upphuggen långved, och häradsrätten, vilseledd af en föregifven mellanrå å skogsängsbacken på Gammelbacka sidan om raka råleden, pröfvade »för Johannisberg klar och ljuslig nyttjorätt till tvistemarken vara utredd, hvarvid berörda säteri jemväl varder bibehållet till dess detsamma genom eganderätt i laglig ordning kan derutur vinnas» (VI. 7). Med anledning af denna öfverraskande utgång utverkade egaren till Gammelbacka förordnande för landtmätare att förrätta formlig rågång emellan egendomarna, hvilket äfven år 1803 försiggick jemte det karta öfver tvistemarken upprättades, utan att likväl någon förening sakegarene emellan kunde fås till stånd, hvarför tvisten skulle hos egodelningsrätten anmälas (II. 28). Antagligen stannade emellertid frågan dervid, och år 1823 sökte d. v. egaren af Gammelbacka, landshöfdingen von Born, vid häradsrätten frånvinna Johannisberg änberörda tvistemark, men kunde saken på grund af häradshöfdingens jäfvighet icke vid domstolen upptagas (II. 29). Det är icke känt om densamma derefter återupptogs för än under 1848—51 års allmänna rågång. Vid denna förrättning företeddes bland annat den 1824 anskaffade afskriften af 1668 års bortglömda dom, och utan svårare slitningar förenade sig sakegarene om att, med godkännande af den lagdömda hufvudsträckningen, »så vidt möjligt å marken bestämma och reglera periferierna af ifrågakomna s. k. Johannisbergs Besbacka och Skogängar;» hvilket äfven skedde och med rösläggning stadfästes samt 1852 af häradsrätten fastställdes (II. 35 och karta n:o 5).

Vestra råleden såvidt gäller *rån emot Drägsby* uppgicks i all enighet d. 26 maj 1733 af landtmätaren J. Ad. Giöker, i rak sträckning emellan Mossakors och Mossaholm råpunkter (II. 13 jemte karta), samt skiftades i anseende till hägnadsskyldigheten d. 3 juni 1844 (II. 32). Vid förstnämnda tillfälle antecknades några mindre odlings och stängseldifferenser å den ena eller andra sidan af rålinien, dem parterna lofvade vid nygärdande rätta; men huru den på landtmätaren Winters karta af 1779 vid mossens södra ända upptagna knä-hake på råleden tillkommit, kan icke utredas; och är det antagligt, att om Gammelbacka egaren, hvars egoområde derigenom i någon ringa grad synes minskadt, derpå yrkar, denna hake måste uträtas.

Den andra sträckan af vestra råleden, den *mot Haiko*, har deremot gifvit anledning till tvister. Redan vid Giökers nyssåberopade rågångsförrättning år 1733 erkändes väl raka linien emellan Mossaholm och Råbäcken vid hafstranden för giltig råskilnad, men linien upphöggs icke definitivt, utan då försökslinien syntes komma »att gå något för nära på Gammelbacka sidan», så uppviste egendomens egare »en stenkast 140 alnar från linien på Haiko sidan, förmenande att den intet skall komma långt ifrån strecket när linien blifvit rättad». Då icke heller ändpunkten vid Råbäcken blef på marken utsatt, begagnade sig major Blåfield häraf för att vid 1779 företagen rågång och vidare inför egodelningsrätten, dels påyrka samfällighet i skog emellan Gammelbacka och Haiko, dels, för den händelse de ansågos sinsemellan storskiftade, såsom den rätta råbäcken uppvisa en från en källa ledande rännil 250 alnar vester om den af flere vittnen såsom rå utvisade, från några kärr nedfly-

tande bäcken. Genom utslag af d. 25 okt. 1779, som af Kongl. Majestät d. 4 sept. 1780 gillades, fann emellertid egodelningsrätten *) af särskilda äldre handlingar **) äfvensom af edeliga vittnesmål framgå, att Gammelbacka och Haiko af ålder genom Mossaholm och Råbäcks råer voro skilda, samt fastdömde det år 1733 obestridda stället för Råbäcken, eller den östra af ofvannämnda vattendrag, till »evärdelig säkerhet för parterna i deras egande egendomars egoskilnad», hvarest »ett rårös enligt lag komme att af landtmätaren läggas (II. 15, 16 och 23). Sedan dess har någon tvist om landrån emot Haiko icke förekommit, men åren 1835 och 1844 försiggingo landmätareförrättningar i afseende å rånägningsskifte och gradering egendomarna emellan (II. 30, 33). Sjørån åter bestämdes vid d. 2 april 1850 af landtmätaren J. Edelmann verkställd rågång emellan Haiko å ena, samt Gammelbacka och Kråkö på andra sidan, sålunda att landrån utdrogs rakt i sjön 285 meter från råröset vid Örnshamn, hvilket ligger ungefär 23 meter från stranden (II. 32 a).

Underhållet af rånägningarna, af hvilka den östra äfven under 1848—51 års rågång emellan rågrannarna skiftats, fördelades genast hvad egendomen vidkom så att torparene ålades i skilda lotter hälften af stängselbesväret (II. 34); men efter 1864 års egofredsförordning har detta besvär såsom känt förlorat en stor del af sin forna betydelse.

Icke utan betydelse för möjligheten att nyttiggöra egendomens vattenområde var den rättgång, som innehafvaren af Stensböle fideikommiss på 1880-talet inledde

*) Som dervid äfven kallar sig Storskiftesrätten.

**) 1450 års köpebref om Haiko, 1669 års dom emellan Haiko och Sillvik samt 1776 års rådom om Mossaholms råpunkt.

i syfte att få läget och bredden af kungsådra bestämda i alla de sund och vattendrag, genom hvilka Stensbölefjärden stode i förbindelse med hafvet. Denna i fiskets intresse väckta fråga afgjordes vid 1885 försiggången landtmäteriförrättning så att kungsådra skulle hållas öppen bl. a. i Lakasundet och det emellan Kråkö och Furuholmen befintliga sundet till $\frac{1}{3}$ af vattnets bredd, hvaremot i sunden emellan de öfriga Gammelbacka egendom tillhöriga holmarna sådan ej kunde förordas, helst dessa sund vore helt och hållet skilda från Stensböle-fiskevattnet genom Grundfjärden, hvarest åter kungsådra lika litet som i Borgå-fjärden borde kunna ifrågakomma. Häradsrätten, dit saken af Stensböle-innehafvaren drogs, fann väl att kungsådra skulle öppnas jemväl i Borgå-fjärden, dock endast till $\frac{1}{6}$ af minsta bredden å smalaste stället, äfvensom emellan Käring- och Tjuholmarna samt emellan denna holme och Svinö; men både Hofrätten och Kejs. Senatens justitiedepartement upphöfde detta utslag och afgjorde frågan i öfverensstämmelse med det slut, hvartill landmätaren kommit (II. 39), och dervid lærer väl förblifva till dess en förändrad lagstiftning kan komma att i fråga om grunda fjärdar och andra bredare vatten med ringa djup, i fiskets och trafikens intressen, säkerställa kungsådras öppen hållande på samma sätt som nu i »å, elf, ström eller sund;» eller kanske redan dertförinnan åtminstone Borgå-fjärden uppgrundats till ett deltaland med två å tre utloppsarmar, i hvilka kungsådra då om icke förr befines lika nödvändig som laglig.

Ännu förtjenar nämnas, att egendomens egotillhörigheter under tidernas lopp varit särskildt skyddade genom följande förbud och vitesdomar, nemligen:

mot olofligt färdande öfver ängarna, särskildt Stor-

ängen, utfärdade 1726, 1777, 1793, 1801, och 1839 (VI. 1, 3, 5, 8 och 12);

mot olofligt fiskande, ankrande, skjutande, sjöfoder-skadande m. m., åren 1775, 1780 och 1798 (VI. 2, 4 och 6);

mot åverkan, särskildt äfven i skog, åren 1816 och 1845 (VI. 10 och 14); samt

mot åverkan och ohägn, särskildt i trädgården, år 1816 (VI. 11);

hvarutom kan antecknas, att flertalet hemmansåbor i Svartså, Sillvik, Kullo och Nyby m. fl. byar, enligt ett gammalt åtagande till undvikande af åtal och vitesböter, ännu 1853 gjorde hvar sitt dagsverke på Gammelbacka, emot rättigheten att vintertid med häst och om sommaren till fots färdas öfver Storängen (VI. 8). — Af äldre arkivregister synes, att d. 20 nov. 1764 inför häradsrätten förevarit en »tvist emellan Pepot och Tirmo boer om några holmar under Rabböö landet; men resultatet är obekant. — Bland egendomliga rättegångar förekommer åren 1840—43 inför häradsrätten ett af Gammelbacka-egaren emot egaren af Haiko fänriken A. R. v. Essen väckt, ehuru underkänt åtal om begagnande af oloflig väg förbi Bertils torp — den nuvarande Haiko-vägen, som då utreddes vara 1,086 alnar (= 645 meter) kortare än den äldre förbi Hollbergs torp (VI. 13). — Åren 1892 och 1893 behandlades vid häradsrätten tvenne mål ang. olofligt betande och annat intrång på egendomens strandområde kring Svinö, af hvilka det ena förliktes och det andra endast delvis kunde ledas i bevis (VI. 18 och 19), och afläts sedermera i början af 1895 till Drätselkammaren i Borgå stad en. skrifvelse i ämnet.

Emsalö råer utgöras af en rak linie, dragen tvärs öfver landet emellan Vestersveds råpunkt 67 meter från Svartbäcksfjärden och Miskrå 14 meter från Orbyfjärden, omkr. 1,850 meter lång och försedd med 5 mellanvettare, enligt 1876 års rågångskarta vid häradsrätten fastställd d. 5 sept. s. å. (II. karta C.), äfvensom en åren 1850 och 1851 vid landtmätareförrättning öfverenskommen sjörå i vester emot Tolkis, begynnande vid en punkt i vattnet (Litr. A.) emellan Nynäs udd å Haiko-landet och Emsalö Furuholms udden, 362 meter från sistnämnda udde, förlöpande derifrån 1,758 meter till nordremmaren vid Kuggsundet (B.), derifrån till midten emellan Kuggnot-huset och Emsalö Ropanudd, 132 meter från sagda not-hus, (C.), derifrån till midten af sjömärket Porten i Kuggsundet (D.), derifrån till midten af sjön emellan Tolkis Hästö-udden och Emsalö Notör, 215 meter från hvardera, (E.), samt derifrån i fortsatt rät linie till midten af fjärden emot Sköldvikslandet 690 meter från hvardera landen, (F.); dock »att notvarpen ifrån hvardera sidan om denna rålinie få utsträckas derutöfver så långt vanligt varit» (E. II. 11). Denna sjörå fortsattes i rak linie åt nordost omkr. 374 meter, derifrån östra sjörån, emot Kroksnäslandet, utgår i ungefär 55 graders vinkel c:a 688 meter i rät linie och efter en lindrig böjning åt öster fortsattes ungefär längs stora farleden, hvilken kan för häfderå anses (jempf. rågång år 1885 kring Brattnäs med kortor, förvarade i länelandtmäterikont. — Den år 1894 frånskilda parcellen, belägen vid By- eller Hemviken, begränsas af följande landrå, norrifrån räknadt, från röset N:o 1 till 2 174 m., 2—3 125, 3—4 275,5 m., 4—5 96 m. och 5—6 81 m. äfvensom en rak sjörå 6—1 af omkr. 290 meters längd, inneslutande en areal

af åker 1,463, äng 0,543, stenbunden skog och tomter 3,740 samt kalt berg och vägar 0,844 eller sammanlagdt 6,590 hektar, samt åtnjuter enligt köpebrevet förmånerna af fri vatten- och sandtägt samt mulltägt å anvisande platser, rätt att begagna väg till och brygga vid Kivitakaviken mot deltagande med $\frac{1}{4}$ af kostnaden för deras behjelpiga underhåll, platser för ett badhus och en potatiskällare samt rätt att begagna bad och tvättstuga å Lill Öhmans hemman, skogs- och trädesbete för 2 kor och 4 får, fri svamptägt samt jagträtt på ölandet äfvensom rätt att förtöja båtar och slupar i Hemviken samt att fiska med krokredskap och betesnät, — allt emot en årlig utskyld af 20 F:mk och utan annat förbehåll, än att, derest parcellen till oskyld person försäljes, egaren af stomlägenheten eger rätt till inlösen (E. II. 13).

Några egotvister emellan Emsalö by och dess rågrannar hafva icke förekommit. Emellan de fordom skilda lägenheterna i byn hafva väl hvarjehanda smärre tvistigheter förevarit i sammanhang med det år 1755 påbegynta och 1797 afslutade storskiftet (E. II. 1, 2, 5 —8), derunder äfven Estvik dåvarande ödehemman utbröts (II. 3, 4); men något nämnvärdt intresse är icke med dessa frågor förbundet, lika litet som med den år 1823 å Estvik försiggångna landtmätaresyn m. m. i afseende å tiondesättning (II. 9). Äfvenså sakna byns inre råförhållanden, reglerade bl. a. år 1852 till lands (II. 12) samt 1876 både till lands och sjöss (kartor C, D), numera hvarje praktisk betydelse.

Genom vitesdom af d. 17 sept. 1845 (II. 10) voro byns egor tagna i särskildt hägn mot hvarjehanda åverkan, och 1867 faldes en främmande person till böter och

vite för olaga jagt och skjutande i byns fiskevatten (G. VI. 17), men ansökning om förhöjdt vite afslogs af häradsrätten (E. II. 10).

Byggnad och anläggningar.

Af ett gammalt inventeringsinstrument af d. 13 okt. 1690 (VIII. 1) synes att på *Gammelbacka* gård då fanns i vester »en stor gammal byggning med en sal utan skorsten, dörr med gångjern, lås och nyckel, 4 luffer och 16 st. fönster, deraf 4 st. alldeles toma och 12 något behållna, dock 30 rutor sönder och en hel hop spruckna, — en kammare, som åt gården vettar, med dörr, gångjern, lås, nyckel och jernhandtag, skorsten med spjell, — andra kammaren bredvid, med dörr, gångjern, 2 jernhandtag utan lås och nyckel, skorsten med spjell, 4 st. fönsterrum, — skafferikammaren med dörr — samt tröskel, 4 fönsterrum, en liten farstugukammare med dörr, utan fönster, lås och mellantak, — än en liten ofärdig kammare vid ändan, utan fönster och annat. För denna byggning är en farstuga med dubbeldörr, gångjern och haka, 6 fönsterrum, — —. Denna byggning består allt med gammalt golf, dock behållna väggar och mellantak, men öfvertaket är af bräder och behöfver reparation; om denna byggning äro 10 st. dubbla fönsterluckor» —. På östra sidan om gårdsplanen stodo en bagarstugubygg-

nad med torftak och en trögårdsbyggnad med 4 rum, och på norra sidan en spanmålsbod med torftak. Midt på gården, som var kringstängd af ett träplank och två portar med tak, stod »en gammal timstock med sten» (timvisare). Antagligen lågo dessa byggnader på ungefär samma plats, som den nuvarande karaktärsbyggnadens parterr, boningshuset väster derom närmare vägens sträckning då för tiden, hvarom mera längre fram. — År 1762 uppfördes af Bildstein på mangårdens norra sida den nuvarande karaktärsbyggnadens nedra våning, 42 alnar (= 25 m.) lång*) och 21 alnar (= 12,5 m.) bred, som år 1782 befann sig under tjäradt och rödstruket dubbelt brädtak, hade brädfodrade och anstrukna väggar, samt var afdelad i en sal (antagligen nuv. tamburen), 8 kamrar, ett kök och en förstuga (nuv. s. k. långa kam-maren), med 3 kontor på nedre botten, 3 gråstensskällare med tegelhalf och 3 vindskamrar jemte flere kontor; salen och kamrarna innantill försedda med måladt snickarverk, tapeter, kakelugnar, fönster och luckor med allt öfrigt innanrede» (VIII. 9). På mangårdens östra sida uppsattes 1775 en flygelbyggnad i vinkel, innehållande två stall samt på nedre botten 3 och på öfre 1 boningsrum med eldstäder, allt under manzard-tak. På vestra sidan qvarstod ännu 1782 antagligen det gamla boningshuset och nyttjades till vagnshus och vedlider, och längre bort i söder stodo ett afträdeshus på vestra, och ett höns-hus midt emot på östra sidan om det trögårdsland, som bildade gårdsplanens fortsättning, allt på sätt af 1779 års stora karta (N:o 1) äfven synes. Ladugårdsbyggnaderna, som bildade en kringstängd fyrkant, stodo i sydost om går-

*) Rätteligen 43 aln = 25,5 meter.

den, der den stora aspullén nu finnes, och rian låg söder om norra åkern ett stycke vester om bron äfver bäcken.

Huru å *Pepot* var bygdt före »stora ofreden», då det uppbrändes, är icke känt. Men år 1750 uppsattes der norr om vägen en karaktärsbyggning, innehållande sal, 4 kamrar, kök och förstuga, samt år 1780 en ny flygelbyggnad midt emot söder om vägen (VIII. 5, 9). Dessa byggnader, om hvilka icke är känt när de (före 1811) nedrefvos, voro belägna vid vägen, som från nuv. ladugården leder ostvart i riktning åt staden, i sydöstra kanten af qvarnskogen, med en vidsträkt och vacker utsigt, bl. a. öfver hemfjärden, Svinö, Lakasundet och början af Stensböle-fjärden. Ladugården låg något längre ned vid samma raka åkerväg, och riorna längre bort på andra sidan bäcken.

Estbacka frälsehemman, beläget på en backe i vestra skogskanten ungefär midt emellan bäckens sträckning nedanför qvarnstället och den till Gammelbacka ledande stora vägens lönn-allé*), var ännu 1786 bebygdt och med två åboer försedt, men synes före 1811 hafva blifvit under gården inlagdt.

När *Gammelbacka* nuvarande karaktärshusets öfre våning tillbygdes, kan icke på året uppgifvas, men antagligen var det omkring år 1800, då kapten Toll vunnit lagfart å sin kort förut skedda åtkomst till egendomen. Men sitt nuvarande ganska stilfulla yttre och inre erhöll byggnaden först under landshöfding von Borns tid, under medverkan af den kände arkitekten C. L. Engel i början af 1840-talet. Taket höjdes, gjordes sluttande åt gaflarna, förseddes med en liten frontispice på norra sidan samt

*) I nuvarande åkerskiftet VII.

täcktes med tegelpannor; ny brädfodring anbragtes ofvanpå den äldre, med näfver emellan; den täckta trappan mot norr jemte ingångsdörr ombygdes — backen på denna sida hade redan, tidigarere planerats till uppfart och gårdsplan. Inuti hade i slutet af 1820-talet i öfra våningen några för sin tid dyrbara kakelugnar (från S:t Petersburg) uppsats, och gipstak med målningar efter tidens smak anbringats. Byggnaden, hvars alla mellanväggar äro rappade, har i nedra våningen för tunnt trossbotten, men befinner sig eljes, trots sin delvis höga ålder, i utmärkt skick. Samtidigt, likaledes efter ritning af Engel (!), bygdes »lilla huset» i vester om byggningen. Den s. k. inspektorsbyggnaden uppbygdes 1831, samt ladugårdens hufvuddel åren 1830—4*), och dess östra vinkel 1840. Den gamla stallbyggnaden hade förmodligen redan af Toll förflyttats till den plats närmare bäcken, der mejeriet nu står, men refs år 1857, då stall inreddes i sistnämnda del af ladugårdsbyggnaden. Under landshöfdingens tid uppfördes vidare en i götisk stil målad hushållsboda — numera ändrad — samt på 1840-talet spanmålsmagasinet. — Af Friherre J. A. von Born bygdes bl. a.: flygelbyggnaden 1851—52, lusthuset, det s. k. tornet, på strandberget 1852 jemte väg dertill följande år, vangslidret och hönshuset 1857 samt boningshuset på Emsalö**) 1855, äfvensom gräfdes 1854 en större dam i parken. — På senare tider hafva bl. a. uppförts folkskolehuset 1882, mejeriet, båthuset vid stranden, ett mindre boningshus vid gården och ett vid Kohagen, m. m., samt uppsattes 1894 en ny åskledare jemte flaggstång

*) Hvarvid underhafvandene på Sarvlaks ej allenast släpade takteglen, utan äfven förrättade en mängd dagsvärken på stället.

**) Numera tillhörande den afskilda parcellen

i st. f. den gamla år 1848 tillkomna. — Den gamla dagsverksklockan, som bar inskriften: »Soli Deo Gloria, güten I Borgå af Per Norberg åhr 1798 2. October W. L. T.» *) och länge varit sprucken, utbyttes 1892 emot en ny större från Stockholm.

Af byggnaderna äro karaktärshuset och inspektorsflygeln sedan 1850 försäkrade i Allmänna Brandstodsbolaget i Finland (Städernas) för, år 1863 till resp. 16,000 och 3,600 Fmk förhöjda värden, samt flertalet af de öfriga, liksom äfven särskilda hus på Emsalö, sedan 1892 i Östra Nylands Brandstodsförening för sammanlagdt 32,600 och 8,350 Fmk, förutom lösegendomen för resp. 40,000 och 3,000 Fmk, — eller tillsamman fast egendom för 60,550 och lös för 43,000 Fmk = inalles 103,550 Fmk. Tidigare voro äfven underhafvandenes byggnader försäkrade i Allm. brandstodsbolaget för landet, men då premiernas erläggande syntes tynga dem, uppsades äfven deras försäkringar, och det öfverlemnades åt dem att själfva stå risken i fall de icke önskade försäkra åtminstone värdet för byggnadernas arbetskostnad, — som kan beräknas till 1,000 à 1,500 Fmk för mangårdshusen med rierad och badstuga å ett vanligt jordtorp (V a—o). Endast Estvik hemman är för gårdens räkning försäkradt, så att i händelse af eldsvåda gården främst ersättes virkets dåvarande värde, och återstoden, med afdrag likväl af samtliga därför erlagda premier, tillfaller landbon med förbindelse att i stället för det brunna uppföra nytt hus. —

Om trädgårdsanläggningarna innehåller 1782 års värderingsinstrument följande: »i södra trädgården finnas flere

*) Wentzel Ludvig Toll.

fruktbärande träd af äppel, päron och körsbär — och i norra, som sedan 1775 blifvit anlagd nedanför karaktärsbyggningen, med en afsättning, äro planterade åtta äppel- och körsbärsträd». Denna »afsättning» eller terrass är den nuvarande gårdsplanen, och i stället för den södra trädgården, hvaraf lemningar ännu synas midt i parken, anlades under landshöfding von Borns tid en kryddgård i öster, emellan karaktärshuset och ladugården. För öfrigt utvidgades och vårdades den numera så vackra parken, der t. o. m. kastanjer 1828 ehuru utan framgång planterades, och uti en tät växtlig granskog emellan parken och Pepot anlades omkr. 1830 en mycket lyckad s. k. labyrint (= irrgångs-väg), hvilken ännu i förf:s barnaår på 1850-talet var en omtyckt lekplats, men sedan skogen växt för hög fick förfalla, till dess odlingen numera omfattat äfven detta område. Parterren framför södra trappan (uppförd 1860) sådan den nu ter sig anordnades på 1850-talet, enligt en trädgårdsmästar Helms plan, af Friherre J. A. von Born, hvilken äfven i öfrigt på många sätt förskönade och förstörde parken.

Kanske mer än något annat har till egendomens prydliga utseende bidragit den af landshöfding von Born, antagligen redan före 1820, vidtagna dyrbara omändringen af körvägen ända ifrån Malmsten till gården. I stället för den å 1779 års karta synliga vägen, som i onaturliga bugter slingrade sig fram öfver Estbacka åk-rarna, snedt öfver Gammelbacka norra hemåker och i en uttänjd krökning vester om backen fram till byggnadens södra sida, drogs den nya vägen nästan rakt från Malmsten genom fälten, skuggad dels af skog dels af planterade alléträd, fortsattes i några behagliga böjningar genom den s. k. Alskogen och vände vid dess södra kant

rakt emot midten af karaktärshuset, som med sin lumiga parkfond och häckomkransade terrass i dag som är öfver det fria fältet med dess mjuka kullar presenterar sig på samma gång idylliskt och ståtligt.

Under äldre tider och ännu år 1772 (VIII. 6) hade egendomen en hvälfd graf i Borgå domkyrka. Allt sedan landshöfding von Borns tid har emellertid familjegravven vid Perno kyrka i regel användts; dock finnes äfven å Borgå sockens kyrkogård i södra ändan en grafplats, betecknad af ett jernkors med påskriften »von Born», der fyra af Friherre J. A. von Borns och den nuvarande egarinnans i späd ålder aflidna barn blifvit jordfästade*).

Odling, folkmängd och areal.

Af allt att döma voro odlingsförhållandena på denna egendom fordom ganska blygsamma: på Gammelbacka säteri skördades t. ex. 1690 i tvåskifte omkr. 75 tunnor råg och såddes 1730 på Pepot 6½ t:a råg (VIII 1 och

*) Nemligen dottern Helena Maria Fransiska, f. d. 29 juni 1845, † d. 13 maj 1846 och tidigare jordfäst i familjegravven, äfvensom sönerna Karl Fredrik, f. d. 19 nov. 1849 och † d. 30 mars 1853, Johan Axel f. d. 23 juni 1857 och † d. 16 okt. 1859, samt Alexander, f. d. 27 april 1859 och † d. 27 sept. 1861, — En dotter Naëma Charlotta, f. d. 2 aug. 1848, gift med d. v. löjtnanten G. Munsterhjelm och † barnlös i Helsingfors d. 18 mars 1870, ligger der begrafven.

2). Jordtorp funnos redan tidigt, under G:backa t. ex. fem år 1690. Under Pepot nämnas 1767 (VIII. 5) fem, neml. Lappnäs, Malmkrog och Suoranda, á 3 dagar, samt Bäckas och Backas, á 2 dagar i veckan, det sistnämnda troligen beläget ett stycke öster om Bäckas. 1782 fanns ytterligare ett 2-dagars torp, Nytorp, smedens nuvarande. Gammelbacka, som 1772 uppges hafva 14 tunnors årligt utsäde och 11 dagsvärkstorp (VIII. 6), finnes tio år senare (VIII. 9) hafva 12 torpare, neml. Hållsveds, Bertils och Knapas, á 402 dagsverken om året, Nybondas (nära Hållsveds torp) och Holmbergs, hvardera i två hälfter á 201 dagar, äfvensom Trappas, Tallbacka, Alkrogas, Bergas (i skogskanten midt emellan Haiko vägaskilnaden och Holmbergs torp) och Nortman (nära Hammars?), á 104 dagsvärken, allt årligen och flertalet med häst eller till fots efter behof. Ena hälften af Nybondas torp kallas 1798 Uppstugu, och då funnos en linväfvare (vid Hammars?), och skraddare (bosatt ett stycke öster om Alkrogen), hvardera med mindre åkerstycken försedda (II. 27). — Estbacka, hvars ena hälft 1780 synes hafva varit utflyttad åt nord-vest till skogskanten på andra sidan om den gamla vägen, hade två landbor, hvilka skattade spanmål, hö, smör och spånad samt tillsammans förrättade tre dagsverken i hvarje vecka (VIII. 9).

De äldsta bestämda och fullständiga uppgifterna om egendomens areal äro från år 1779, då egorna affattades af den på sin tid kände landtmätaren Timoteus Winter (II. 19 och karta n:o 1). Enligt ett af Winter då utfärdadt bevis (II. 17) var egendomens hela areal 1,539 t:ld, 27 k:ld, men den följande är upprättade kartabeskrifningen upptager:

	G:backa	Pepot	Estbacka	Torpars	S:a t:ld
Åker	51,12	38,27	12,3	98,8	200,18
d:o diken . .	4,4	6,9	—,12	3,25	14,18
Äng och linda	124,14	46,1	33,28	313,—	517,11
Skog	—	—	—	—	429,7
d:o inom hägnad	—	—	—	—	120,4
Malmar	—	—	—	—	8,4
Berg	—	—	—	—	146,7
Mossar	—	—	—	—	34,14
Vägar	—	—	—	—	10,30
Bäckar	—	—	—	—	1,8
	<u>S:a 179,30</u>	<u>91,5</u>	<u>46,11</u>	<u>415,1</u>	<u>1,428,25</u>

hvertill kommer arealen af holmarna, neml.

Tjufholmen, ungefär	2,—				
Käringkolmen	—,29				
Ängsholmen med nuvarande utfyllning .	8,—				
Ängshäll	”	”	”	—,10	
Halfva Furuholmen	”	”	”	4,—	15,7
				<u>S:a S:m</u>	<u>1,498,—</u>

Differensen emellan de olika uppgifterna utgöres väl af tomter, humle- och trögårdar m. m.

I 1842 års geografiska beskrifning öfver Borgå socken upptages hela arealen till 1,551 t:ld, och vid jordbrukseuquöten 1876 uppgäfvos de särskilda arealerna till:

Tomter	28,— t:ld,	motsvarande	13,82 hekt.
Bebrukad jord . . .	348,32	”	” 171,94
Hårdvallsäng	381,44	”	” 188,30
Nyttig skogsmark .	653,20	”	” 322,45
Odlade mossar . . .	17,—	”	” 8,39
Impedimenter . . .	133,19	”	” 65,74

S:ma 1,561,15 t:ld, motsvarande 770,64 hekt.

deraf gården då brukade 138 t:ld åker, motsv. 68,12 hekt.
 223 „ äng „ 110,07 „ *)
S:a 178,19 hekt.

Något har naturligtvis odlingen under tidernas lopp, här likasom öfveralt, inkräktat på skogsmarken; men såsom ett ganska ovanligt förhållande kan antecknas, att en betydande del af Pepot gamla äng, som ännu 1780 sträckte sig ända till Kocko-berget och närmare östra rån, numera bär nära 100-årig skog — antagligen dels en indirekt följd af krigen 1788—90 och 1808—9 samt föregående »ofredstider, då der till stor del blifvit skog-gånget» (VIII. 5), dels i någon mån kanske beroende på egendomens påfallande ringa skogstillgång och snäfva betesförhållanden. (Jemf. i öfrigt bilagda kartor, der skogsmarken är streckad och mossen prickad).

För närvarande har gården under eget bruk:

Åker, utom diken, 100 hekt., i 11 skiften

Äng, brutto 90 „ i 10 „

Små fält och land 10 „

S:a 200 hekt.

Cirkulation i åker är: 2 hafre, gödslad träde, råg, vårsäd, träde, insådd råg, 4 gräs, sista året eventuelt bete; i äng åter: 2 hafre, gödslad träde, ins. råg, 4 gräs, 2 bete.

Af jordtorpare finnas qvar; Holmbergs, Bertils, Knappas, Tallbacka, Suoranda, Hållsveds, Malmkrog, Nytorp och Lappnäs; tillkomna äro Nykulla (med det från Alkrogen afsöndrade och 1885 inlagda Snickars- Murmästars- Skräddars torgs egor) och Nybacka, anlagdt 1808 invid stora mossen och ånyo uppbygdt 1877. Af de äldre torpen hafva

*) Deraf omkring 79 hekt. odlade.

Bäckas *) och Backas, Trappas *) Alkrogars, Bergas *) och Hammars **) indragits, samt Nybondas *) underlagts Hållsveds och andra torp; äfvenså Snickars 1833 kontraherade, nu obefintliga torp. Såsom spaamålskarlsbostäder med potatisland och ängshagar qvarstå emellertid Bäckas, Trappas, Alkrogen (och Hammars), hvarutom en ny spanmålskarlsbostad uppförts vid Kohagen, nära vägen till Lappnäs.

Arealen af den mark som jordtorparene bruka och hvilken år 1798 af landtmätaren Johan Bonej dem emellan fördelades, har naturligtvis minskats genom torpin-dragningarna, äfvensom derigenom att en del af torpens ängar tagits under gården i stället för dem åliggande höskatt, eller omkr. 24 hekt. emot ungefär 1,630 metr Lisp. hö. Endast två torp, Tallbacka och Lappnäs, hafva numera höskatt. Å andra sidan hafva jordtorpen genom rödning och odling icke obetydligt förstorat sina egor, så att de kunna anses fortfarande innehafva åtminstone 165 hekt. åker och äng.

Om äldre tiders odlingsframsteg och ekonomi är icke mycket att anteckna. Skiftesbruket öfvergick från tidigare tvåskifte under S. F. von Borns tid till treskifte **), under sonens till sexskifte med oftast blott *en* gödslad träde, och under den nuvarande förvaltningen till fullständigt cirkulationsbruk med gräsvallar. Under förra tider var öfvervattning införd på Storängen, för hvilket ändamål, utom qvarndammen, tvenne hålldammar voro anlagda, den ena der folkskolan nu står och der-

*) Före 1811.

***) År 1860.

****) Redan 1811 såddes vicker i en del åkrar.

jemte afsedd att för utsigtens*) och qvarnens skull hålla hemhagarna vid bron under vatten, och den andra uppe vid bäckens utlopp från Storängen. Detta system, som 1782 vitsordades hafva bragt Storängen till »synnerlig bördighet» (VIII. 9), öfvergafs dock af Frih. J. A. von Born, som år 1863 började och sedermera fortsatte bäckens uppgräfning och de stora kanalerna i Storängen och mossen, der gräftning och odling 1853 vidtagit. Frih. J. A. von Born intresserade sig äfven mycket för täckdikning — för hvilket ändamål bl. a. han 1860 undfått ett amorteringslån från Finlands Banks primitiva fond —, och under hans tid dränerades, mestadels med tegelrör, östra sidan af skiftet I, hela II, VII a. b. och hälften af d, IX a—c, större delen af X c och XI a samt fältet närmast söder derom, sammanlagdt omkr. 35 hektar, hvaraf större delen ännu befinner sig utan nyupptagna tegdiken och i nöjaktigt skick**). Han ifrade jemväl mycket för potatisodlingen, hvilken då för tiden var ganska lönande. — Redan på 1700-talet höllos får af tysk ras (VIII. 5) och antagligen äfven nötboskap af någon bättre sort, men först under Frih. J. A. von Borns tid anskaffades utländska kreatur, af Ayechire ras, med den påföljd att ladugårdsafkastningen omsider under den nuvarande förvaltningen blifvit tillfredsställande.

Emsalö bys areal utgör enligt utbrytnings- och delningsinstrument af d. 15 juli 1743 och 29 aug. 1796 (E. II. 4, 7) med tillhörande kartor af 1755, 1771 och 1792 (A, B):

*) En kolorerad teckning med vyen från corps de logis åt qvarnen till, från 1830-talet, finnes i behåll.

**) Kostnaderna för dräneringen uppgick till 90 å 108 F:mk per tunnland.

	Stor Öhmans	Lill Öhmans	Estvik	S:a t:ld
Åker	9,16	10,8	2,5	21,29
Äng	42,2	32,26	9,14	84,10
Skog och holmar	205,11	307,14	126,—	718,25
	<hr/> S:a 339,29	<hr/> 350,16	<hr/> 127,19*)	<hr/> 825,2

motsvarande 407,28 hektar.

I 1842 års geografiska sockenbeskrifning upptages summa egovidden till 800 t:ld, men vid 1876 års jordbruksenquête synes den hafva uppgifvits till 969 t:ld, beroende på ett uppenbart misstag beträffande Estvik skog.

Af Emsälö-holmarna, hvilkas sammanlagda areal är 30,94 hekt., äro de största: Björkholmen 8,16, Majholmen 5,27, Svedjeholmen 4,30, Högholmen 3,96, Furuholmen 2,42 och Vikholmen 1,50 hektar. Vassa och sjöfoder finnas särskildt uppmätta och kartlagda till en sammanlagd areal af omkr. 15,75 hekt.

Emsälö odlingsförhållanden äro sedan storskiftet betydligt omgestaltade: en mängd forna kärrängar med dålig jordmån äro vordna skoglupna, men arealen odlad mark har sedan hemmanen förenats i *en* hand ansenligt tilltagit och ett ordnad skiftesbruk, med t. v. 9 å 11 skiften i gräscirkulation, planlagts. Under eget bruk äro sålunda nu omkr. 24,50 hekt. odlad jord och 8,50 hekt. naturlig äng, förutom odlingsbara bättre hagar omkr. 4,50 hekt.**) — Estvik, som efter ödesmålets afhjelpande åtminstone från 1834 varit försedt med landbo***), bebru-

*) Enligt Kejs. Senatens förmedlingsutslag af d. 1 maj 1877 (IV. 14) vore egovidden rätteligen 143,61 t:ld (?), hvilket dock torde bero på en misskrifning i E. IV. 4.

**) Deribland Galtkärret, som redan 1851 insåddes med gräsfrö.

***) Enligt kontrakt af d. 8 aug. 1834, innehållande bl. a. att vid afflyttning löpande årets gröda icke tillfaller landbon, utan efterträdaren (E. III. 3).

kar 1,88 hekt. åker och 3,69 hekt. äng. Inhysingen Vahrman innehar åter vid Kivitaka-viken odlingsmark om 0,58 hektars vidd. — Sammanlagda arealen åker och äng, inb. nu stängda hagar, företer sålunda en minskning under senaste 100 år från 52,35 till 43,65 hekt.: differensen 9,70 hekt. utgöres dels af den fränskilda parcellens odlingsmark 1,50 hekt., dels och i öfrigt af skogslupna och till utmark utsläpta skogsängar och kärr.

Summa areal å egendomen är sålunda nu ungefär:

	bebrukad jord	äng	skog m. m.	S:a hekt.
för Gammelbacka . .	260	105	405,64	770,64
„ Emsalö	27	17	363,28	407,28
S:a	287	122	768,92	1,177,92
deraf gården nyttjar omkring	225	13		
samt landbor och torpare omkring . . .	62	109		

I fråga om gårdens utsäde och skörd, kreaturshåll m. m. hänvisas till bilagda statistiska tablå*) från tiden från och med år 1811 jemte några sparsamt tillgängliga uppgifter från 1700-talet. Observeras bör vid jemförelse af tabellens siffror, att Lill Öhmans hemman å Emsalö tillkom 1868.

Underhafvandenes utsäde och skörd m. m. hafva vid skilda tidpunkter sammanlagdt varit ungefär följande*):

*) Reduktionstal från rymdmått till metr. vigt: 1 t:a hvete = 13, råg = 12, korn = 10, hafre = 8, ärter = 13, poteter = 13 metr. L:sp. 1 rub. banko assign. = F:mk 1: 15.

År	Råg		Korn		Havre		Ärter		Poteter		Hö	Kreaturshåll						
	uts. L:sp.	skörd L:sp.	uts. L:sp.	skörd L:sp.	uts. L:sp.	skörd L:sp.	uts. L:sp.	skörd L:sp.	uts. L:sp.	skörd L:sp.		L:sp.	Häst	Tjur	Kor	Ungnöt	Får	Svin
1821	—	1,200	—	420	—	300	—	(100)	—	(1,950)	—	—	—	—	—	—	—	—
1829	—	3,000	—	260	—	210	—	25	—	1,500	—	—	—	—	—	—	—	
1840	—	1,760	—	380	—	270	—	12	—	970	—	—	—	—	—	—	—	
1850	—	2,000	—	520	—	325	—	45	—	1,800	—	—	—	—	—	—	—	
1878	364	2,800	64	260	110	632	10	49	884	2,951	5,100	22	1	60	12	50	10	20
*)	12	72	2	7	4	28	—	—	40	200	100	1	—	3	—	8	1	—
1892	348	2,052	43	40	272	1,256	17	26	637	2,210	1,700	28	2	48	14	49	9	21
*)	12	48	1	5	8	44	1	2	40	117	50	1	—	3	1	2	1	—

*) Estvik, i föregående siffror ej inbegripet.

Till gården erlægga jordtorparene sammanräknadt årligen:

			F:mk
335 metr. L:sp råg, värde efter medelpris	1: 80	603: —	
148 " " korn " "	1: 50	222: —	
126 " " hafre " "	1: 20	151: —	
16 " " ärter " "	1: 80	29: —	
177 " " hö " "	—: 40	71: —	
97 hekt. poteter " "	2: 50	242: —	
6 st arbetslädar " "	3: —	18: —	
samt förrätta			
748 häst- och resedagsverken á " "	2: 50	1,870: —	
1,346 fot- och hjelpdagsverken á " "	1: 25	1,683: —	
120 metr. L:sp mältning á " "	—: 15	18: —	
2,5 " " linspånad á " "	25: —	63: —	
			S:a värde 4,970: *)

Deremot undfår hvarje torpare såsom bidrag till underhåll af dagsversksdreng årligen från gården 5 metr. L:sp saltad strömming och läder till ett par skor.

För öfrigt är torparen skyldig att emot afdrag af $\frac{1}{10}$ leverera sitt skatthö i Borgå stad, att under skörde-tiden göra några få öfverdagsverken emot ett pris af 80 penni, att lemna qvinnfolk till biträde vid särskilda hus-hållssysslor emot ett pris af 30 penni per dag jemte fri mat i gården, att på kallelse skjutsa från gården afre-sande personer till närmaste landsgästgifveri emot stadgad skjutslega, att sjelf ansvara för alla utskylder och onera samt att i godt stånd vidmakthålla den torpet till under-håll tillskiftade andel i gårdens landsvägslott**).

*) Härtill kommer landbons å Estvik prestanda, som enl. kontrakt (E. III. 3) kunna uppskattas till ett värde af 200 F:mk om året.

**) Samt Nytorp (Smedens) dessutom att deltaga i underhållet af landsvägen från vägaskilnaden vid Borgå malm till gården.

Skriftliga kontrakt funnos icke under äldre tider. De äldsta äro från åren 1803 och 1808. Jordtorparene voro här tidigare ett slags spanmålstorpare, hvilka för sina dagsvärken uppburo $5\frac{1}{2}$, senare 6 tunnor råg om året och brukade jorden på s. k. halvesäde*). Detta fortfor ända till Frih. J. A. von Borns tid, då halvesädet och dermed följande besvärliga kontroll från gårdens sida ersattes med en fast torpskatt, uträknad efter medeltalet af 1820—50 årens halvesäden, hvarvid nysnämnda spanmåslöner 6 tunnor råg afräknades. Såsom ett minne af de äldre förhållandena kvarstår ofvanberörda lönebidrag i salt strömming. I sammanhang med denna viktiga reform höllos år 1852 ekonomiska besigtningar å samtliga torp och upprättades med deras innehafvare skriftliga kontrakt.

Jordtorpen äro jemförelsevis icke lågt beskattade i förhållande till sina egoförmåner, men tack vare egendomens fördelaktiga läge nära stad, jernväg och ångsåg stå deras innehafvare sig öfver hufvudtaget ganska bra.

Af handtverkare finnas, förutom smeden, som tillika är jordtorpare, numera egentligen endast två skomakare. men inhysingar af alla slag hafva sedan 1860 nedsatt sig, på sätt längre fram skall närmare beskrifvas.

Folkmängden på egendomen har under detta århundrade vexlat på följande vis**),

*) För att kunna göra ökedagsverken hade torparene i äldre tider hvar sin häst af gården, så äfven 2 kor och 4 får enhvar, för hvilka de erlade 1 kalf och 2 lam årligen såsom halfparten af afveln (VIII. 1).

**) Åren tagna på måfå ur mantalslängderna, dervid före 1868 å Lill Öhmans hemman beräknats 2 män, 2 qvinnor och 3 barn i medeltal.

	Män	Qvinnor	barn	S:a	
År 1818	51	56	58	165	personer
„ 1831	51	51	80	182	„
„ 1849	50	49	65	164	„
„ 1894	150	156	195	501	„

Skogshushållning.

Tidigare är nämndt huruledes Gammelbacka och Pepot af ålder voro samfälta i skog och utmark. Dock torde hvardera egendomen företrädesvis hafva nyttjat sin närmast belägna skog, eller Gammelbacka den vestra och Pepot östra sidan, hvilka sålunda åtminstone delvis antogo karaktär af den ena eller andra gårdens enskilda skog (VIII. 5). Mycket tärde naturligtvis torparene på skogstillgången, och att svedjande icke här var något ovanligt, framgår bl. a. deraf, att samtliga torpare under Gammelbacka säteri år 1725 vid häradsrätten tilltalades för olofligt svedjande (III. 1), samt att torpkontrakten ända till senare tider ansetts behöfva upptaga förbud mot svedjande utan tillstånd.

Det var därför otvifvelaktigt mer än en vanlig fras, då det i handlingar från 1700-talet heter: t. ex. 1767 om Pepot, att skogsmarken »merändels är god och bärande, beväxt med löfskog, gran och tall, till bränsel, gärdselfång och näfvertägt tillräcklig, men ringa timmerskog»

(VIII. 5); eller 1772 om Gammelbacka, att der fanns »ingen duglig skog» (VIII. 6); samt 1782 om de förenade säterierna med Estbacka, att skogen »är till vedbrand, gärdsel och stör någorlunda tillräcklig, men till större och mindre husbyggnader måste timmer köpas». Det vardt sålunda ett lifsvilkor för egendomen och den vidare utvecklingen af dess odling, att öka dess skogstillgång, och häri måste i främsta rummet anledningen sökas till det 1805 skedda köpet af Stor Öhmans hemman på det skogrika Emsalö, likasom äfven i någon mån till de följande två hemmansköpen derstädes. Om denna skog, heter det 1771, då endast två hemman der voro bebygda: »denna byssens skog består nära intill byen merendels af sandhedar och några stenbackar, beväxte men små tallskog, men längre ifrån byn, uti någre kärr och vid sjöstränderna, befinnes björk- och alskog, hvaraf till säkerhet kan pröfvas, att byamännen kunna årligen, efter hvardera hemmanet, utom egen tarf, yttra 22 famnar kastved, utan att skogen derigenom i längden utödes; kunnandes äfven till salu utaf tall- och granskog aflåtas 44 famnar, eller något mera bryggved, samt till 40 stycken timmerstockar af hvart hemman, sedan eget husbehof ved och timmer är afdraget» (E. II. 1). Tack vare dessa blygsamt uppskattade skogstillgångar, hvilka under tidernas lopp allt mera begynt anlitas för fyllande af egendomens hvarjehanda tarfver*), har sjelfva Gammelbacka skogen kunnat sparas så att den nu, med sträng hushållning och något tillskott af brännved från ångsågen, otvifvelaktigt skulle, oberoende af Emsalö, förslå för eget behof.

*) Exempelvis brötos der på 1820-talet och senare ofantligt mycket löf för den då för tiden favoriserade fårafveln.

I icke ringa mån hafva härtill äfven bidragit de åtgärder i syfte af en rationel skogshushållning, som under olika tider af godsets egare vidtagits, och af hvilka den äldsta kända snart är af sekelgammal datum. År 1798, året efter det han tillträdt egendomen, lät nemligen kapten Toll landmätaren Johan Boneij emellan egendomens 14 torpare (samt linväfvaren och skräddaren) ej allenast ånyo fördela åker och äng, utan äfven skifta samt å 1779 års karta och å marken utmärka en hvars skogsloft eller lotter utom hägnad, till en areal af omkring 25 t:ld för hvarje torpare eller sammanlagdt 358 t:ld; hvarvid innemot 100 t:ld synes hafva blifvit för gårdens egen räkning öfriga (II. 27). Huruvida någon allmän hushållningsplan eller några närmare föreskrifter för skogens nyttjande derjemte meddelats, är okänt; men otvifvelaktigt är, att härmed en noggrannare ekonomi infördes och att vädjandet till torparens enskilda intresse och fördel af en sparsammare hushållning icke skedde helt och hållet förgäfvos. I hvad mån denna skogsindelning, som antagligen representerade höjdpunkten af den tidens privata forstpolitik i vårt land, sedermera upprätthölls och ens lämpligen kunde upprätthållas då både virkesbehoven vexlade och torpen ej sällan omreglerades, är äfven okänt. Antagligen verkade först Emsalö-köpet och senare egare-ombytet 1811 — landshöfding von Born synes såsom uppvuxen i Savolaks i någon mån hafva saknat sinne för skogens betydelse och vård —, att de goda anstalterna på detta område slappades; ty att någon närmare kontroll skulle egnats torparenes skogshushållning, framgår hvarken af instrumenten öfver åtskilliga ekonomiska besiktningar från olika tider, eller af andra handlingar.

Sista året af landshöfding von Borns lefnad upptogs skogshushållningsfrågan ånyo, antagligen med föranledande af 1847—51 årens förrbeskrifna rågång och på initiativ af sonen Friherre J. A. von Born, som esomoftast biträdde den åldrige fadren. Flere torp hade sedan 1798 indragits eller sammanslagits samt nya tillkommit, och det vardt därför alldeles nödvändigt att åtminstone justera den tidigare indelningen. Utan något nämnvärdt biträde af landtmätare utfördes detta äfven 1850 om hösten med bibehållande såvidt möjligt af den äldre fördelningen, och sålunda blef den dåmera till 315 t:ld reducerade verkliga skogsmarken fördelad dels på gården med inemot 40 t:ld, dels på de 11 jordtorpen med 15 á 37 t:ld, beroende på skogsmarkens beskaffenhet och torpets storlek (II. 34).

Att denna reglering var till nytta är obestriddigt, men något egentligt framsteg i förhållande till 1798 års hushållningsmetod innebar den egentligen icke. Det forstliga intresset var knappast väckt i landet, och först några år efter det den nya skogslagen år 1851 utfärdats, blef denna viktiga gren af landthushållningen — likasom af statshushållningen — föremål för studium och omvårdnad. Någon vidare åtgärd i syfte af en effektiv skogshushållning vidtogs icke under Friherre von Borns tid; utan det fick förblifva vid de nya kontraktens bestämning att torparene egde en hvar inom sitt med bestämda råer afskiljda område taga bränsle, »hvertill företrädesvis vindfällan, stubbar och vid rödjning fällda trån böra begagnas», samt virke för normala behof, men icke utan särskildt tillstånd till betydligare nybyggnad, — af gammalt stereotypa föreskrifter, hvilkas efterlefnad i många delar åsidosattes och sällan kontrollerades.

En af de främsta åtgärderna under den nuvarande förvaltningen var därför att å egendomen anställa en skogsvakt, af hvars anvisning och utstämpling allt anlitande af växande skog gjordes beroende. Detta skedde 1884, och samtidigt infördes provisionelt enahanda föreskrifter i afseende å skogshushållningen, som de hvilka fem år tidigare utfärdats på Sarvlaks egendom. År 1889 ersattes dessa föreskrifter af de fullständigare, som nu tryckta finnas uppsatta i hvarje boningshus på egendomen, så lydande:

»1:o). Landbor, torpare, spanmålskarlar äfvensom inhysingar med rätt till vedbrand hafva ej lof till någon annan afverkning på egendomens skog, än här nedan medgifves.

Öfriga inhysingar samt tomtinnehafvare äro strängeligen förbjudna att tillgripa skogsalster af hvad slag det vara må.

2:o). Såväl Gårdens som dess underhafvandes behof af skogsalster fyllas på följande sätt och i sådan ordning, att:

främst nyttjas torra träd och vindfällen, af enhvar inom dess skogsloft eller hägnad;

dernäst användes röjningsskog inom hägnad, öfver allt der marken kan bära gräs eller odling, samt derut öfver 15 å 20 alnar upp i stenbacke eller sandmo, för undvikande af beskuggning och snösamlingar;

vidare begagnas gallrings- och qvistningsvirke, främst inom hägnad, dernäst utom hägnad, efter anvisning;

hvad härutöfver erfordras, utstämplas af skogsvakten, åt en hvar inom egen hägnad eller skogsloft, eller, der hushållningsplanen så fordrar, inom annan del af skogen.

Annorledes må icke växande träd, ungt eller gammalt, vare sig till sågstock, timmer, gärdningsvirke, ved, kol, slöjdvirke, pertor, ris, löftägt, båtar eller hvad det vara må, fällas, blekas, barkas eller skadas; härifrån undantagas dock enar och vide, som öfverallt fritt må tagas, samt nödfall, såsom om båt eller åkdon varder redlost, skogseld hotar, och så vidare.

3:o). Träd och buskar, som till prydnad planterade eller eljes under särskild hägn tagna äro, eller som växa inom Gårdens parker eller invid dess hemåkrar, eller längs vägar, vattendrag och stränder, äro i hvarje fall för afverkning fridlysta.

4:o). Svedjande eller bränning af mark må ej utan särskildt tillstånd företagas. — Eld, som ute å marken uppgöres, skall noga släckas. Den som först till Gården bringar bud om utbruten skogseld undfår belöning, eller, om han sjelf vållat eldens löskomst, lindring i sitt staff.

5:o). Fällor, giller och snaror få icke utläggas, ej håller jagt med hund utan särskildt tillstånd bedrifvas. — Fremmande jagthund, som ströfvar i skog eller hage, bör fasttagas och emot vedergällning till gården hemtas. — Skjutet matnyttigt vildbråd bör hembjudas Gården, som i fall af behof inlöser det för gällande medelpris eller derutöfver.

6:o). Ved och virke, hö och halm få icke af bole föras. — Önskar någon afyttra eller emot annan kreatursföda förbyta hö eller halm, anmäle sådant på Gården, som, efter pröfning, antingen sjelf inköper fodret efter medelpris, eller ock meddelar skriftligt tillstånd till försäljningen.

7:o). Öfverträdelser af dessa föreskrifter medföra följande straff:

tillgriper eller skadar inhysing, eller tomtinnehafvare utan vedbrandsrätt, skogsakster af hvad slag som helst, eller säljer eller afför någon, eho det vara må, ved eller virke från egendomens skog, varder han från stället vräkt; säljer eller afför någon hö eller halm, som på egendomen vuxit, plikte från 10. till 50 mark, eller varde vräkt;

bryter någon i öfrigt mot här meddelade föreskrifter, vara straff från 4 till 20 mark eller uppsägning.

Husbonde eller matmoder svare för sitt husfolk och sina hyresgäster,

Af dessa penningeviten tillfalla $\frac{3}{4}$ angifvaren (skogsvakten) och $\frac{1}{4}$ Gammelbacka folkskola.

Varder den skyldige vräkt, eller angifves bevislig åverkan begången af fremmande person på egendomens mark, erhåller angifvaren belöning från 20 till 100 mark.»

Såsom här af synes, kvarstår den gamla skogsindelningen så till vida att en hvar i främsta rummet får sitt behof inom egen lott; men allt oftare hafva behofven begynt fyllas från Emsalö. År 1889 besigtigades egendomens skogar af privatforstmästaren S. P. Wigelius, som enligt erhållet uppdrag afgaf förslag till deras indelande och skogshushållningens vidare anordnande, både provisionellt och framdeles definitivt efter trakthyggesmetod. Emellertid inträffade den svåra stormen d. 28 aug. 1890, hvilken bl. a. ensamt i parken kullstörtade inemot 2,000 träd och å Emsalö mer eller mindre fullständigt ödelade den hälft af skogen, som i anseende till det mogna virket fyra år

*) Enl. kontrakt med konsul A. Eklöf, omfattande på en areal af omkr. 140 hekt. c:a 4,150 stammar gran och furu, 17 fot \times 10 eng. tum, för ett pris af sammanlagdt omk. 18,500 F:mk på rot (E. III. 6).

tidigare försålt och afverkats*). Här, likasom på Sarvlaks och många andra egendomar, vållade denna ödesdigra storm en fullständig revolution i all skogshushållning, och den tilltänkta årshyggesmetoden, äfven eljes mindre lämplig för denna egendom, hade fått en så allvarlig stöt, att planens återupptagande i sådan riktning knappast under en mansålder lärers ifrågakomma. Sedan dess har egendomen nästan uteslutande lefvat på vindfällan, och betydande mängder ved hafva årligen å Emsalö upphuggits och försålt. Under senare år har i anseende till svårigheten att erhålla dugliga privatskogvaktare platsen stått obesatt, och nödiga utstämplingar utförts af Sarvlaks egendoms skogsvakt, hvilken för ändamålet esomoftast ditrest.

Året före nämnda storm hade återstoden af Emsalö skogsmark uppräknats och befunnits innehålla omkring 3,800 furu- och 5,600 granstammar af minst 9 tums genomskärning på 17 fots höjd, förutom half- och helvrak resp. 400 och 1,200 st. I allmänhet är skogsmarken såväl der, som än mer på Gammelbacka, synnerligen växtlig, men äfven i samma mån benägen för röta och s. k. grantorka. För skogseldar har egendomen lyckligtvis i lång tid varit förskonad. Äfvenså för åverkan af främmande och inhysingar, tack vare bl. a. hvad de sistnämnda beträffar den rika tillgången på spintved vid Ängsholmens ångsåg.

Särskilda inrättningar och förmåner; inre ordning.

Kvarnen vid Gammelbacka är antagligen lika gammal, som odlingen der. Tidigast omnämnes denna kvarn i ett inventeringsinstrument af år 1690 såsom »ett gammalt hus med 2 par små stenar.» Emedan denna och andra kringliggande kvarnar förmenades göra Strömsberg skattlagda och biskopen i Borgå län anslagna tullmjölkvarn förfång, föranstaltades, på anhållan af »Ver. Consistorium Borgoense,» vid 1734 års ordinarie härads-vinterting ransakning om förhållandet härmed; hvarvid inhemtades: att Gammelbacka kvarn, som af majoren Sprengtport förlidne höst uppbygts, »går väl nu å förstone ej mera än med ett par stenar höst och vår, men huset är ändå inrättadt till tvenne par stenar, hvartill majoren förmodar sig varit befogad i anl. äfven af adliga privilegierna, helst der af ålder varit kvarnställe under gården och fordom med vattenkvarn å 2 par stenar bebygd, — — samt derstädes förr malats för tull både packmjöl och annan mäld, fast än man i senare tider för terrainens och den lösa grundens skull nödgats göra der två skvaltekvarnar, — — varandes ännu att finna lastageplats vid kvarnen eller saltsjöstranden, derest ock stodo 4 st. mäldbodar, hvarefter rudera*) ännu synas, och — — bevittnades att samma kvarn blifvit tillförene i rusttjenstlängderna observerad, hvaraf antagas kan att den fordom varit en odaltullkvarn, — som aldrig blifvit

*) = byggnadssten eller grunder.

af Strömsbergs kungskvarn — — tvistiggjord den tiden der var 5 kvarnar i gång; dessutom är samma Gammelbacka kvarn ej allenast för skäreboarne mycket nyttig i anseende till belägenheten, utan jemväl gagnelig för stadsboerne, hvilka sjelfva intyga att denna instundande tiden på året, då islossningen pågår i ån till Strömsberg och vägarna göras incapabla både dit och annorstädes, skola de ingen annan bekväm lägenhet hafva än vid Gammelbacka att mala» (V. 1). — Denna sålunda fordom betydelsefulla kvarn, i hvilken Pepot icke synes haft del (jempf. VIII. 5), upptages derefter i 1782 års värderingsinstrument såsom »en välterkvarn med 2 par stenar nära till gården, som går höst och vår — —, varandes densamma förlidet år med mycken kostnad ånyo anlagd» (VIII. 9, 8). I den mån systemet med Storängens öfvervattning nödgades gifva vika för en stigande odling och dermed oskiljaktigt förbunden torrläggning, minskades kvarnens betydelse: i 1860 års värderingsinstrument upptogs den såsom försedd med allenast ett par stenar, och med det ryska mjölets, af förbättrade kommunikationer och en ensidig tullpolitik gynnade segerrika intåg i landet har denna inrättning förlorat hvarje annan betydelse, än för tillfredsställandet af en del af egendomens eget mäldbehof.

Äfven å Emsalö funnos fordom, i Gåsarbäcken, två skvaltekvarnar, den ena nära stranden af Gåsarvik tillhörande Stor Öhmans hemman, och den andra, ofvan ängen med samma namn, lydande under Lill Öhmans, af hvilka kvarnar den förra redan 1755 var nedlagd, men den sistnämnda ännu 1771 befans vara i bruk, malande »allenast höst och vår flodvattnet, hvilken ock tyckes kunna förbättras, medels dik- eller gräfning samt vattnets upp-

dämning på vissa tider om året» (II. 1 och karta A, B); och ledde en väg tvärs öfver landet dit från byn.

Af vida större och mera bestående ekonomisk betydelse för egendomen har *fisket* varit. Redan på 1500-talet tvistede, såsom förut är nämndt, egarinnan till Gammelbacka med egaren till Pepot om en »fiskebäck», och då afgjordes att säterierna skulle vara och förblifva samfalta i nämnda bäck och andra fiskevatten. Af skildringen om Svinö-tvisterna på 1600-talet framgår nogsamnt hvilken betydelse detta fiske hade, och ur 1690 års ofta åberopade inventeringsinstrument framgår att ensamt Gammelbacka höll 5 nya, 3 äldre brukliga och 2 odugliga »nöther» *) samt icke mindre än tre sjöbodar. Om Pepot heter det 1767: »i saltsjön finnes såväl strömmings- som fjällfiske, till gårdens behof och folkets underhållande öfverflödigt, men till afsalu har i dessa senare tider afkomsten ej velat förslå vidare än till bragdernas underhållande (VIII. 5); och i nedåtgående måtte väl fisket den tiden varit, efter som det 1772 om Gammelbacka säges att det hade »uselt fiskevatten» och endast en gammal not (VIII. 6). Vid den båda säterierna omfattande värderingen 1782 säges allenast att fisket förslår »till eget husbehof». Under detta århundrade har fiskevattnet för det mesta varit utarrenderadt på längre och kortare tid, dels med och dels, på senaste tid, utan bibehållen fiskerätt för gården; och har arrendet, hufvudsakligen fördeladt på tvenne yrkesfiskare, de senaste åren uppgått till omkr. 1,200 F:mk årligen inberäknadt en del vassar (IV. 46 a, 50, 56 och 57). De tidigare arrendatorerne voro dels handlande, postförvaltare, rådmän, trä-

*) = notar.

gårdsmästare m. m. (IV. 3, 4, 6, 17 och 28). Inom detta fiskevatten finnas 16 notvarp, som ännu kunna dragas, neml. 2 under tornberget, 2 i Paskaviken, 1 under Svinö öster om lotsbryggan, 2 i Lakasundet, 5 söder och öster om Svinö, 1 vid Tjufholmen, 2 under Käringholmen och 1 under Klåbben; hvaremot 1 äldre varp i Paskaviken och varpen under Ängsholmen till följd af uppgrundning och utfyllning numera ej kunna dragas. — Om Emsalö fiskevatten heter det i 1771 års beredningsinstrument till storskifte: »fiske både af fjäll- och strömmingsnot-drägt berättas i forna tider varit fördelaktigt, såväl till eget husbehof, som ock något till salu, men nu i senare tider, och i synnerhet de nästförflutne åren, berätta åboerne sig föga kunna få till eget husbehof; dock tyckes mycket ankomma på sättet och flitigheten med dess idkande.» Till skydd för fiskevarpen under Estvik-udden afdrogs, jemlikt Egodelningsrättens*) utslag af d. 17 maj 1793, vid storskiftet sex t:ld skogsmark, ända till Estvik hemmans då jemväl nybestämda tomt, »till samfällighet, som intet får på minsta sätt uthuggas, utan bör samfält befredas» (E. II. 4). Till Emsalö fiske, deri år 1876 vid mantalsförmedlingen å Estvik hemman ett proforma-skifte verkställdes (karta D.), höra bl. a. 35 notvarp, hvaraf 16 under ölandet och 19 vid holmarna.

Nära sammanhängande med fisket och i någon mån beroendet af sättet för dettas bedrivande äro *vassar* och sjöfoder. Sådana finnas både under Gammelbacka och Emsalö och hafva gemenligen till största delen varit utarrenderade, dels för sommaren dels för ländre tid (IV. 10, 19, 21, 24, 41, 42 och 45). Efter det vattnet öster

*) Kallar sig i ett protokoll af 1772 »Egodelningskompromiss-Rätten» (E. II. 2).

om Svinö frånvunnits Borgå stad, indelades vassan der genom pålar i kartlagda tegar, hvilka sedan årligen utgåfvos till bergning, och sålunda uppdrefs de första tiderna egendomens inkomst af vassar till inemot 500 F:mk; men under goda höår kunde denna inkomst understiga 100 F:mk, och på senare tider har en stigande gräskultur i förening med vattnets uppgrundning och sjöfodrets försämring betydligt reducerat denna förmån för egendomen.

Såväl fiske som vassar påverkas otvifvelaktigt af den uppmuddring af farleden emellan Kokon-udde och Ängsholmen, hvarmed Borgå stad år 1891 vidtog och till hvilken egendomsegaren under vissa förbehåll samtyckte (IV. 58).

Af ojemförligt mycket större ekonomisk betydelse är både kvarn, fiske och vassar hafva under tidernas lopp de *arrenden* blifvit, som numera inflyta för en mängd byggnadstomter och vattenområden.

Äldst bland dessa arrendeafstal är det om Hammars lastageplats, hvilken redan omkr. 1730 var åt Borgå stad upplåten såsom skeppsvarf (VI. 16). Visserligen försökte staden både senare på 1700-talet och på förutbeskrifvet sätt omkr. 1850 att i och för varfs anläggande på Svinö åtkomna fiskevattnet derunder; men då detta ständigt misslyckades, har Hammars med tillhörande hamnområde, på korta afbrott när, ända till närvarande tid varit till staden eller något konsortium bland dess handlande utarrenderadt. I 1782 års värderingsinstrument upptages äfven bland egendomens förmåner denna lastageplats, »hvarest flere upplandsågars*) tillverkning upplägges,

*) Narkoski enl. kontrakt af d. 20 aug. 1750 och Sulkava enl. kontrakt af d. 24 jan 1771.

emot en årlig afgift till gården af 50 tolfter bättre utskottsbräder» (VIII. 9); men något arrende inflöt icke den tiden från staden, som under då just avslutade rättegång om Svinö fiskvattnet bland annat, ehuru naturligtvis förgäfvades, påyrkat rätt att med sina fartyg ankra i det emellan holmarna och Hammars brygga liggande vattnet, det der »alltid blifvit nyttjadt till hamn och liggeställe för denna stads fartyg» (II. 24). År 1801 utarrenderade kapten Toll på 30 år »Hammarsbacken» åt ett »compagnie», bestående af honom sjelf samt brukspatron J. Solitander E:son och handlanden Carl Lang (IV. 1), och såsom Tolls rättsinnehafvare efter 1811 kom sålunda landshöfding von Born att i åtskilliga år såsom intressent i bolaget, der Lang ersattes af kommerserådet Erik Solitander, uppbära dels $\frac{2}{3}$ af arrendesumman, stor 90 riksdaler, dels icke obetydliga årsavancer eller dividender, influtna såsom planhyror samt bro- och hamnpenningar. Under förut beskrifna stora Svinö-trassel i slutet af 1840-talet, d. 6 dec. 1849, uppgjordes med handlandene F. Sneckenström, O. Orrman, J. Solitander och W. Åberg det af dem derefter på staden öfverlåtne, ännu gällande arrendekontraktet, deri varfsområdet bestämdes till omkr. 1 hekt. och årliga arrendesumman till 400 F:mk samt egendomen förbehölls särskilda förmåner i fråga om platsens begagnande för dess egna behof (IV. 5). Arrendetiden utgår d. 1 maj 1899, men underhandlingar om kontraktets förnyande är från stadens sida inledda och med ett skäligen förslag från egendomens sida besvarade.

Tio år senare, eller 1859, upprättades med fabrikan C. A. Levin kontrakt om platsen närmast omkring Hammars torp, för inrättande af ett större tegelbruk drifvet med ångkraft (IV. 11). Arrendesumman var

hög, 1,200 F:mk om året, ty kontraktet var endast tioårigt och medförde indragningen af Hammars torp, — affären bar sig icke, och marken blef sedermera disponerad till bostadstomter med tillhörande åkertäppor samt till betesmark.

Äfven Ängsholmen, hvarom kontrakt 1863 upprättades med handlanden W. Stenius, var ursprungligen afsedd att lika som Hammars användas såsom lastageplats, men sedan arrendet 1868 öfvergått till handlanden Aug. Eklöf, som derå anlade en ångsåg Kaunissaari kallad, erhöll denne genom kontrakt af d. 7 aug. 1870 utvidgad dispositionsrätt till vattnet omkring holmen (IV. 15 och 27). Genom en serie af kontrakt (IV. 33—36, 40, 43 och 47), flertalet i form af efteråt tillkommet godkännande af tidigare skedda kontraktsöfverträdelser af hvarjehanda slag, utvidgades småningom arrendeaftalet derhän, att det numera, på grund af nytt sammanfattningsvis uppgjortt kontrakt af d. 1 dec. 1887 med åtecknade två tillägg af 1889 och 1890 (IV. 52), omfattar icke blott Ängsholmen samt egendomens hälft af Furuholmen och $\frac{3}{4}$ af Käringholmen, alla med omgifvande vatten, utan äfven särskilda strand- och vattenområden under fasta landet emellan tornberget och Örnshamn. Arrendeafgifterna utgöra sammanlagdt 1,860 F:mk om året, förutom rätt för egendomen att från sågen afhemta ända till 400 lass spint årligen, och kontraktet utgår d. 1 maj 1898, med rätt likväl för arrendatorn å ena sidan till 10 års, eventuelt 30 års, förlängning mot begränsade förhöjningar i arrendesumman, och å andra sidan till en 5-års uppsägningstid under de sista 20 åren af förlängningstiden. — I sammanhang med de tidigare kontrakten hade åren 1875. och 1876, sistnämnda år för en tid af 5 år,

aftalts om rätt för ångsågsbolaget att inom egendomens vatten utom kungsådra verkställa uppsamling, sortering och flottning af all slags timmer, emot den jemförelsevis ansenliga godtgörelsen af 800 F:mk per år (IV. 35 och 40); men sedan flottningen blifvit mera ordnad, och bolagets sorteringsområden genom nya kontrakt utvidgats, har denna principiellt befogade ersättning icke vidare utkräfts, utan lemnats på vidare anspråk in casu beroende.

Omkring Hammars och ångsågen hafva så småningom uppvuxit en rad byggnader af olika storlek och värde, placerade på arrenderade tomter af mestadels 0,07 hektars och undantagsvis ända till närmare 1 hektars vidd samt baserade på 10-årskontrakt med eventuel rätt till 5 års förlängning. Men icke blott der, utan äfven längre bort, såsom å Lappnäs-udden, Kokon och Svinö strandremsorna, hafva dylika tomter utanordnats, hvartill komma några af äldre datum i trakten af Malmkrogs torp*). Någon rätt till vedbrand eller annat begagnande af egendomens förmåner ega dessa arrendatorer i regel icke, och kontraktens bestämmingar — frukter af frih. J. A. von Borns förutseende och erfarenhet — äro ganska stränga, särskildt för fall af skogsåverkan och krögeri; men icke desto mindre anmäla sig årligen nya tomtspekulanter. År 1891 röslades samtliga tomter, hvilket var nödvändigt emedan gränserna flerstädes blifvit genom uthusbyggnader öfverskridna, och en allmän reglering af arrendeafgifterna egde i sammanhang dermed rum, hvar-

*) I närheten af detta torp hade bl. a. år 1801 stadskirurgen i Borgå Isak Salingre på 50 år arrenderat de sedermera s. k. Salingre'ska åkrarna, för ett arrendebelopp, som de första 10 åren jemt motsvarade hans med gården öfverenskomna läkarearvode 16 riksd. 32 skill. om året, men hvars värde innan kontraktet 1851 utgick nedgått till ett fullständigt vanpris (IV. 2).

vid tomterna klassificerades i fem grupper med lika grundafgift för själfva bosättningsrätten, men en efter olika läge och storlek afpassad arealafgift, varierande emellan F:mk 2 och 6 per ar. Till antalet utgöra dessa arrendeområden, inberäknadt ett äldre från år 1860 vid nordöstra rån, 24 (karta I.), omfattande en areal af sammanlagdt ungeför 4,80 hektar, för hvilken egendomen tillflyter en inkomst af innalles inemot 1,200 F:mk samt 87 mans och 111 kvinnodagsverken, hvilka mestadels med penningar lösas, så att hela beloppet varder omkr. 1,500 F:mk kontant*). Detta är medaljens åtsida; frånsidan förtjenade ett skildt kapitel, men kan i korthet antydast med orden: rubbad landtlig trefnad, stördt lugn på egendomen, dryckenskap, osedlighet, sjukdomar, fattigdom på flere punkter af dess område. Det är icke utan en allvarlig, vid hvarje kontrakts underskrifvande förnyad tvekan, som den nuvarande förvaltningen fortgått på den tidigare beträdda vägen, och detta endast under medvetande att, då Borgå stads hamnförhållanden engång ohjelpigen äro sådana de af naturen danats och en ångsäg på trakten föga nog kunde undvikas, en vägran att upplåta de för dessa ändamål med tillhörande arbetarebefolkning erforderliga områden icke skulle verkat annat, än att sådana, om ock mindre lämpliga, skulle erhållits hos grannarna och utan att de ofördelaktiga verkningarna för egendomen i nämnvärd grad derigenom skulle blifvit mindre. Hammars och ångsågen inbringa sålunda, direkt och indirekt, egendomen omkr. 3,500 F:mk i årsarrenden; men den som lefvat här under tider, då hvarken såg

*) Äfven på det natursköna Emsalö hafva tomtplatser, till ett antal af 4 och en sammanlagd areal ef 1,80 hekt. utarrenderats, inbringande ungefär 150 F:mk om året.

eller sågfolk störde lugnet, och som från »tornet» skådat den oförlikneligt vackra utsikten, då Ängs- och Furuholmarna, väna och skogklädda, ännu famnades af stockfria vatten emellan rena mjuka strandlinier, i en luft ännu icke förpestad af vidriga träaffalsdunster, — den skall kunna fatta den »opraktiska idealism», som utan tvekan skulle, äfven under snäfvare ekonomiska existensvilkor, offra upp allt detta guld för landtligt stilla trefnads skull.

Men hvar tid hafver väl sina bekymmer och störingar. Fordom ansågs det nästan oskiljaktigt från ett adligt gods att på grund af privilegierna hålla krog, s. k. frälsekrogar. Äfven Gammelbacka och Pepot hade t. ex. 1782 hvar sin, Alkrogen och Malmkrogen, »som äro något lönande» (VIII. 9). Så lugnt tog man då den saken, som ju inger oss, den nya tidens barn, fasa, eller att hålla en krog på sin mark; men kanske man resonnerade med sig sjelf på samma sätt som vi här ofvan: krögar icke jag, så krögar väl min granne, och då kan lika gerna vinsten stanna hos mig — olägenheterna undgår jag i intet fall.

Frälsekrogarnas tid är lyckligtvis förbi — och folkskolornas är inne. Eget nog synes icke friherre J. A. von Born, som på Sarvlaks inrättade den första folkskolan i Perno socken, hafva kommit att tänka på att äfven Gammelbacka egendom blifvit folkrik nog för att uppbära en *högre fast folkskola*. Väl hade bl. a. hans döttrar, efter hans död särskildt den yngsta, tid efter annan meddelat underhafvandenes barn undervisning i åtskilliga ämnen; men först efter den yngre sonens, d. v. egaren till Gammelbacka friherre Frans Mikael von Borns frånfälle vid början af ett löftesrikt lifs blomningstid uppstod hos

brodern = förmyndaren, och omfattades med värme af modren, den nya egarinnan, tanken på att till den käre aflidnes minne grunda en fast folkskola på gården. Tre månader derefter, i början af 1882, inlemnades anhållan om stadsbidrag för ändamålet, hvilket äfven beviljades genom Kejs. Senatens resol. af d. 20 april s. å. (VII. 1). D. 2 okt. 1882 började folkskolan sin verksamhet, provisionellt i två rum af karaktärsbyggnaden, och under vintern uppfördes, efter ritning af den aflidnes broder, folkskolehuset vid »tallbacken»*), der skolan hösten 1883 inflyttade. Ordinarie lärarinnor vid skolan hafva varit:

Mathilda Holm 1882.

Mathilda Bergendahl 1883.

Anna Reuter 1884—85.

Lisi Hacklin 1886—87.

Marta Rothström 1887—95, stadf. d. 21 mars 1890.

Hanna Mattsson 1895—

Elevantalet har utgjort:

läseåret 1882—83	s. t.	29	h. och v. t.	28	S:a	57
” 1883—84	”	22	”	26	”	48
” 1884—85	”	25	”	30	”	55
” 1885—86	”	26	”	29	”	55
” 1886—87	”	41	”	31	”	72
” 1887—88	”	32	”	27	”	59
” 1888—89	”	36	”	38	”	74
” 1889—90	”	28	”	40	”	68
” 1890—91	”	32	”	38	”	70
” 1891—92	”	26	”	43	”	69
” 1892—93	”	33	”	39	”	72

*) I förbigående kan nämnas, att fönster till byggnaden erhöles från Sarvlaks, 1880 af våldeld härjade corps de logis, der nya insattes.

läseåret 1893—94 s. t. 28 h. och v. t. 39 S:a 67

„ 1894—95 „ 34 „ 37 „ 71

T. o. m. läseåret 1894—95 hafva 158 barn i denna skola åtnjutit undervisning, af hvilka 36 dimitterats. — Elevafgiften utgör 1 F:mk, för främmande barn 2 F:mk, för termin, deraf hälften tillfaller lärarinnan, hvilken i öfrigt, utom statsbidrag, från gården åtnjuter 400 F:mk kontant och (1 k:a) 2,5 liter helmjök om dagen*). Skolkassan, för bestridande af undervisningsmaterial och andra löpande utgifter, hade d. 1 jan. 1895 en behållning af 274 F:mk, deraf största delen influtit genom en af kommunen år 1892 besluten försäljning af spannmål från socknemagasinerna för samtliga folkskolors i socknen räkning. — I kommunalt hänseende intager denna skola en något afvikande och egendomlig ställning, i ty att densamma, såsom tillkommen förr än kommunen 1890 fördelade sig i skoldistrikt, ej allenast i afseende å anläggningskostnad och underhåll, utan äfven beträffande lärarinnans aflöning utöfver statsbidraget helt och hållet beror af egendomsegaren, hvaremot denne icke är fritagen från ansvarighet för det för kommunens allmänna distriktsskolor upptagna lån samt från deltagande i lärarepersonalens vid dem aflöning utöfver statsbidragen och i utgifter för skolornas bränsle. En anhållan om rättelse i detta missförhållande gjordes visserligen 1890, men afslogs af kommunalstämman d. 25 jan 1891 (VII. 7), och då Gammelbacka skoldistrikt icke såsom sådant tillkommit genom kommunens medverkan, äfvensom af grannlagenhets skäl, har den nuvarande förvaltningen

*) Numera nedsatt till 300 F:mk + 50 F:mk för gosslöjden samt 2 liter mjök.

med detta förhållande åtnöjts*). I årsräntan på en allmän skolfond är emellertid äfven Gammelbacka skoldistrikt delaktigt, likasom jämväl skolans direktion under senare tider vid kommunalstämma kompletterats. Sjelffallet ingår egendomens egare, resp. egarinna, såsom ordförande i skoldirektionen, hvars viceordförande f. n. är friherre V. M. von Born.

S. k. *milda stiftelser* har egendomen blott en, den Erlandt'ska fonden. Enkan efter d. 16 maj 1836 aflidne inspektoren å egendomen G. A. Erlandt, Gustava, † 1871, hade genom muntligt testamente förordnat att all hennes egendom »skulle tillfalla frih. J. A. von Born såsom egare af Gammelbacka egendom emedan hon derstädes blifvit vårdad och skött» (VIII. 20); och af behållna auktionssumman för hennes lösegendom bildade friherre von Born sedan en fond för orkeslösa tjenares på egendomen understödjande, uppgående d. 1 jan. 1895 till 242 F:mk. — Vål hade kaptenen Toll vid försäljningen af Gammelbacka d. 6 april 1811 i en särskild punkt öfverlätit sin disponibla insats i socknemagasinet 55 t:r råg till köparen, »mot vilkor att denna spanmålsqvantitet inrättas till ett vid gården stående magasin, hvaraf räntan hädanefter årligen bör anslås till understöd för de mest behöfvande och tilläfventyrs fattiga torpare och underhafvande» (I. 37), äfvensom särskildt d. 14 maj s. å. skriftligen närmare förordnat om användningen (VIII. 14). Men svårt är att utreda hvarpå det må bero, att denna disposition

*) Hvilket dock icke innebär något godkännande af stämmans indirekt fattade beslut att äfven Dregsby finge räknas till detta distrikt; deremot har genom kommunalstämmobeslut af d. 11 aug. 1895 ett slags förening emellan egendomen och Haiko till ett skoldistrikt etablerats, i sammanhang med Haiko skolans öfvertagande af kommunen.

icke veterligen kómmit till utförande. Magasinsutdelningarna hafva så vidt känt är lyftats af egendomsegaren, och visserligen hafva torpare och tjenare på egendomen icke direkt fallit socknens fattigvård till last; men något magasin, eller någon detsamma motsvarande fond, finnes icke, och någon förbindelse för egendomsegaren att utöfver hvad lag stadgar i förhållande till den öfriga socknen själf sörja för sina underhafvande existerar ej heller. Rättsligen är ju denna sak längesedan preskriberad, likasom äfven fattigvården sedan dess väsentligen ändrat karaktär; men för så vidt någon moralisk förpliktelse möjligen funnits qvar, får väl densamma anses inlöst genöm den gåfva af 2,000 F:mk, hvarmed den nuvarande egarinnan d. 1 dec. 1887 bidrog »till bekostande af nödiga inventarier till socknens nyinköpta fattiggård äfvensom till öfriga med inredningen förenade utgifter» (VIII. 23).

Hvad den inre *ordningen* på egendomen beträffar, så är den bestämd dels genom häfd och kontrakt, dels genom ofvan intagna tryckta föreskrifter. Torpdagsverkena skola på kallelse fullgöras, vid äfventyr af plikttag. Samma påföljd drabbar torpare, som utan lof från gården i sitt arbete begagnar de i gårdens tjenst anstälde spanmålsdrengar eller deras hustrur. Dagsverkstiden är från kl. 5 morgonen till 8 om afton, med måltidsrast 8—9 och 1—2, men under tiden 1 okt. —25 mars från dagning till skymning med rast emellan kl. 12 och 1. — Alla intagor äro förbjudna. Främmande kreatur få icke utan gårdens tillstånd till bete å torpets egor emottagas. Uppsägning sker före Thomedag, hvarefter afflyttning eger rum d. 1 påföljande november, då vanlig höstsådd bör vara förrättad, vårsädesländerna upplöjda, spillningsfällan hoplagd och erforderligt torfförråd upptaget, äfven-

som allt under året inbergadt boskapsfoder i behåll. Torparen vinlägge sig om flit och ordning i sitt jordbruk samt ett nyktert, sedligt och stilla lefverne, och ställe sig till efterrättelse de föreskrifter till lägenhetens bästa, som honom af egendomsegaren meddelas. Beträdes han med lättja och liderlighet så att torpet uppenbarligen vanvårdas, eller afför obehörigen boskapsfoder eller skogsprodukter, är egaren berättigad att när som helst honom från torpet uppsäga och afflyttningstiden efter sitt godtfinnande bestämma. — Gårdens trögård och park voro förr och så länge friherre J. A. von Born lefde, genom högt vite, skyddade mot intrång af obehöriga personer. Efterlefnaden häraf lemnar numera åtskilligt öfrigt att önska, men kan väl när man så vill med allvar främjas — Brandvakt gick om nätterna tidtals fordom, exempelvis år 1819, äfvenså emellanåt under senaretider. För eldsvåda har gården gått jemförelsevis väl fri; icke så alltid för tjufvar, dock lyckligtvis i regel hemma från andra trakter.

Kamerala, kommunala och kyrkliga förhållanden.

Egendomens nuvarande mantalsstorlek är för:

Gammelbacka frälsesäteri	1½	oförmedl. mantal.
Pepot	1	" "
Estbacka enstaka frälsehemman	½	" "
Estvik	⅙	förmedl. "
Stor Öhmans skattehemman	½	" "
Lill	½	oförmedl. "

I 1782 års värderingsinstrument uppgifves Gammelbacka säteri vara 2 mantal, och i 1845 års specialjordebok finnes derom antecknad: »har ej förut egt mantal i jordeboken, det som begagnats vid prestval och bränvinsarrende är nu infördt» (med 1½) (V. 3 a).

Stor Öhmans hemman synès emellan år 1710 och 1739 hafva blifvit förmedladt från 1 till ½ mantal (E. IV. 1).

Estvik hemman åter har genomlefvat en kameral roman af ganska invecklad art. Åtminstone redan år 1684 var det öde, i 1710 års jordebok upptages det ännu med sitt alntal, medan ett fjärde hemman i byn, äfven om ett mantal, men utan alntal, är antecknad såsom »förfallet», och i 1739 års jordebok är äfven Estviks alntal utelemnadt. År 1795, några år efter det öfverstelöjtnant Nordensköld på förut beskrifvet sätt åtkommit hemmanet och fått dess egor utbrutna — icke efter mantal utan efter det gamla alntalet —, sökte han förmedling af detta hemman, hvars »hela mark består af en stenmalm utan ringaste uppodlingslägenheter, omgif-

ven af gallstränder*) alldeles öppna för hafsvågen, således af värsta slaget.» Efter det undersökning vid häradsrätten d. 30 april 1796 egt rum, försiggick d. 20 juni 1797 förmedlingsskattläggning, dervid hemmanet enhälligt ansågs böra åsättas endast $\frac{1}{12}$ mantal och föreslogs till åtnjutande af 20 års frihet från all skatt; men Kammarkollegium, till hvars pröfning skattläggningen öfverlemnades, ogillade i bref af d. 20 jan. 1801 densamma, alldenstund hemmanets ängsafkastning, uppodlingsmarkens vidd och öfriga egorymd icke voro i förmedlingsinstrumentet upptagna, och förklarade d. 25 juni 1805 att hemmansegaren, som hade all anledning att söka förmedling, vore obetaget att söka ny sådan. Så skedde ock, ny undersökning försiggick vid häradsrätten d. 28 nov. 1806, kronofogden tillstyrkte i d. 21 juli 1810 afgifvet utlåntande hemmanets förmedling till $\frac{1}{6}$ mantal, och landshöfdingen ansåg i utslag af d. 3 april 1811 Kronans rätt och säkerhet samt egarens egen utkomst fordra bifall till förmedlingen; men — Hans Kejs. Maj:t, hvars nådiga pröfning utslaget hemställes, fann i bref af d. 28 maj 1812, på Kammarkollegii förra skäl och då ej heller behörig karta åtföljt, skäligt i så måtto ogilla och ändra utslaget, att om sökanden ville förmedling å hemmanet tillgodonjuta, han först egde, på sätt Kgl. brefvet d. 1 okt. 1804 föreskrifver, låta om ny skattläggning besörja**). — Dermed afstannade hela frågan för mer än ett halft sekel. Först 1874, sedan hemmanet två gånger bytt egare, åter-

*) Ofruktbar — sandig och stenig — strand.

**) Emellertid hade hemmanets egare år 1810, ehuru naturligtvis förgäfvnes, klagat öfver vägaskiftet och begärt anstånd med utskylders erläggande, allt med hänsyn till den blifvande förmedlingen (E. IV. 6, 7).

upptogs saken af friherre J. A. von Born, närmast med anledning af hållskjutsningsbördans stegring — och antagligen äfven med hänsyn till förestående nytt landsvägskifte i socknen. Guvernören förordnade såsom vanligt till förmedlingsskattläggning, hvarförinnan äfven de odlade egorna ånyo af landtmätare affattades; men äfven denna gång var frågan nära att komma på grund, i ty att länelandtmätaren i afgifvet utlåtande upplyste att storskiftet i Emsalö by ej blifvit slutfördt. Under en mindre energisk ledning än friherre J. A. von Borns skulle väl förmedlingsfrågan blifvit på detta grund sittande; men sedan han lyckats få storskiftsafslutningen, hvars betydelse var allenast formel då han sjelf egde alla tre hemmanen i byn, begränsad till skifte af fiskevattnet samt rågång och rösläggning, på det icke denna sedan 1795 anhängiga fråga möjligen måtte »hinna en ålder af ett fullt sekel, innan den voro mogen för pröfning», fann omsider guvernören, i utslag af d. 12 dec. 1876, som af Hans Maj:t d. 1 maj 1877 slutligen faststälts, skäligt att, på sätt af samtliga vederbörande föreslagits, bifalla det mantalet å Estvik nedsattes till $\frac{1}{6}$ samt frälseräntan i jordeboken och förändringsextraktet utfördes med F:mk 1: 4, kommande den beviljade nedskattningen att från och för 1876 tillgodonjutas (E. IV. 14 m. fl.).

I afseende å *kronoutskylderna* sönderfaller egendomen i tre par: Gammelbacka och Pepot, hvilka såsom säterier äro fria all annan utskyld, än de år 1891 till Kronan indragna bro- och skallfogdekapparna*); Estbacka och Estvik frälsehemman, som erläggga en ringa del af ordinarie räntan, kronotionde, tingsgästning (och tings-

*) 11 liter spannmål för hvarje hemman och i förhållande dertill af hemmansdel.

husbyggnad) samt bro- och skallfogdekappar; äfvensom Stor- och Lill- Öhmans skattehemman, de der härutöfver erlægga augmentsräntor och landtdagsmedel *).

Väg- och brobyggnad åligger alla lägenheterna. Det äldre, förmodligen 1809 afslutade (E. IV. 6) väg- och broskiftet upphäfdes genom guvernörens utslag af d. 30 mars 1874, hvarpå beredning till nytt skifte egde rum d. 3 april 1877 (V. 12), och sjelfva skiftet, efter särskilda omgångar, d. 17 oktober 1884 vann fastställelse. Den vägalängd, som det enligt detta skifte åligger egendomen att underhålla, utgöres af 54 meter för Estvik, 374 m. för Pepot, 506 m. för Gammelbacka och 182 m. för Estbacka, eller sammanlagdt 1,116 meter, placerade på stora landsvägen, å ömse sidor om Dregsby väggrinden, samt fördelade med 320 m., österifrån räknadt, på sjelfva Gården och återstoden 796 m. på de åtta äldre jordtorpen (V. 13), hvaremot Nytorp (= Smedens) och Nykulla (= Skräddars) deltaga i underhållet af vägen från malmen till Gården, samt Nybacka, som har lång egen väg, är fritt. Den vester om Dregsby-grinden ledande bron, Kungsbro kallad, hör icke till vägskiftet, men i Kullåbys bro har Estvik sig **) tillskiftad en andel af F:mk 27:79 af hela brovärdet 275 F:mk. Stor- och Lill- Öhmans åter, såsom f. d. lotshemman, hafva ännu icke fått sig vägalotter eller broandelar tillskiftade, utan erlægga till kommunen ett motsvarande bidrag i penningar. I Borgå bro, hvars underhåll enl. Kgl. resol. af d. 14 juli 1772 på 23 § af allmogens enskilda besvär vid 1772 års riksdag åligger staden till »en liten del» och i öfrigt kringliggande landsort, ansvara Gammelbacka, Pepot och Est-

*) Dessa på senare tider dock icke debiterade.

**) Broandelen åligger enl. kontrakt landbon att underhålla.

backa, enligt d. 8 okt. 1883 af guvernören faststald brodelning, med ett brovärde af F:mk 500: 34 af hela brovärdet 12,886 F:mk. Denna bro, hvars längd i skiftesinstrumentet uppges till 189 eller 200 fot, motsv. 56 å 59 meter, har i olika former varit föremål för tvist. På 1850-talet lyckades Borgå stad utverka guvernörens resolution att den vid då nödig ombyggnad skulle flyttas några famnar nedåt ifrån den plats, der den då i öfver ett sekel stått, och sökte undandraga sig vidare deltagande deri än sjelfva strandkistan mot staden; men båda försöken misslyckades (V. 9*), och 1858 återuppygdes bron på sitt förra ställe men med stenkistor, för en kostnad af inalles närmare 32,000 F:mk, deraf på Gammelbacka egendom sig belöpte inemot 2,200 F:mk. D. 10 juni 1877 uppbrann denna bro till följd af gnistkastning från en under densamma farande ångbåt, och det räckte fulla fem år innan det lyckades brodelegarene att genom rättegång**) af ångbåtens rederi utbekomma skadeersättning derför med omkr. 18,000 F:mk. Bron hade emellertid 1878 nybygts på samma ställe för en kostnad af öfver 20,000 F:mk, särskilda förbättringar och upprätthållandet af provisionel färjtrafik deri inberäknade. Den tilltagande trafiken till jänvägsstationen gör emellertid denna brounderhållstunga dag för dag kostsammare.

Tillförene är antydt huruledes den kortare vägen till Haiko förbi Bertils torp kom att utan ansvarspåföljd få begagnas; men lika förgäfves yrkade äfven Haikoegaren 1842 skyldighet för egaren af Gammelbacka att bygga och underhålla samma väg (V. 3), utan har enligt

*) Tack vare friherre J. A. von Borns ingripande.

**) Enligt deras uppdrag utförd af representanten för Gammelbacka egendom friherre V. M. von Born.

sedermera träffad enskild öfverenskommelse Haiko underhållit vägen från Gammelbacka-bron till Haiko, Gammelbacka åter bron samt vägen derifrån till malmen *). — Hammars-vägen åter är ursprungligen en gårdens och dess torps ekonomi-väg, den arrendatorn af Hammars lika med dem eger begagna samt underhålla, om de den i bättre skick åstunda (IV. 5).

Innan vattnet öster om Svinö, på förutbeskrifvet sätt, tilldömts Gammelbacka, hade Borgå stad öfver det samma utstakat den vinterväg, som af Stensböle, Bjurböle och Kråkö der begagnades till staden; men derefter hade staden upphört att i detta onus taga del. Såsom en förment konsekvens af vattnets förklarande för Gammelbacka egendoms tillhörighet yrkades kort derefter egendomens åläggande att utstaka motsvarande del af denna vinterväg, hvilket äfven af guvernören godkändes; men genom Hans Maj:ts utslag af d. 14 dec. 1858 frikallades egendomen från utstakningen af denna dess egor icke berörande och för dem helt och hållet obehöfliga väg (V. 5). — År 1871 yrkade åter Varlaks och Bengtsby-boerne på Emsalölandet de vägbyggnadsskyldiges i socknen förpligtande att bygga en väg från Haiko gård till Kuggen och öfver Emsalö till Varlaks och Bengtsby samt att hålla öfverfartsfärja; men i enlighet med kommunalstämmans åsigt och friherre J. A. von Borns jemlikt dess uppdrag afgifna förklaring förkastades detta yrkande (V. 10). Deremot kontraherades emellan egendomen och öfriga lägenheter å Emsalö 1895 om rätt att draga väg öfver Emsalö bys mark och begagna ångbåtsbro vid Kivitakaviken (E. III. 10).

*) I hvars underhåll äfven Nytorp eger del. (III. 39).

Kommunens landsvägs- och brofond uppgick d. 1 jan. 1895 till 17,734 F:mk.

Hållskjuts utgöres för Estbacka och Estvik samt efter det lotshemmansinrättningen numera upphört, äfven af Stor- och Lill-Öhmans; likaså *kronoskjuts* och *inkvartering*, dock frälsehemman endast vid större tåg och marscher, och då blott till hälften mot andra, såvida ej högsta nöd i krigstid fordrar likhet. Landbon å Estvik svarar emellertid för »de kronoskjutser, som påfalla hemmanet».

I *tingshusbyggnad* deltagar egendomen för Estbacka och Emsalö, och sedan 1893 är en kommunal tingshusbyggnadsfond under bildning.

I *kommunalt* hänseende bildar egendomen, jemte Dregsby*) ett särskildt folkskoldistrikt, dock utan åtnjutande af samma ekonomiska förmåner, som öfriga distrikt (VII. 7). — I sockens vid Tjusterby qvarn belägna vestra spanmåslånemagasin, hvars behållning d. 1 jan. 1894 utgjorde 1,397 hekt. råg och 2,270 F:mk kontant, är egendomen delaktig med en insats af 6,87 hekt. af hela insatsen. Nya stadgar för detta magasin antogos den 21 sept. 1887. — Enligt de vid kommunalstämma d. 18 juli 1880 fastställda taxeringsgrunder har egendomen sig sammanlagt 85 jordören pålagda, motsvarande en nettoinkomst af 17,000 F:mk**). — För kommunen gälla: en d. 26 mars 1892 antagen helsovårdsordning med ändringar af d. 27 sept. s. å. och d. 21 dec. 1893 samt tillägg om kommunalläkares anställande af d. 18 sept. 1893;

*) Borde vara Haiko, i hvilket syfte äfven ett förslag sedan augusti 1895 är vid kommunalstämma beroende.

***) Af de Gammelbacka säteri åsatta 73 skattören torde 43 vara egarinnans personliga.

städslingsstadga af d. 25 maj 1889; vitesförbud för svin-
 kreaturs löshållande af d. 6 juli 1879; fiskeriförening af
 d. 10 februari 1878 med ändring af d. 17 mars 1879
 och 10 febr. 1884. — Till kommunalväsendets utveckling
 medverkade i den mån hans embetsverksamhet medgaf
 friherre J. A. von Born, särskildt såsom revisor (V. 8, 9);
 och såväl i kommunala, som andra landsbygden rörande
 förhållanden höll han noga på iakttagande af lag och
 laga former (V. 4, 6, 7, 11).

I afseende å egendomens *kyrkliga* förhållanden för-
 tjänar nämnas följande. — I kyrko- och kyrkogårdsbygg-
 nad deltaga alla mantalsatta lägenheter. Denn tunga
 kändes föga, förr än efter 1880—82, då kyrkan undergick
 en dyrbar och delvis onödig reparation (för öfver 40,000
 F:mk), med den påföljd att dryga afgifter sedermera
 åtskilliga år måste uppbäras af landsförsamlingen, som
 eger $\frac{2}{3}$ af kyrkan. Under arbetstiden väcktes af kyrko-
 rådet fråga om att de i kyrkan hängande tre adliga
 vapensköldarna, af ätterna Adlercreutz, Ramsay och Bild-
 stein*), skulle skänkas till Fornminnesföreningen eller
 något annat historiskt samfund; men såväl då, vid kyr-
 kostämman d. 31 okt. 1880, som äfven vid en senare kyr-
 kostämman d. 1 sept. 1889**), föranledd af kyrkorådets
 (egentl. dåmera afl. biskop Hornborgs) motsträfvighet,
 beslöt församlingen genom omröstning att skölderna efter
 nödig befunnen uppputsning skulle återupphängas på sina
 förra platser, hvilket äfven, tack vare särskildt den kände
 arkivforskaren pastor Ad. Neovius' verksamma intresse,

*) Den såsom egare af Gammelbacka tillförene omnämnde
 öfversten friherre Kristoffer Konrad Bilsteins, † d. 16 febr. 1752.

**) Der friherre V. M. von Born, såsom ombud för Gammel-
 backa egendom, häfdade det gamlas rätt

omsider kommit till utförande (VIII. 22 samt Ö. N. 1882 n:o 82). — Kyrkogården, vackert belägen på den s. k. Näsebacken blef för några år sedan ansenligt utvidgad och schaktad, för bekostande hvaraf uttaxering fortfarande årligen pågår. — I kyrkan disponerar Gammelbacka, enligt beslut fattadt vid socknestämman d. 16 aug. 1795, tillsammans med Gammelgård öfversteboställe samt Kiala, Jackarby, Dregsby, Sannäs, Boe, Haiko och Hindhår egendommar, de två främsta bänkarna på den s. k. adelsläktarn, med 5:te bänken såsom reserv. — I prestgårdsbyggnad deltagar egendomen för Estbacka, Estvik, Stor- och Lill-Öhmans.

Afgifterna till pastor och landskapellanen erläggas t. v. enligt en den 12 maj 1854 fastställd förening (V. 4), enligt hvilken Gammelbacka och Pepot, som ej äro tiondesatta, skulle beräknas till 2 t:rs tertial tillsamman, samt pastor för hvarje tertialkappe egde undfå $\frac{1}{2}$ skålp. smör, 5 kopek silfver i qvicktionde samt $\frac{2}{3}$ kappe råg i ersättning för tionde af rotfrukter, lin, humle m. m. samt likstol, förutom 2 lisp. saltad strömming för hvarje not, äfvensom kapellanen, utöfver sin gamla efter mantalsstorlek utgående spanmålsaflöning, tillerkändes 50 kopek silfver för hvarje helt förmedladt mantal. Orgelnisten uppbär af hvarje säteri $\frac{1}{2}$ tunna råg, förutom 20 penni af hvarje kyrkoutskylder betalande person, och klockaren af frälse- och skattehemmans rökar 3 kappar råg per hel rök*). Kyrkoväktaren tillkommer 1 kappe råg från hvaje lägenhet, och klockringarne F:mk 1: 50 per mantal. — Påskören uppbäras med 6 penni för hvarje besuten nattvardsgången person och 96 p. af spanmålstorpare, statdrängar

*) Enligt lag 1 kappe råg, 1 kappe korn och 1 kappe hafra.

och sytningshjon, som hafva eget hushåll, samt vinören med 12 penni för hvarje nattvardsgången — alt årligen. — Till följe af nåd. förordningen d. 5 aug. 1886 ang. reglering af presterskapets aflöning hade ett förslag till nya aflöningsgrunder och fördelning utan meningsskiljaktighet uppgjorts; men, emedan det lärer synts Kejs. Senaten såsom om den föreslagna aflöningens belopp icke med afseende å socknens förmögenhetsförhållanden vore tillräcklig, har frågan återremitterats till ny behandling af regleringskomitén, som egde utreda till hvad belopp denna aflöning enligt gällande författningar kunde uppbringas. Vid kyrkostämman d. 9 april 1895 i församlingen undandrog sig dennes medlemmar enhälligt hvarje vidare medverkan till den afsedda, emot författningens anda och mening stridande uppskrufningen af lönevilkor, som redan nu mer än väl motsvara presterskapets sociala ställning och arbete i närvarande tid.

Specificerade efter de särskilda lägenheterna och de olika ändamålen stiga samtliga ofvan uppräknade utskyl-der till följande i metriskt mål och vigt uträknade belopp:

	Till Kronan						Pastor						Kapellan	
	Rubel ränta	Frälse ränta		Krono tionde ¹⁾	Tings- gästn. ²⁾	Bro- och skallf. ¹⁾	Råg ³⁾	Smör	Fisk	Kontant		Råg	Kontant	
		Mk	p.							Mk	p.		hekt.	kg.
	Rubl.			spann.	spann.	spann.	hekt.	kg.	kg.	kg.	kg.	hekt.	hekt.	Mk
			liter	liter	liter									
Gammelbacka .	—	—	—	—	11	2,64	7,65	—	—	7	20	0,825	3	—
Pepot	—	—	—	—	11	1,76	5,10	—	—	4	80	0,825	2	—
Estbacka	—	2	64	71,5	11	0,50	1,42	—	—	1	33	0,413	1	—
Estvik	—	1	4	24,7	11	0,17	0,50	17	—	—	47	0,220	—	33
Stor Öhmans .	46:60	—	—	60,5	11	0,40	1,37	17	—	1	10	0,413	1	—
Lill Öhmans . .	35:50	—	—	60,5	11	0,40	1,37	17	—	1	10	0,413	1	—
Summa	82:10 ⁶	3	68	217,2	66	5,87	17,41	51	—	16	—	3,109	8	33

	Orgel-nist		Klock-kare		Kyrk-våk-tare		Klock-rin-garne		Kommunen				Summa (utom snör o. fisk)			
	Råg	liter	Råg	liter	Råg	liter	Kontant		Jordöre-tal 4)	Väg- och brobyggn. Mk	Öfrig kon-tant 5)		Spannmål	Råg	Kontant	
							Mk	p.			Mk	p.			hekt.	Mk
	liter	liter	liter	liter	liter	liter	Mk	p.	Mk	p.	hekt.	Mk	p.	hekt.	Mk	p.
Gammelbacka .	41,3	—	—	—	5,5	2	25	30	—	—	103	80	0,110	3,933	116	25
Popot	41,2	—	—	—	5,5	1	50	20	—	—	69	20	0,110	3,052	77	50
Estbacka	—	16,5	16,5	—	5,5	—	75	7	—	—	28	7	0,990	7,133	33	79
Estvih	—	16,5	16,5	—	5,5	—	25	4	—	—	15	12	0,522	0,610	21	21
Stor Öhmans .	—	16,5	16,5	—	5,5	—	75	12	40	40	45	37	0,880	1,033	321	22
Lill Öhmans . .	—	16,5	16,5	—	5,5	—	75	12	40	40	45	37	0,880	1,033	265	72
Summa	82,5	0,66	0,66	33	6	25	85	80	306	93	3,492	10,80	831	69		

1) Får erläggas in natura eller i kontant efter årets medelmarkgångspris.

2) Erläggas i penningar efter årets medelmarkgångspris.

3) Deraf $\frac{2}{3}$ tertial och $\frac{1}{3}$ föreningsråg.

4) Hvert öre motsvarar en årsinkomst af 200 F.m.k.

5) För 1893.

6) Hvarje rubel å omkr. 5 F.m.k i markgångsvärde.

Penningvärdet af dessa utskylder kan beräknas sålunda:		Mark	p.
Kontant, incl. rubel- och frälseränta		831:	69
Spanmål, 3,492 hekt. à 12 F:mk		41:	90
Råg, 10,2 hekt à 14 F:mk		151:	20
Smör, 17,41 kg. à 1: 80		31:	34
Saltad strömming 51 kg. à 14 p.		7:	14
		<hr/>	
		S:a	1,063: 27

Härtill kommer värdet för:

Väg- och brobyggnadsbesväret, å 80 F:mk per mantal	353:	33
Skjutsningstungan, approximativt	40:	—
Kyrko-, kyrkogårds- och prestgårdsbyggnad	100:	—
Tingshusbyggnad och tingsgästning (af obesutne)	100:	—

Och för att vinna en öfverblick af allt hvad som på godset, såväl för jorden som af dess bebyggare, till det allmänna i direkta utlagor och besvär presteras, bör tilläggas:

Mantalspenningar för omk. 150 m. o. 150 kv.	450:	—
Personlig fattigafgift	450:	—
Öfrig kommunal beskattning för omkring 125 inkomstören	500:	—
Påskören till pastor af besutne omkring	3:	—
Kontant af obesutna rökar omkr.	60:	—
Vinören af alla nattvardsgångna	40:	—
	<hr/>	
	S:a	S:marum 3,063: 60

Af denna summa, 3,060 F:mk årligen, utgår i enlighet med ofvanstående specifikation:

Till Kronan och andra allmänna samhällsinrättningar omkring	1,383:	—
„ kommunen omkring	1,257:	—
„ kyrkan och dess tjenare omkring	423:	—

motsvarande ungefär F:mk 6 för hvarje mantalsskrifven, eller F:mk 10 för hvarje arbetsför person.

Af samtliga dessa utskylder och onera belöper sig på Gården ett värde af omkr. F:mk 1,323, deraf F:mk 836 drabba Emsalö.

Arkiv och samlingar.

Arkivet omfattar endast egendomen och dess förhållanden, men är ganska rikhaltigt samt, tack vare särskildt friherre J. A. von Borns också på detta område ordnade verksamhet, mycket fullständigt och, hvad de äldre urkunderna beträffar, delvis försedt med pålitliga afskrifter med hans prydliga handstil.

Den äldsta arkivförteckning, som finnes i behåll, är en d. 10 april 1639 af fru Gertrud von Ungern på Gammelbacka uppgjord specialnota på »alle dee bref, såm blifver sendt till den högloflige kongl. hoffräät» i förut beskrifna emot hennes åtkomst till egendomen väckta klandertvist (I. 8), upptagande 23 särskilda dokument. En i någon mån fullständigare förteckning för Gammelbacka säteri ingår i det d. 15 sept. 1772 efter öfverstelöjtnanten Palmstruch upprättade bouppteckningsinstrument, der enligt en fordom icke ovanlig, efterföljansvärd sed, »skrifter och handlingar» upptagas främst, under 28 nummer, — af hvilka alla utom N:ris 23, 27 och 28 finnas i behåll.

Det första fullständiga registret är uppgjordt af majoren Blåfield, som under sin korta egotid 1778—81 äfven på detta område visade sig såsom en verksam och insigtsfull man. Fördeladt i två prydligt uppgjorda häften, det ena för Gammelbacka, det andra för Pepot, upptager registret resp. 36 och 19 numror, hvilka äfven till största delen återfinnas på sjelfva dokumenterna. I dessa registret hafva sedermera landshöfdingen von Born och friherre J. A. von Born tilläggsvis infört resp. 12 + 54 och 15 numror, förutom för Emsalö och Estvik nytilkomna 31. Af Gammelbacka registernumrorna saknas numera N:ris 27, 29—31, 34, 36 och 50, af Pepots litt. a och c samt af de der tillagda, N:ris 39, 43, 49, och 52 b, äfvensom af Emsalö-handlingarna N:ris 1, 16 och 17 — samtliga utan nämnvärdt intresse eller betydelse för egendomen.

Friherre J. A. von Born bragte slutligen arkivet till ordning och fullständighet samt upprättade ett nytt i någon mån systematiskt register, i litt:ris A—F, upptagande inalles omkr. 270 numror, förutom under Veckoskihemmanen 50 N:ris.

Under den nuvarande förvaltningen har arkivet tillökats med senare tiders handlingar, strängt systematiskt uppstälts och registrerats i följande ordning:

Gammelbacka, Pepot och Estbacka:

	antal numror
I. Egareföljd och åtkomst, från 1595	43
II. Egotillhörigheter och råer samt rättegångar derom, från 1545	40
III. Kontrakt och syneinstrument för jordtorp, från 1725	43

IV.	Kontrakt om tomter, täppor, vatten och vassor, från 1801	65	
V.	Utskylder och onera; brandförsäkring; från 1734	20	
VI.	Åverkan och intrång, vitesdomar; från 1726	19	
VII.	Folkskolan, från 1882	9	
VIII.	Diverse, från 1690	30	269

Emsalö:

I.	Egareföljd och åtkomst, från 1768	16	
II.	Egotillhörigheter och råer; vitesdom; från 1771	13	
III.	Kontrakt, från 1794	9	
IV.	Utskylder och onera, brandförsäkring; från 1787	14	52

Diverse:

a.	Historik och arkivregister	6	
b.	Dupletter och afskrifter	10	
c.	Statistika	12	
d.	Bref m. m.	19	
e.	Mantalsskrifningar 1814—16, 1818, 1827—29, 1832—35, 1837—50, 1856, 1894	26	
f.	Byggnads- m. fl. ritningar, från 1830	17	
g.	Kartor: landtmätare- 19, privata 7, från 1699	26	
h.	Räkenskaper, från 1811 temligen, och från 1851 alldeles fullständiga*), omkr.	84	200

Summa 521**)

*) Utom 1873—74 och 1874—75 årens konto och dagsverksböcker samt förstnämnda års likvidbok, hvilka på oförklarligt vis förkommit. — I detta sammanhang kunna följande inspektorer å egendomen antecknas:

Fördeladt i fem större kapslar, förvaras det egentliga arkivet, jemte räkenskaperna före, och hufvudböckerna efter 1851, i en dokumentkista, som, för eldfarans skull å det ofta obebodda Gammelbacka, sedan några år tillsvidare funnit plats i Sarvlaks brandfria trapphvalf.

Några nämnvärda arkivforskningar med samma sorgliga resultat, som i Sarvlaks' (jempf. Sarvlaks-boken sid 115 och följ.) och andra egendomars urkundsamlingar, har detta lilla men goda arkiv icke varit utsatt för: dels synes innehållet icke varit tillräckligt frestande, dels var egarens vaksamhet kanske större. Något historiskt eller familjearkiv finnes här icke, utan äro alla sådana urkunder samlade på Sarvlaks.

Boksamlingen består af omkr. 500 band, förutom obundna arbeten, och omfattar till det mesta rättsvetenskap, historia, landtbruk och skönliteratur, hopbragt under landshöfdingens och friherre J. A. von Borns tid. Den är ännu icke som sig bör ordnad.

Taflor i oljefärg finnas icke många. Nämnvärda äro följande:

På Gammelbacka:		På Pepot:	
† 1690	Arvid Persson (Holm),	† 1667	Sven Falk
efter	„ Måns Carlsson,	1698	Gustaf Ersson,
	senare en Nyman,		
	„ Måns Persson,		
omkring.	1725 Henrik Spri(n)tz,		
	omkr. 1799 Jonas Johansson,		
	1811—35 G. A. Erlandt † 1836,		
	1836 Joh. Granroth,		
	1837 löjtnant Marin,		
	1839—44 Aug. Lindqvist,		
	1845 K. A. Waksam,		
	1847—49 Aug. Hagelstam,		
	1850—76 Wilh. Granberg.		
	1876— Gabr. Sevelius.		

**) Deraf en del, särskildt i a, c, f—h, består af kollektivnumror.

- N:o 1 porträtt af landshöfdingen *Samuel Fredrik von Born*, bröststykke; måladt 1829 af Johan Lind;
- N:o 2 d:o af den förres maka *Katarina Elisabet v. Morian*, bröstbild; måladt 1828 af J. Lind;
- N:o 3 d:o af friherre *Johan August von Born*, bröstbild; måladt 1850 af J. Lind;
- N:o 4 d:o af den sistnämndes maka *Hedvig Lovisa Fransiska von Haartman*, bröstbild; måladt 1850 af J. Lind;
- N:o 5 d:o af deras döttrar *Fanny Elisabet* och *Naëma Charlotta von Born* såsom barn, bröststykke; måladt 1850 af J. Lind;
- N:o 6 d:o af sonen *Karl Fredrik von Born* på dödsbädden, bröstbild; målad 1853 af J. Lind;
- N:o 7 d:o af sonen friherre *Viktor Magnus von Born* d. y., bröstbild; sign. »B. Reinhold 1877»;
- N:o 8 d:o af dottern *Helena Rosina von Born*, bröstbild; sign. »B. Reinhold 1877»;
- N:o 9 d:o af sonen friherre *Frans Mikael von Born*, bröstbild i miniatyr; sign. G. Berndtson 1883 *);
- N:o 10 d:o af dottern *Hanna Maria von Born*, liten bröstbild i aqvarell; målad af B. Reinhold 1877.
- N:o 11 d:o af friherre *J. A. von Born*, såsom landtmarskalk, bröststykke; sign. »A. Edelfelt 1878», och utgörande en dupplett af landtmarskalksporträttet på Finlands Riddarhus.
- N:o 12 d:o af geheimerådet friherre *L. G. v. Haartman*, bröstbild i miniatyr **);
- N:o 13 d:o af skalden *Joh. Ludv. Runeberg*, på ålder-

*) Gåfva af friherre V. M. von Born.

***) Farbror till N:o 4; från statsrådet C. D. von Haartmans sterbhus.

domen; oval bröstbild, efter fotografi målad och sign. »B. Reinhold 1877» *);

N:o 14 Vinterlandskap, sign. »Hj. Munsterhjelm 1871»;

N:o 15 Sommarlandskap, sign. d:o 1873»;

N:o 16 Stockholm från Djurgården, efter Billmark; sign. M. v. W(right) 1854»;

N:o 17 Gumma läsande bibeln; sign. »F. A(hlstedt) (18)69».

N:o 18 Landskap, gammal holländsk tafla, osignerad.

Dessutom finnes ett antal kopior och andra oljefärgstaflor, målade af Frih. J. A. von Born såsom studier hörande till forna tiders uppfostran, samt af hans syster Charlotta.

Skulptur-arbeten finnas endast två: porträttbyster af statsrådet *C. D. von Haartman*, modellerad 1875 af Walter Runeberg och sign. »W. Rbg 1875», samt af hans maka *Maria Helena Rosina Franxén*, gjord af

Bland gravyer kunna nämnas en af Göran Magnus Sprengtporten, ställets forne egare, sign. G. H. och försedd med rysk text, samt en, kolorerad, af konung Oskar II i Sverige.

Af taflorna förvaras N:ris 11, 14 och 15 samt porträttbysten af *C. D. von Haartman* t. v. i Helsingfors. Tvenne år 1877 af *B. Reinholm* målade porträttlandskap af Gammelbacka finnas hos dottern fru *Hanna Palme* i Stockholm, som äfven eger ett 1894 af *Alb. Edelfelt* måladt porträtt af den nuvarande egarinnan. —

Bland kuriosa kan slutligen antecknas ett par såsom portstolps-knoppar numera använda stora bomber, under orientaliska kriget nedfallna på Emsalö utan ty åtföljande söndersprängning.

*) Inköpt af Friherre *V. M. von Born*.

Återblick.

Gammelbacka egendoms öden hafva såsom af det föregående synes, varit enkla, men ganska omvexlande. Dess historia företer icke, likasom t. ex. Sarvlaks', en 450-årig egareföljd från far till son eller dotter, eller till broder eller syster, och det eger sålunda icke århundradens mäktiga traditioner såsom ett familjegods. Det bär icke heller i någon högre grad prägeln af ett dominerande herresäte. Men mot bakgrunden af dess lummiga parker teckna sig liffullt konturerna af mången fräjdad ätt och ryktbar landsman.

Tre gånger hafva, så långt häfdernas ljus når, Gammelbacka och Pepot såsom åtskiljda gått från ätt till ätt i köp, och lika många gånger såsom återförenade. Ätten Ållongren, deras första egare och framstående på sin tid, är längesedan utgången. Hvardera godsen hafva egts af kvinliga medlemmar af den ärorika Wrede'ska ätten, Pepot derjemte af en Creutz. De kända ättenamnen Berndes, Mörner och Bildstein tangera Gammelbacka egendoms historia, de icke mindre bekanta Fincke, Tavast och Stenbock höra till Pepots. Dyster skymtar i egaregalleriet Sprengtportens trolösa bild, och från omfamningen af hans ätt synes godset haft svårt att lösrycka sig. Det lyckades dock för snart 100 år sedan, och omsider öfvergår egendomen till den v. Borska ätten och förblifver sedan dess andra familjegods.

Gammelbacka och Sarvlaks egendomars histora företer äfven i öfrigt en och annan parallel, som må påpekas. Samma trohet mot laglig konung bragte 1599 deras egare

— Nils Olofsson på Gammelbacka och Ivar Tavast på Pepot samt Lars Mårtensson på Sarvlaks — under stupstocken samt godsens under Kronan, som dock med dem benådade deras enkor. Svåra öden genomgingo begge egendomarna under »stora ofreden — Sarvlaks »ruineras» och Pepot brändes —, och vid Pepot finnes ännu längs åkerkanterna spår af krigarenes skyttegrafvar. Likasom Sarvlaks ända till långt in på 1700-talet med bekymmer nödgades skydda sig mot Karl XI:s reduktion, voro Gammelbacka och Pepot — hvilka emellertid gingo fria alla sådana angrepp (VIII. 7) — under 1700-talet föremål för svåra och mycket långvariga eganderättstvister. Hvardera egendomen förvärfvade sig i början af detta sekel ett skärgårdshemman såsom utgård, Sarvlaks år 1802 Fantsnäs och Gammelbacka 1805 Emsalö, och hvardera lyckades omsider, 1878 och 1867, genom tillköp konsolidera dessa utgårdar.

Bland Gammelbacka egendoms äldre egare hafva särskildt Friherre Fabian Berndes och major Blåfield gjort sig å egendomen minnesvärda: båda genom värnande inlägg i lösningen af Svinö-frågan, och Blåfield särskildt äfven genom ett kraftfullt ingripande i odling och öfrig ekonomi. Trots sin korta föga mer än 2-åriga besittningstid hann denne ej blott genom rågång och rättgångar säkerställa egendomens egoförmåner samt förbättra hus och byggnader, utan äfven »med mycken kostnad» dika och rödja dittills obrukade delar af Storängen, hvilken, på sätt förut är beskrifvet, var anordnad för öfvervattning. Från S. F. och J. A. von Borns tider bär egendomen i dag som är många märken af pryddlig omvårdnad och klok hushållning, och under den nuvarande

förvaltningen hafva fullständigt vaxelbruk år 1883, samt bättre ordnad skogshushållning 1884 införts.

Ganom sitt goda läge — nära stad och ej långt från Helsingfors, med goda kommunikationer både till lands och sjös — egnar sig Gammelbacka utmärkt väl för ett angenämt och gladt landtlf. Dess glansperiod i detta afseende inföll under S. F. von Borns tid, och särskildt åren 1826—35, då den gästfrie, högtaktade landshöfdingen och hans sällsynt begåfvade älskvärda maka, omgifna af sina utmärkt väl uppfostrade barn, en stor del af året bodde der. Sedan 1828 befriad från sitt ledamotskap i Senaten och dermed, särskildt under Zakreffskys tid, följande obehag, njöt S. F. von Born i rikt mått af hemlifvets lycka och sin angenäma ställning. Landtliga nöjen och upptåg af hvarjehanda slag, små resor och täta besök af fjärmare och närmare vänner hörde till ordningen för dagen. Än var det någon födelse- eller namnsdag, som skulle firas, än åter skulle äreportar siras då far och mor kom hem från kära släktbesök. — Såsom tidsbild meddelas här några utdrag ur äldste sonens, den då 15 årige K. F. von Borns dagbok för 1828:

»Augusti månad. Den 2 hemkommo Mamma och Lotta från Åbo län från Björkboda och andra närbelägna egendomar, — — och Pappa hitkom äfven dagen derpå från Helsingfors. — — Den 15:de hitkom presidenten Rothkirch ifrån Stensböle och äfven farbror och faster Aminoff från Helsingfors. Då desse sistnämnde hitkommo, arbetade magister Lille*), Janne, Viktor**) och jag uti Qvarnbacken och viste alldeles ej af att de voro komna. Som Mamma, Pappa och presidenten Rothkirch voro utgångna att spatsera, så ville Faster göra dem en supris och klädde ut sig uti en af våra ladugårdspigors klä-

*) B. O. Lille, då för tiden informator i huset, sedan professor.

**) Dagboksförf:s yngre bröder.

der. Hon gick för att söka upp dem, men fann dem ej, och kom därför till oss till qvarnbacken. Hon började tala finska med magister Lille. De höllo länge på med sin konversation och magister Lille kände alldeles ej igen henne. Vi viste ej heller hvem det var förr än hon ej längre kunde hålla sig för skratt, utan sjelf upptäckte sig. — — Verklige statsrådet Ehrenström med son tillbragte äfven några dagar hos oss och bortreste d. 16:de. — — Det stället i qvarnbacken, som Janne, Viktor och jag i slutet af sistlidne månad begynte upparbeta, bearbetades äfven nu — — vi beslöto att bygga derstädes en grotta af granris och att deruti fira Pappas namnsdag, Samuel, som inträffar den 20. — — Stället som vi började bearbeta, var mycket vackert; på den ena sidan är en liten bäck och deromkring är uti en halfoirkel en brant nedåt sluttaude backe beväxt med trän, uti denna byggde vi grottan, som fick namnet Samuels Ruhe. Vi voro uppe kl. 4 nästan hvarje morgon och arbetade deruppå, ty der var ofantligt mycket att göra. — — Uti den mindre grottan var ett fönster och en torfsoffa, hvartill trappsteg gingo upp från ingången, och äfven i den stora var en gräsbänk midt emot dörrarne. Sedermera klipptes de invändiga gröna granrisväggarna med en stor trägårdssax, och sjelfva utsirandet begyntes, som bestod däruti att alla väggar såväl de invändiga som utvändiga pryddes med blommor af alla slag och vackra grässorter. — — Knappt var allt detta gjordt, så inträffade dagen, hvartill det var ämnadt. — — Den 19 var det Viktors namnsdag Magnus; han gratulerades om morgonen af oss alla, och vid middagsbordet drucko vi hans skål i godt rödt vin. Samuelsdagen den 20 gingo magister Lille, Janne, Viktor och jag tidigt om morgonen in till Pappa och lemnade honom verser författade af magister Lille. Detta gjordes för att Pappa skulle tro att hela tillställningen för dagen var slutad. Till middagen voro hit bjudna — — Sedan kaffet var drucket, skyndade vi oss till grottan, och Mamma följde efter med Pappa och det öfriga sällskapet. Då de alla kommit på bron utanför grottan, drogo vi upp en gardin, som hängde framför de båda hvalfdörrarne; då stodo magister Lille, demoiselle Björkman, jag, Janne, Viktor, Lotta och Elise derbakom, vi lyckönskade Pappa, satte honom på en dertill inrättad med blommor prydd stol och upphöjde honom i luften, hvarunder Janne, Viktor, jag, Lotta, Elise hurrade och magister Lille och demoiselle Björkman afsjöngo för tillfället af den förra författade och ganska väl passande verser.

Tillika afskjöto inspektor Erland och betjenten Ekqvist flere böss- och pistolskott, och Henrik Ongelin omvred en transparent, hvaruppå var en ritning med namnet Samuel och andra zirater och prydnader. Sedan alla främmande och Pappa besett grottorna och dess omgifningar, gingo vi åter hem och började danssa samt fortsatte dermed hela aftonen och en del af natten.» *)

Vorden enkling 1835, vistades S. F. von Born de första vintrarna med sina döttrar i Stockholm och delade sig sedan emellan egendomarna och sina i Helsingfors bosatta barn, sysselsatt med sin ekonomi och ordnandet af sina papper **).

Under Friherre J. A. von Borns tid var Gammelbacka egentligen blott ett sommarnöje, ty om vintrarna bodde man i Helsingfors. Men efter hans död tillbragtes äfven vintrarna till en början der, ty den unge egarens, Friherre Frans Mikael von Borns, af en svår bröstsjukdom tärda helsa fordrade det. Ädelt anlagd och i alla afseenden förhoppningsfull, fick denne dock icke länge njuta af lifvet och sitt kära Gammelbacka. Han afled 1881 om hösten, till bitter sorg för mor och syskon, och många år förgingo derefter, innan hans äldre broder och förmyndare lyckades återvinna intresset för denna egendom, som han så lifligt hade hoppats att fyra år senare få öfverlemna i den mognade ynglingens egna händer; för hvilket ändamål han redan då planlagt en del af det statistiska materialet för denna beskrifning. Sedan denna

*) I dag som är skönjas tydligt konturerna af den längesedan igenrasade grottan, på det vackra stället nedanför kvarnen. — En annan, af naturen danad grotta, eller snarare en jättegryta med rennad sidvägg, finnes i berget ofvanom Haiko vägaskilnaden.

**) Af hvilka de från 1808—9 årens krig jemte hans vapen olyckligtvis gått öfverbord vid flyttning från H:fors till Sarvlaks 1828, och en annan del 1843 på Gammelbacka skadades af eld då den gamle en gång somnade från ljuset.

tid har der häftat ett visst vemod vid det gamla hemmet, som emellertid förblifvit ett kärt enkesäte för den mångfaldt pröfvade, vörtnadsvärda modren. Må hennes lefnadsafton blifva lång och full af frid och solsken!

Innehåll:

Sammanbringning och egareföljd	sid.	3.
Egotillhörigheter och råer	„	38.
Byggnad och anläggningar	„	62.
Odling, folkmängd och areal	„	68.
Skogshushållning	„	79.
Särskilda inrättningar och förmåner; inre ordning	„	87.
Kamerala, kommunala och kyrkliga förhållanden	„	102.
Arkiv och samlingar	„	115.
Återblick	„	121.

Rättelser:

(förutom ortografiska ojämheter och mindre tryckfel).

Sid.	47	rad	15	uppifrån	läs	<i>tillandningarna</i>
”	60	”	6	nedifrån,	står	kortor, läs <i>kartor</i>
”	97	”	2	”	”	Sarvlaks, ” <i>Sarvlaks’</i>
”	99	”	2	”	”	skolans ” <i>skolfonds</i>
”	104	”	16	”	”	voro ” <i>vore</i>

År	Utsäde och skörd, i metr. Lisp.												Hi-afkastning metr. lispund	Antal hästar	Kreaturshåll					Ladugårdens afkastning			Använd spillning och mjölk lass	Årgångna dagsverken	Fisk såld för kontant		Skogsprodukter		Trögårdskonst kontant	Netto revent i Fmk	
	Hösthvete		Råg		Korn		Hafre		Ärtor		Potätor				Kor	Tjurar	Oxar, ungnöt	Kalfvar	Får	Mjolk kg.	Smör kg.	Ull kg.			Kontant	på Gården	på Finsalo	såld stock			kastved metr. famn
	utside	skörd	utside	skörd	utside	skörd	utside	skörd	utside	skörd	utside	skörd																			
1851	—	—	576	3,654	13	78	152	652	7	22	384	3,120	12,580	13	44	3	41	6	53	68	4,808	5,991	296	648	—	—	360	..	
1852	7	63	549	3,714	37	191	209	1,044	11	52	609	3,935	9,605	12	48	4	37	4	88	27,467	..	66	5,455	6,991	550	422	—	—	297	4,537	
1853	21	52	416	2,064	47	240	203	752	22	143	787	5,278	3,485	9	54	2	19	8	70	25,440	..	83	4,176	6,888	188	382	—	—	306	5,541	
1854	31	260	378	3,120	77	310	307	1,040	26	104	1,313	7,644	4,550	11	51	2	12	2	53	18,144	..	68	4,396	7,000	383	1,119	—	—	484	5,189	
1855	26	143	348	2,760	70	170	316	856	33	130	1,931	6,370	5,185	10	44	3	10	7	27	18,880	..	76	4,730	6,400	283	240	—	—	547	5,496	
1856	26	247	408	2,340	63	360	237	1,784	33	39	1,602	5,733	7,990	12	38	4	11	8	33	24,043	..	48	4,631	7,300	259	256	—	—	566	7,316	
1857	9	26	272	1,932	60	320	285	1,088	33	91	1,008	7,150	8,925	12	38	1	17	8	43	27,389	..	57	4,583	8,500	583	762	—	—	590	5,607	
1858	18	65	396	3,600	35	140	180	808	30	39	1,151	6,786	7,990	..	40	3	16	13	53	27,185	..	63	5,470	7,300	302	233	—	—	792	4,158	
1859	13	65	588	3,816	56	310	358	1,752	29	169	806	4,407	5,100	..	40	4	19	9	40	22,195	..	59	4,222	7,000	148	509	—	—	315	4,450	
1860	18	143	388	2,664	45	180	244	1,480	57	234	1,300	5,954	11,900	..	38	3	22	10	33	26,531	..	47	4,317	6,950	488	94	—	—	343	8,022	
1861	29	247	423	2,352	30	90	296	1,600	39	195	1,261	10,465	13,065	..	44	2	25	11	40	30,040	..	50	5,775	6,200	560	..	—	—	497	9,368	
1862	17	104	436	2,532	22	150	237	1,760	98	195	1,027	3,705	12,325	..	51	2	22	6	32	40,469	..	57	5,258	6,600	377	294	—	—	143	10,664	
1863	30	104	363	3,528	30	180	220	1,784	46	312	1,066	9,854	9,860	..	53	2	15	5	29	42,064	..	57	3,972	7,800	607	893	—	—	193	13,035	
1864	26	156	330	2,412	60	360	328	1,296	34	130	1,313	8,840	10,455	..	56	1	10	4	30	34,816	..	48	4,219	7,600	530	429	—	—	761	12,652	
1865	26	91	396	2,208	23	120	376	1,864	37	247	1,183	2,886	6,970	..	48	3	10	4	28	30,725	..	50	4,134	8,300	797	1,162	—	—	409	11,973	
1866	33	195	405	3,360	35	220	280	1,448	35	91	952	6,274	6,375	..	46	4	6	1	28	32,211	..	46	4,998	6,800	416	689	—	—	498	10,378	
1867	20	104	489	2,004	33	230	256	1,592	26	26	1,125	6,487	12,835	..	49	3	4	6	33	27,395	..	36	4,253	6,340	735	143	—	—	212	7,518	
1868	52	195	408	1,644	83	370	364	1,792	31	182	1,385	8,125	9,775	..	58	3	10	7	49	31,683	..	49	7,941	7,660	314	438	—	—	639	9,607	
1869	46	299	476	3,204	65	520	494	3,968	26	143	1,300	8,489	8,925	..	60	3	13	6	59	35,986	..	76	7,096	7,223	500	877	—	—	821	14,920	
1870	13	52	474	4,380	70	470	484	3,088	19	78	1,664	9,958	11,135	..	68	2	12	5	49	34,667	..	65	6,000	7,253	332	379	—	—	352	11,146	
1871	20	91	606	3,300	58	280	512	2,304	62	429	1,450	5,590	11,220	..	69	3	12	13	42	32,584	..	54	7,784	7,118	613	693	—	—	457	9,993	
1872	30	260	549	4,044	55	400	398	1,832	35	221	1,222	14,118	8,500	..	66	2	20	10	43	32,248	..	50	5,560	7,220	400	755	—	—	594	13,093	
1873	35	273	567	4,128	38	170	422	2,232	33	117	1,651	10,452	11,645	..	68	3	21	9	52	31,971	..	63	7,000	7,000	822	752	—	—	922	12,374	
1874	65	299	450	3,804	55	260	572	2,904	—	—	878	4,953	9,690	..	70	3	21	9	..	28,317	..	70	580	1,181	—	—	640	15,400	
1875	35	208	480	3,144	50	160	531	2,664	—	—	884	2,500	10,370	..	50	2	26	5	41	32,773	..	66	5,492	..	457	1,589	—	—	1,085	14,012	
1876	—	—	600	3,672	55	300	536	2,832	7	39	757	6,162	8,373	..	54	3	21	11	42	35,589	..	71	5,600	7,753	507	951	—	—	653	11,609	
1877	—	—	474	2,952	42	250	464	2,792	20	120	917	6,955	10,115	..	58	3	19	8	..	31,349	..	52	5,500	7,750	878	1,841	—	—	365	10,218	
1878	26	156	450	2,952	90	490	552	3,400	20	156	800	4,349	17,850	..	65	3	19	8	..	36,861	..	63	5,463	7,800	856	217	—	—	350	9,833	
1879 ⁵	3	—	428	2,704	95	510	796	5,336	13	65	631	4,966	11,050	6,770	8,081	404	552	—	—	458	11,161	
1880	3	20	438	4,080	105	580	579	4,336	7	26	504	3,023	7,200	7,084	7,947	655	2,985	—	—	664	17,555	
1881	8	43	521	2,328	103	480	504	3,840	14	104	650	5,850	5,000	20	61	3	7	9	8,000	8,218	613	1,686	—	—	376	13,564	
1882	8	82	456	4,644	98	590	720	4,888	16	107	520	3,822	9,500	5,500	8,900	773	1,970	—	—	704	9,949	
1883	20	78	438	3,956	150	545	672	4,848	20	126	611	4,485	12,000	8,430	1,827	2,000	—	—	640	13,710	
1884	13	98	462	2,958	50	170	720	4,240	22	113	520	2,704	11,200	..	64	31	72,595	8,000	9,000	1,353	4,010	—	—	376	13,398	
1885	13	60	518	2,208	28	145	704	4,200	13	65	507	2,808	12,000	..	66	98,763	8,272	1,278	1,064	—	—	648	7,116	
1886	13	65	506	4,056	58	255	732	5,488	23	91	790	6,708	16,300	..	70	102,760	8,120	1,333	1,943	—	—	602	26,864	
1887	16	156	426	4,476	65	435	608	3,864	20	104	754	4,680	19,500	..	65	126,288	8,296	1,413	1,695	—	270	731	19,719	
1888	52	426	312	3,384	43	410	492	4,196	13	98	455	3,224	17,850	..	68	149,103	8,989	1,675	1,662	—	200	646	18,472	
1889	—	—	444	4,992	10	90	528	5,160	13	112	520	4,940	14,365	..	70	150,757	9,500	7,829	1,734	401	—	130	852	18,085	
1890	—	—	348	3,144	10	90	596	5,328	10	78	598	3,419	23,630	..	71	160,851	8,268	7,660	4,535	1,627	640	—	997	26,268	
1891	—	—	426	5,436	25	140	560	3,272	33	94	462	2,275	19,805	..	70	160,787	7,829	1,170	1,086	700	212	1,281	19,092	
1892	10	59	336	1,840	80	540	640	4,896	20	39	546	2,451	22,185	..	72	152,640	8,200	8,361	1,170	1,255	295	228	835	21,340	
1893	—	—	232	2,562	35	285	776	5,760	17	33	390	3,250	25,330	..	74	153,867	9,000	8,057	1,170	1,279	22	784	502	22,216	
1894	12	35	474	3,034	18	160	744	6,284	26	416	390	3,965	15,640	..	75	147,733	9,000	8,205	1,170	1,272	285	590	562	19,042	
1895	—	—	360	..	36	360	836	..	20	105	650	560	17,000	19	75	3	14	7	10	148,754	—	..	8,000	

⁴ Åren 1851—1885 äro legofolksdagsverken inberäknade, efter ett medelpris af omkring 1 Fmk per dag.

⁵ Från år 1886 äro legofolksdagsverken inberäknade med sitt antal.

⁶ Från år 1880 omfattar fiskinkomsten all försäljning, d. v. s. incl. saltad strömming.

⁷ Från år 1891 utgöres fiskinkomsten på gården af kontanta arrenden (netto).